www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.ir

تذکره شاعران فارسی سرا

سید احمد حسینی اشکوری

بسم الله الرحمن الرحیم

شاعران فارسی سرا

نویسنده:

احمد حسینی اشکوری

ناشر چاپي:

بن تاژ پارس

ناشر دیجیتالي:

مرکز تحقیقات رایانه‌اي قائمیه اصفهان

فهرست

فهرست ----- ۵

شاعران فارسی سرا ----- ۲۱

مشخصات کتاب ----- ۲۱

اشاره ----- ۲۲

پیشگفتار ----- ۲۸

مقدمه ای بر تذکره «شاعران فارسی سرا »: علامه ادیب سید ناصر میبدی ----- ۳۰

انگیزه نوشتار: ----- ۳۰

شعر چیست و شاعر کیست ؟ ----- ۳۱

اشاره ----- ۳۱

الف- شعر چیست ؟: ----- ۳۱

ب- شاعر کیست ؟: ----- ۳۲

تذکره چیست؟ ----- ۳۳

اهمیت تذکره نویسی: ----- ۳۴

تذکرهٔ « شاعران فارسی سرا»: ----- ۳۵

سبک نگارش در تذکره حاضر: ----- ۳۶

انگیزه استاد اشکوری از تألیف تذکره «شاعران فارسی سرا»: ----- ۳۷

عناصر و مآخذ تذکره: ----- ۳۸

ترجمه استاد سید احمد حسینی اشکوری ----- ۳۸

نسب و نسبت: ----- ۳۹

شاعران فارسی سرا ----- ۴۴

اشاره ----- ۴۴

آثم ----- ۴۶

ابراهیم: میرزا ابراهیم ----- ۴۶

اختر: محمد حسین فرزند محمد شفیع، اختر ----- ۴۷

ادیب: شیخ محمد ابراهیم فرزند علی اکبر حاج شریفی خوانساری ---- ۴۷
ادیب: میرزا محمد حسین ادیب آزاد ---- ۴۸
استرابادی: ملا عاشور استرآبادی ---- ۴۹
استرآبادی: میر محمد رضا بن کمال الدین حسینی استرابادی ---- ۵۱
اشرف: اشرف فرزند محمد علی مشهدی ---- ۵۱
اشرف: میرزا اشرف علی ---- ۵۲
اشرف: میرزا محسن اشرف زاده مدرس ---- ۵۲
اصفهانی: میرزا ابوطالب فرزند محمد بیک تبریزی اصفهانی ---- ۵۳
اصفهانی: سید حسین اصفهانی ---- ۵۳
اصفهانی: ملا عبد المطلب فرزند حسن فرزند محمد اصفهانی ---- ۵۴
اصفهانی: سید محمد حسین فرزند سید محمد صادق حسینی اصفهانی ---- ۵۵
اطوار: ملا محمد صادق فرزند علی شریف خراسانی کرمانی ---- ۵۵
اظهر: اظهر رانکوهی املش ---- ۵۶
افتخاری: میرزا علی اکبر حکیم افتخاری سبزواری ---- ۵۸
افجه ای: سید جلال الدین فرزند غیاث الدین حسینی افجه ای ---- ۵۸
اقبال: میرزا محمد حسین فرزند محمد حسن همدانی ---- ۵۸
امین: محمد امین ---- ۵۹
امینی: ابراهیم امینی ---- ۶۰
انجدانی: ملا حسن علی فرزند یعقوب انجدانی سلطان آبادی ---- ۶۰
انجدانی: علی محمد انجدانی ---- ۶۰
اوحدی: شیخ محمد صادق فرزند غلامرضا اوحدی زهانی ---- ۶۱
باغبادرانی: میرزا عبد الجواد فرزند عبد الرحیم باغبادرانی اصفهانی ---- ۶۳
بافقی: شیخ عبد الله فرزند مهدی بافقی، کتابخوان ---- ۶۳
باقر: محمد باقر فرزند عبدالملک [لاهیجانی] ---- ۶۴
بدر لاهیجی: سید احمد لاهیجی ---- ۶۶
بروجردی: میرزا ابوالقاسم فرزند علی نقی طباطبائی بروجردی ---- ۶۷

بروجردی: سید ابوالمجد بن محمود طباطبائی بروجردی ---------- ۶۷
بروجردی: شیخ عبد الله فرزند نوروز علی بروجردی ---------- ۶۸
بسطامی: شیخ عبد الحسین فرزند عبد الله بسطامی ---------- ۶۸
بسطامی: آخوند ملا عبد المؤمن فرزند ابومحمد بسطامی ---------- ۶۹
بسطامی: محمد طاهر فرزند حسن خادم بسطامی ---------- ۶۹
بقائی: سید یحیی فرزند علی محمد لاریجانی ---------- ۶۹
بکاء: ولی نوری ---------- ۶۹
بنابجوئی: محمد فرزند حسین بنابجوئی مهرآبادی ---------- ۷۰
بها: میرزا سید کاظم فرزند سید طالب تفریشی ---------- ۷۰
بیات: میرزا حسنعلی فرزند جعفر علی بیات ---------- ۷۱
بیارجمندی: سلطان محمد بیارجمندی ---------- ۷۱
بیدار: حاج حسین تبریزی ---------- ۷۲
بیدل: قربانعلی بیدل قزوینی ---------- ۷۲
بیدل: میرزا محمد مهدی فرزند باقر شریف معلم ---------- ۷۳
بیضا: بیضا ---------- ۷۴
پاچناری: شیخ عبد الرحیم فرزند کرم علی پاچناری اصفهانی ---------- ۷۵
پزشک: میرزا موسی فرزند محمد تنکابنی ---------- ۷۵
پوینده: میرزا محمد پوینده همدانی، مجاهد دیمی ---------- ۷۵
پیرایه: میرزا محمد فرزند اسد الله لک سلماسی ---------- ۷۶
تائب: محمد خان بیرجندی ---------- ۷۷
تبریزی: میرزا احمد تبریزی ---------- ۷۸
تبریزی: میرزا اسماعیل فرزند محمد کریم تبریزی ، ابوالفضل ---------- ۷۸
تبریزی: ملا محمد زمان فرزند کلب علی تبریزی ---------- ۷۸
تدریسی: محمد حسین تدریسی ---------- ۷۹
تسلیم: میرزا حسن اصفهانی، صدر الأفاضل ---------- ۸۰
تفریشی: میر ابوالبقاء تفریشی ---------- ۸۰

تفریشی: سید محمد فرزند زین العابدین تفریشی قمی ---------- ۸۰
توکل: توکل فرزند مشهدی ولی ملایری، حامد ---------- ۸۰
تویسرکانی: آقا ضیاء الدین فرزند محمد نبی تویسرکانی ---------- ۸۲
تویسرکانی: میرزا عبد الغفار تویسرکانی ---------- ۸۲
تویسرکانی: محمد مقیم تویسرکانی ---------- ۸۳
ثابت: میرزا آقا بابا اصفهانی ---------- ۸۳
ثریا: میرزا حیدر علی فرزند حسین طهرانی ، مجد الأدباء ---------- ۸۴
ثمر: میرزا حسین فرزند محمد علی انصاری اصفهانی ---------- ۸۵
جائسی: سید عبد الله رضوی جائسی هندی ---------- ۸۵
جابری: شیخ محمد حسن فرزند محمد علی جابری انصاری استرآبادی ---------- ۸۶
جاجرمی: شیخ ابوالحسن فرزند محمد کاظم جاجرمی ---------- ۸۶
جاوید: میرزا حیدر قلی فرزند نور محمد خان سردار کابلی ---------- ۸۷
جعفر: ملا جعفر سبوئی رودباری ---------- ۸۸
جعفری: محمد حسن فرزند محمد رحیم خوئی تبریزی ---------- ۸۸
جلال: جلال الدین محمد فرزند ابوتراب مرودشتی اصطخری شیرازی ---------- ۸۹
جناب: ابوالقاسم فرزند احمد جناب ---------- ۹۰
جوهر: نور الدین غلامحسین خان فرزند محمد صادق قریشی ---------- ۹۱
جهرمی: سید حسین فرزند لطف الله موسوی جهرمی ---------- ۹۱
حائری: شیخ محمد حسین فرزند ابراهیم حائری ، فخر المتکلمین ---------- ۹۲
حزین: میرزا عبد الرحیم شیروانی ---------- ۹۲
حزینی: سید میر محمد فرزند ابوطالب موسوی استرآبادی ---------- ۹۳
حسامی: زیب العلما فرزند حسام حسامی ---------- ۹۴
حسن: نظام الدین حسن حسینی آملی ---------- ۹۴
حسن: شیخ حسن قاری سبزواری ---------- ۹۴
حسنی: معین الدین حسنی ---------- ۹۵
حسین: حسین فرزند حسین قاری اصفهانی ، جلال الدین ---------- ۹۵

حسینعلی: حسین علی فرزند محمد ---------- ۹۵

حسینی: ابوطالب حسینی ---------- ۹۶

حسینی: سید محمد تقی فرزند ابوالحسن حسینی ---------- ۹۶

حسینی: سید محمد رحیم حسینی ---------- ۹۷

حقیقی: شیخ علی فرزند عبد الله حقیقی حائری ---------- ۹۷

حیران: سید محمد حسین فرزند علی میرجهانی ---------- ۹۷

حکیم قبلی: محمد فرزند عبد الغفور خوئی تبریزی ---------- ۹۸

خائف: شیخ عبدالرزاق فرزند علی اصغر قمی ---------- ۹۹

خادم: شیخ زلف علی فرزند محمد کریم اغوزلوئی زنجانی ---------- ۹۹

خاک: سید میر محمد فرزند عبدالحسین قزوینی ---------- ۱۰۰

خاکی: میرزا حسین کرمانی ---------- ۱۰۰

خاوری: سید اسماعیل خاوری ---------- ۱۰۱

خبازان: حاجی ملا خبازان خوئی ---------- ۱۰۲

خراسانی: محمد جعفر فرزند محمد طاهر کرمانی خراسانی اصفهانی ---------- ۱۰۴

خسرو: ملا خسرو ---------- ۱۰۴

خفائی: میرزا حسن فرزند علی طبیب طهرانی، لسان الأطباء ---------- ۱۰۵

خلخالی: سید ابوالقاسم فرزند محمد مهدی موسوی خلخالی ---------- ۱۰۵

خلخالی: سید زکی فرزند عبدالباقی فرزند محمد زکی حسینی خلخالی ---------- ۱۰۵

خلخالی: ملک سعید فرزند محمد خلخالی ---------- ۱۰۸

خلوتی: میرزا محمد ابراهیم فرزند میرزا احمد محلاتی ---------- ۱۰۸

خلیلی: درویش خلیل اصفهانی ---------- ۱۰۹

خوئی: میر فتح الله فرزند محمد رضا شریف حسینی خوئی ---------- ۱۱۰

خواجوئی: ابوالقاسم خواجوئی ---------- ۱۱۱

خوانساری: میرزا محمود فرزند عبد العظیم موسوی خوانساری ---------- ۱۱۱

خوشدل: شیخ علی فرزند محمد جعفر شریعت مدار استرآبادی ---------- ۱۱۲

خیالی: محمد حسین اصفهانی ---------- ۱۱۲

داعی: ابوالقاسم فرزند محمد حسین خوانساری ---------- ۱۱۵

دبیر: میرزا اسماعیل خان فرزند محمد تقی دبیر ---------- ۱۱۵

دبیلی: عبد الوهاب فرزند عبد الرحمن دبیلی شیرازی ---------- ۱۱۶

دردی: میرزا اسماعیل دردی اصفهانی ---------- ۱۱۸

درودی: سید محمد زکی درودی مشهدی ---------- ۱۱۸

دزفولی: میر سید علی فرزند مرتضی طبیب دزفولی ---------- ۱۱۹

دعاء: سید علی فرزند محمد قطب الدین نیریزی شیرازی ---------- ۱۲۰

دلال: زین العابدین فرزند آقا میرزا اصفهانی، آقا ---------- ۱۲۰

دلسوز: میرزا تقی دلسوز ---------- ۱۲۰

دماوندی:جلال الدین ید الله قاضی دماوندی ---------- ۱۲۱

دولت آبادی: حسام الدین دولت آبادی ---------- ۱۲۱

دیوانه: شیخ علی اکبر فرزند ابراهیم قراچه داغی ---------- ۱۲۲

ذره: خان بابا فرزند خان محمد خان نائب اسد آبادی ---------- ۱۲۲

راجی: محمد علی خورشاهی ---------- ۱۲۳

رازی: بهبود علی فرزند ابوالحسن رازی ---------- ۱۲۴

راغب الشعراء: میرزا علی اکبر فرزند احمد فرزند ابوالقاسم فرزند محمد خان فرزند حیدر حسن یزدی مصلائی ---------- ۱۲۵

رجائی: حاج محمد محسن قندهاری ---------- ۱۲۶

رحمت: محمد کاظم رحمت ---------- ۱۲۶

رحیم: محمد رحیم لنجانی اصفهانی ---------- ۱۲۶

رستم: سید محمد هاشم صفوی اصفهانی ، رستم الحکماء ---------- ۱۲۷

رشتی: میرزا علی فرزند محمد رشتی گیلانی ---------- ۱۲۷

رشتی: شیخ محمد فرزند شیخ عبد الحسین رشتی ---------- ۱۲۸

رضوان: سید ابوالقاسم فرزند نظام الدین پشت مشهدی کاشانی ---------- ۱۳۰

رضوی: سید محمد تقی فرزند محمد حسن رضوی ---------- ۱۳۰

رضوی: سید محمد حسن علوی رضوی ---------- ۱۳۱

رضوی: میرزا محمد صالح رضوی ---------- ۱۳۱

رضی: سید زیرک حسین نقوی لکهنوی، ضیاء الاسلام ---------- ۱۳۱
رفعت: میرزا یوسف فرزند خداداد افشار ، رفعهٔ الملک ---------- ۱۳۲
روحانی: غلام رضا روحانی: ---------- ۱۳۳
روحی: شاه روح الله فرزند محمد شمس الدین همدانی ---------- ۱۳۳
ریاض: ملا جعفر همدانی ---------- ۱۳۴
زمزم: میر محمد معروف به میرزا آقا فرزند میر محمد علی حسینی ---------- ۱۳۴
زیوانی: شیخ حبیب الله فرزند زین العابدین زیوانی قمی ---------- ۱۳۷
ساقی: رضا قلی فرزند موسی خان خوئی، ساقی ---------- ۱۳۷
ساقی: ملا محمد زمان فرزند کلب علی جلایر خراسانی ---------- ۱۳۸
سجادی: سید احمد سجادی قمی ---------- ۱۳۸
سحاب: شیخ عبد الحسین فرزند عیسی رشتی ---------- ۱۴۱
سحری: عبد الرحیم سحری ، محمد ---------- ۱۴۲
سرابی: حاج سید مصطفی خراسانی سرابی سجادی ---------- ۱۴۳
سرایانی: محب علی فرزند ناصر الدین سرایانی ---------- ۱۴۳
سرمست: میرزا عبد الکریم خان فرزند محمود روحی ---------- ۱۴۴
سری: محمد حسین فارسی ---------- ۱۴۴
سعدی: آقا مهدی سعدی ---------- ۱۴۵
سلیم: شیخ علی فرزند محمد سلیم مازندرانی ---------- ۱۴۶
سلیمی: ملا حسن فرزند سلیمان تونی ---------- ۱۴۶
سمرقندی: ملا عبد الله فرزند عبد الجبار سمرقندی ---------- ۱۴۷
سمنانی: شیخ حسین فرزند محمد سمنانی ---------- ۱۴۷
سمنانی: حاج محمد ابراهیم فرزند محمد علی سمنانی ---------- ۱۴۸
سیاح: زین العابدین فرزند حسین صفوی گنجوی ---------- ۱۴۸
سید: سید اسماعیل فرزند ابوتراب حسینی یزدی لاهیجانی ---------- ۱۴۸
سید: سید رضا فرزند حسین طهرانی عطار مشهدی ---------- ۱۴۸
سیفی: شیخ عبد الحسین فرزند علی جان سیفی کابلی ---------- ۱۴۹

سیل: میرزا محمد فرزند عبد النبی اخباری نیشابوری ---------- ۱۴۹

سیوجانی: سید ابراهیم فرزند یعقوب موسوی سیوجانی ---------- ۱۵۰

شائق: میرزا ابوالقاسم فرزند عبد الحمید شریف تفریشی ---------- ۱۵۰

شائق: عبد الواسع فرزند محمد هادی قاری ، ابوطالب ---------- ۱۵۱

شائق: ملا محمد فرزند علی نیشابوری خراسانی ---------- ۱۵۲

شاه تقی: ملا محمد تقی فرزند محمد رضا ---------- ۱۵۲

شاهد: شیخ محمد حسن فرزند ابراهیم زارع عمرو آبادی اراکی ---------- ۱۵۳

شربتدار: محمد ابراهیم شربتدار ---------- ۱۵۴

شریعتمدار: سید محمد علی فرزند اسد الله انزلجی شریعتمدار مازندرانی ---------- ۱۵۴

شریفی: میرزا علی محمد فرزند محمد علی شریف اژه ای اصفهانی ---------- ۱۵۵

شعری: میرزا اسد الله فرزند مهدی کاشانی ---------- ۱۵۵

شفیق: شیخ علی اکبر فرزند غلامعلی کرمانی خراسانی ، مروج الاسلام ---------- ۱۵۷

شکیب: رجب علی فرزند عباس علی ---------- ۱۵۷

شوریده: میرزا احمد فرزند محمد رضا زنجانی ---------- ۱۵۸

شهاب: شیخ عبد السلام فرزند علی اکبر تربتی خراسانی ---------- ۱۵۸

شهسواری: میرزا اسماعیل فرزند محمد فرزند افراسیاب کرمانشاهی ---------- ۱۵۹

شهیدی: شهیدی ---------- ۱۶۰

شیخ الاسلام: آقا نصر الله زنجانی، شیخ الاسلام ---------- ۱۶۲

شیخ العراقین: شیخ عبد الحسین فرزند علی طهرانی ، شیخ العراقین ---------- ۱۶۲

شیخنا: شیخ محمد جواد فرزند عبد المجید پوده ای نجفی ---------- ۱۶۲

شیرازی: حاج ابراهیم فرزند زین العابدین شیرازی ---------- ۱۶۳

شیرازی: سید ابوطالب فرزند محمد علوی حسینی موسوی شیرازی خراسانی ---------- ۱۶۴

شیرازی: شیخ ابوهاشم فرزند مفید شیرازی ---------- ۱۶۴

شیرازی: ملا محمد ابراهیم فرزند درویش محمد کازرونی شیرازی ---------- ۱۶۴

شیرازی: میراز محمد تقی فرزند محمد حسن شیرازی ---------- ۱۶۵

شیرازی: شیخ محمد رضا فرزند ضیاء الدین فرزند عبد النبی شیرازی ---------- ۱۶۷

شیرازی: محمد صادق فرزند محمد حسین شیرازی ---------- ۱۶۸
شیرازی: محمد هادی فرزند محمد صالح شیرازی ---------- ۱۶۸
صادق: سید صادق علوی حسینی، امیر الشعراء ---------- ۱۶۹
صافی: شیخ محمد باقر فرزند محمد حسن بیرجندی قائنی ---------- ۱۷۰
صافی: شیخ محمد جواد فرزند ملا عباس صافی گلپایگانی ---------- ۱۷۰
صبا: میرزا یحیی فرزند محمد علی ساروی مازندرانی ---------- ۱۷۳
صدر الشعرا: صدر الشعرا ---------- ۱۷۳
صدیق: یوسف صدیق ---------- ۱۷۴
صفا: میرزا ابراهیم فرزند محمد حسین اولیاء سمیع شیرازی ---------- ۱۷۴
صفا: میرزا غلامعلی فرزند محمد هروی حائری ---------- ۱۷۴
صفا: محمد علی فرزند حسن بیرجندی ---------- ۱۷۵
صوفی: حکیم علی صوفی اصفهانی ---------- ۱۷۵
ضیا: آقا ضیاء الدین فرزند محمد باقر بیرجندی ---------- ۱۷۶
ضیا: سید عبد الله فرزند ابوتراب طباطبائی ، ضیاء الدین ---------- ۱۷۶
طالب: سید طالب فرزند محمد طالب مازندرانی ---------- ۱۷۷
طالب الحق: سید محمد فرزند محمد باقر طباطبائی یزدی ---------- ۱۷۷
طالع: ملا سمیع طبیب ---------- ۱۷۸
طایر: سید محمد فرزند سعید موسوی گلپایگانی ---------- ۱۷۹
طایر: محمد حسین فرزند محمد علی لاری ---------- ۱۷۹
طبیب: میرزا محمد طبیب اصفهانی ---------- ۱۸۰
طوبی: شیخ محمد حسین بن محمد جعفر کاشانی ---------- ۱۸۰
طهرانی: میرزا محمد حائری طهرانی ---------- ۱۸۱
طهرانی: شیخ محمد آقا رازی طهرانی ---------- ۱۸۱
ظریف: احمد فرزند عبد الکریم نوری طهرانی ---------- ۱۸۲
عابد: حاج علی فرزند زین العابدین اصفهانی ---------- ۱۸۲
عاتب: عاتب ---------- ۱۸۲

عارف: سید میر داود فرزند محمد مخدوم تفریشی ---------- ۱۸۳
عارفچه: میرزا حسین فرزند ملا اسماعیل طبسی اصفهانی ---------- ۱۸۵
عارفچه: میرزا محمد علی فرزند محمد حسین فرزند اسماعیل طبسی اصفهانی ---------- ۱۸۶
عاشق: سید علی فرزند محمد علی میبدی یزدی ---------- ۱۸۷
عاصی: شیخ حسین بن عبد العلی کرمانی، مؤمن ---------- ۱۸۸
عاصی: حاج سید محسن فرزند مؤمن مؤمنی قزوین ---------- ۱۸۹
عاصی: شیخ محسن فرزند محمد رفیع گیلانی اصفهانی ---------- ۱۸۹
عاصی: نظر علی فرزند ابوالحسن اسدی حبیبی ---------- ۱۹۰
عاملی: میرزا احمد عاملی ---------- ۱۹۱
عبرت: شیخ محمد فرزند محمد صالح روح افزائی دماوندی ---------- ۱۹۱
عرب: میر سید علی عرب مهری ---------- ۱۹۱
عزلتی: حافظ عزلتی ---------- ۱۹۲
عقیل: میر عقیل ---------- ۱۹۳
عقیلی: میرزا محمد رحیم فرزند محمد مؤمن عقیلی استرآبادی اصفهانی ---------- ۱۹۳
علی آبادی: میرزا تقی علی آبادی ---------- ۱۹۴
علوی: میر محمد اشرف فرزند عبدالحسیب علوی عاملی اصفهانی ---------- ۱۹۴
علی نقی: علی نقی فرزند رمضان علی ---------- ۱۹۵
عنوان نگار: تقی فرزند محمد ساوجبلاغی، دبیر اعلم ---------- ۱۹۵
غفاری: حاج محمد غفاری ---------- ۱۹۸
غمکده: میرزا هاشم غمکده تبریزی ---------- ۱۹۸
غمناک: شیخ عبد الحسین فرزند محمد فومنی ---------- ۱۹۹
فارسی: شیخ محمد حسین فرزند ابراهیم فارسی شیرازی ---------- ۱۹۹
فاضل: میر فضل الله فاضل ---------- ۱۹۹
فانی: لطف علی فانی ---------- ۲۰۱
فایض: میرزا عبد الکریم بیرجندی ---------- ۲۰۱
فدا: محمد حسین اصفهانی ---------- ۲۰۲

فدائی: شیخ محمد اسماعیل فرزند محمد هادی کزازی ---------- ۲۰۲
فروغ:سید رضا فروغ ---------- ۲۰۲
فنائی: شیخ محمد حسن فرزند علی محمد بیهودی قائنی ---------- ۲۰۳
قائنی: ملا صالح فرزند محمد فرزند محمد صالح قائنی هروی ---------- ۲۰۴
قائنی: مولانا قاسم علی قائنی ---------- ۲۰۴
قاجار: مریخ قاجار ---------- ۲۰۴
قاری: ملا عبد الکریم متخلص به قاری ---------- ۲۰۴
قاسم: ملا قاسم سامنی ملایری ---------- ۲۰۵
قاسم: شیخ محمد قاسم فرزند شجاع الدین نجفی ---------- ۲۰۵
قاصد: شیخ محمد فرزند علی سلماسی ---------- ۲۰۶
قانع: سید محمد شفیع فرزند محمد قزوینی ---------- ۲۰۶
قانع: ملا محمد علی تنکابنی ---------- ۲۰۷
قدری: حسین فرزند محمد رضوی سبزواری ---------- ۲۰۷
قدسی: حاج میرزا محمود موسوی قدسی تونی ---------- ۲۰۷
قزوینی: حاج سید تقی قزوینی ---------- ۲۰۸
قزوینی: میر عبد الرحیم فرزند نعمت موسوی قزوینی ---------- ۲۰۸
قزوینی: محمد رفیع فرزند محمد شفیع قزوینی ---------- ۲۰۹
قطب: قطب الدین محمد فرزند ابوطالب حسینی صفوی شیرازی ---------- ۲۰۹
قمصری: میرزا عبدالله قمصری ---------- ۲۱۰
قمی: شیخ حسن علی فرزند محمد قمی طهرانی ---------- ۲۱۲
قمی: میر محمد باقر فرزند محمد تقی رضوی اصفهانی قمی ---------- ۲۱۲
قمی: ملا محمد علی فرزند محمد رشید قمی ---------- ۲۱۳
کازرونی: حکیم ابوالقاسم فرزند ابوحامد انصاری کازرونی ---------- ۲۱۴
کازرونی: مولانا عبد اللطیف کازرونی ---------- ۲۱۴
کاشانی: میر حیدر کاشانی ---------- ۲۱۵
کاشانی: سید صادق فرزند علی حسینی کاشانی ---------- ۲۱۵

کاشانی: لطف الله فرزند عبد الکریم کاشانی ---------- ۲۱۵
کاشانی: محمد فرزند علی مقری کاشانی ---------- ۲۱۵
کدخدا: میرزا ابراهیم حسینی ، کدخدا ---------- ۲۱۶
کربلائی: شیخ حسین قزوینی تبریزی کربلائی ---------- ۲۱۷
کرمانشاهی: ملا محمد علی واعظ کرمانشاهی ---------- ۲۱۷
کرمانی: میرزا تقی کرمانی ---------- ۲۱۸
کرمانی: سید عبد الرزاق فرزند عبد النبی شریف کرمانی ---------- ۲۱۹
کرمانی: علی محمد لواسانی کرمانی ---------- ۲۱۹
کرمانی: غیاث الدین کرمانی ، ابو اسحاق ---------- ۲۱۹
کرمانی: محمد رحیم فرزند حاج کریم خان کرمانی ---------- ۲۲۰
کریم: میر کاظم تفرشی ---------- ۲۲۰
کشمیری: ملا عبد الصمد فرزند عبد الباقی شریف کشمیری ---------- ۲۲۱
کشمیری: مولوی عبد الغنی فرزند ابی طالب کشمیری ---------- ۲۲۲
کلارستائی: آخوند ملا علی رضا کلارستائی ---------- ۲۲۲
کمالی: سید علی فرزند رضی الدین کمالی دزفولی ---------- ۲۲۳
کمالی: شیخ محمد علی کمالی ---------- ۲۲۴
کوثر: عبدالکریم قمی ---------- ۲۲۴
کوثر: سید فتاح فرزند نظام الدین اردبیلی ---------- ۲۲۵
گلستانه: سید محمود فرزند محمود فرزند علی گلستانه ---------- ۲۲۵
گیلانی: میر قاری گیلانی کاشانی ---------- ۲۲۵
لاری: عبد الکریم لاری ---------- ۲۲۶
لاریجانی: سید اسد الله فرزند محمد رفیع حسینی نیاکی لاریجانی ---------- ۲۲۶
لاریجانی: سید زین العابدین فرزند محمد یوسف حسینی لاریجانی مازندرانی ---------- ۲۲۷
لاهیجانی: محمد مفید فرزند محمد سعید لاهیجانی ---------- ۲۲۷
لاهیچی: حسام الدین فرزند یحیی لاهیجی ---------- ۲۲۷
لطف الله: حاج لطف الله فرزند محمد معصوم ---------- ۲۲۸

لقمانی: میرزا عبد الجواد اصفهانی ، لقمانی ---------- ۲۲۸
لطفی: لطفی شیرازی ---------- ۲۲۹
لنجانی: شیخ محمد حسن فرزند محمد رحیم لنجانی اصفهانی ---------- ۲۲۹
مازندرانی: شیخ صالح فرزند محمد تقی جرجانی مازندرانی ---------- ۲۳۰
مجد: میرزا مجد الدین علی فرزند ابوالقاسم نراقی کاشانی ---------- ۲۳۰
مجدی: مجد الدین مجدی ---------- ۲۳۱
مجنون: شکر الله فرزند لطف الله قاجار ---------- ۲۳۱
محروق: مصفی قلی خان فرزند حیدر قلی خان شاملو عبد اللو ---------- ۲۳۲
محزون: میرزا الله قلی فرزند شاه میرزا سلماسی ---------- ۲۳۳
محزون: حاج زین العابدین معروف به حاج آقا میرزا فرزند محمد ایروانی ---------- ۲۳۳
محزون: عبد القادر بسطامی اصفهانی ---------- ۲۳۴
محنت: سید حسین حسینی ساوجی ---------- ۲۳۴
مخزن: میرزا اسماعیل مخزن همدانی: ---------- ۲۳۴
مداح: محمد صالح یزدگردی بروجردی ---------- ۲۳۵
مدرس: آقا عبد الله فرزند علی اشرف مدرس شیرازی ، فخر العلماء ---------- ۲۳۵
مدرس: میر سید علی فرزند محمد صادق خواتون آبادی اصفهانی ---------- ۲۳۶
مرشد: مهدی کاشانی ، مرشد ---------- ۲۳۶
مرعشی: سید فتح الله فرزند محمد رضا حسینی مرعشی شوشتری ---------- ۲۳۷
مرکب: میرزا محمد علی فرزند محمد مقیم لاریجانی ---------- ۲۳۸
مسعودی: محمد حسن مسعودی خراسانی ---------- ۲۳۸
مشفق: سید علی اکبر فرزند عبد الحسین بحر العلوم ---------- ۲۳۸
مضطر: میر یحیی فرزند میر مصطفی نوری تبریزی ---------- ۲۳۹
مطهر: عز الدین مطهر فرزند عبد الله حسنی ---------- ۲۳۹
مظفر: مظفر علی فرزند عبد الرسول اصفهانی ---------- ۲۴۰
معتدی: شیخ عبد الکریم فرزند محمد تقی گرگانی مازندرانی ---------- ۲۴۱
معین: معین الدین محمد فرزند عبد الرحیم دماوندی ---------- ۲۴۱

مفجع: میرزا محمد فرزند محمد تقی ارباب قمی ---------- ۲۴۲
مفخر: میرزا علی اصغر منشی باشی سلماسی ---------- ۲۴۲
مفلس: شیخ حسین فرزند محمد حسین قمی، ارده شیره ---------- ۲۴۲
مقری: میرزا صادق مکتب دار، ابوعلی همدانی ---------- ۲۴۳
منزوی: علی اکبر منزوی، حزین ---------- ۲۴۴
موسوی: سید حسین فرزند رضا موسوی کرد محله ای ---------- ۲۴۴
موسوی: سید محمد موسوی ---------- ۲۴۵
موفق: شیخ محمد تقی موفق ---------- ۲۴۵
مهذب: مهذب الدین احمد فرزند عبدالرضا بصری ---------- ۲۴۷
مهندس: محمد خلیل فرزند حسن علی مهندس ---------- ۲۴۸
نائنی: حاج میرزا محمد هادی فرزند ابوالحسن شریف نائنی ---------- ۲۴۸
نادر: میرزا اسد الله فرزند عبد الغفار اشرفی مازندرانی ---------- ۲۴۹
ناطق: میرزا صادق کرمانی ، ناطق ---------- ۲۴۹
ناطق: میرزا محمد صادق ناطق ---------- ۲۵۲
ناطق:حاج ناطق فرزند ملک کرمانی ---------- ۲۵۲
ناکام: میرزا علی اکبر ناکام ---------- ۲۵۳
نجمی: نجمی ایروانی ---------- ۲۵۴
نداف: نداف کاشی ---------- ۲۵۶
نسیم: ملا محمد هادی نسیم ---------- ۲۵۷
نصر آبادی: محمد امین فرزند محمد هاشم نصرآبادی اصفهانی ---------- ۲۵۷
نصر آبادی: محمد مؤمن نصرآبادی ---------- ۲۵۸
نصرت: محمد کاظم فرزند زین العابدین همدانی ---------- ۲۵۸
نصیرا: نصیر فرزند محمد معصوم مراغی ---------- ۲۵۸
نطنزی: سید ابوتراب فرزند ابوالقاسم حسینی نطنزی ---------- ۲۵۹
نطنزی: سید محمد حسین حسینی نطنزی ---------- ۲۵۹
نظام: شیخ محمد علی فرزند محمد حسین سبزواری، نظام الدین ---------- ۲۶۰

نقی: محمد نقی فرزند احمد بروجردی ---------- ۲۶۰
نوائی: محمد صادق خان نوائی ---------- ۲۶۱
نوری: ملا محمد رفیع فرزند علی رضا نوری ---------- ۲۶۱
نهاوندی : مولانا علی فرزند عبد الله نهاوندی ---------- ۲۶۲
نیاز: سید حسن فرزند محمد حسنی طباطبائی ---------- ۲۶۲
نیازی: سید محمد رضا فرزند محمد علی حسینی میبدی ، حکیم نیازی ---------- ۲۶۳
نیاکی: سید نعمهٔ الله نیاکی ---------- ۲۶۴
نیّر: شیخ علی اصغر فرزند علی اکبر بروجردی ---------- ۲۶۴
نیشابوری: علی فرزند عبد العظیم نیشابوری ---------- ۲۶۴
واعظ: شیخ عبد الکریم فرزند محمد علی تربتی خراسانی ---------- ۲۶۵
واعظ: آمیر عزالدین یوسف فرزند محمد واعظ یزدی ---------- ۲۶۵
واله: سید محمد فرزند محمد باقر موسوی ---------- ۲۶۵
واهب: محمد هادی فرزند محمد سعید شیرازی ---------- ۲۶۶
وصالی: محمد رضا وصالی مازندرانی ---------- ۲۶۶
وفا: ابوالقاسم فرزند علی اشرف شیرازی ---------- ۲۶۶
وفا: حاجی حسین علی فرزند علی اصغر مازندرانی ---------- ۲۶۷
وفائی: محمد هادی کاشانی ---------- ۲۶۸
هجران: محمد تقی فرزند محمد معروف به عراقی ---------- ۲۶۹
هدایت: شیخ هدایهٔ الله هدایت مهدوی فراهانی ---------- ۲۷۰
هزار جریبی: میرزا ابوالقاسم فرزند ابوالحسن هزار جریبی مازندرانی ---------- ۲۷۰
همدانی: شیخ حسین فرزند محمد حسن کرمانشاهی همدانی ---------- ۲۷۱
یزدی: شیخ عبد الخالق فرزند عبد الرحیم یزدی ---------- ۲۷۲
یزدی: سید عبد الرحیم فرزند ابراهیم حسینی یزدی ---------- ۲۷۲
یزدی: رفیع الدین محمد خادم یزدی ---------- ۲۷۳
یوسف: یوسف فرزند محمد قاضی ---------- ۲۷۴
نام شاعران ---------- ۲۷۶

شاعران فارسی سرا

مشخصات کتاب

سرشناسه : حسینی اشکوری ، احمد، 1310 -

عنوان و نام پدیدآور : شاعران فارسی سرا/ احمد حسینی اشکوری.

مشخصات نشر : قم:مجمع ذخائر اسلامی،1426ق.= 1385.

مشخصات ظاهری : [256] ص.

شابک : 978-964-8589-60-3

یادداشت : پشت جلد لاتینی شده: Sayyed Ahmad Hoseyni Ashkevari. Shaeran- e Farsi sara.

یادداشت : عنوان دیگر : تذکره شاعران فارسی سرا.

عنوان دیگر : تذکره شاعران فارسی سرا.

موضوع : شاعران ایرانی -- سرگذشتنامه

موضوع : Poets, Persian -- Biography

موضوع : شعر فارسی -- مجموعه ها

موضوع : Persian poetry -- Collections

شناسه افزوده : مجمع ذخائر اسلامی

رده بندی کنگره : PIR3543/ح5ش2 1385

رده بندی دیویی : 8فا1/009

شماره کتابشناسی ملی : 1180294

خیراندیش دیجیتالی: انجمن مددکاری امام زمان (عج) اصفهان

ویراستار کتاب: خانم مریم محققیان

ص: 1

اشاره

تذکره

شاعران فارسی سرا

نگارش: سید احمد حسینی اشکوری

نشر: مجمع ذخائر اسلامی - قم

تاریخ چاپ: 1385 ش، 1426ق

صفحه آرایی: سید محمد رضا آصف

چاپ: کوثر (چاپ اول) 1500 جلد

سایت: Email: info@zakhair.net/www.zakhair.net

تماس با ناشر: 09122526335 / 7713740 - 0251

شابك : 7 - 60 - 8589 - 964 7 - 60 - 8589 - 964 ISBN

ص: 2

شدند اهل سخن اما سخن ماند *** نباشد از سخن به یادگاری

غرض زین جمع و زین تالیف انست *** که گیرم از فراموشان شماری

ص: 3

پیشگفتار

بسم الله الرحمن الرحیم

بسیارند شاعرانی که در تذکره ها نام و نشانی ندارند و احوال آنان در منابع شاعر شناسی نیامده است ولی در نوشته های پراکنده می توان نام و نشان و عصـر عده ای از آنان و گاهی شـرح حال کامل بعضی از آن گمنامان را یافت، اگر طی مطالعات و کاوش های تحقیقی متفرقه آن چه را که انسان در رابطه با آنان می یابد یادداشت کند و در مجموعه ای گرد آورد .

این کمترین، به پیروی از روشی که دارم و معتقدم باید از فرصت های زودگذر استفاده کرد گه گاه که به چنین معلوماتی دست می یافتم در برگه ائی ثبت و ضـبط می کردم. از این نوشـته های بی سـر و ته، تـذکره حاضـر بـدست آمد و امید می رود که گامی مثبت برای شـناخت گروهی از فرهنگ سازان ادبیات زبان شیرین فارسی باشد.

در این تذکره شاعرانی یاد می شوند که در تذکره های فارسـی از آنان یادی نیامده یا عالمان و دانشمندانی که به عنوان شاعری و شعر سرائی معروف نیسـتند ولی دارای شـعر می باشـند. این یادداشت ها مختصر و به نمونه ای از نظم بسنده شده بقدری که نمایانگر عصر و احوال و توانائی شعری یادشدگان باشد و از سخن پردازی و آوردن جمله های تکراری بی محتوا پرهیز می شود .

ص: 7

برای شناخت این که شاعر دارای عنوانی در تذکره ها می باشد یا از وی یاد نشده است، به کتاب های «فرهنگ سخنوران » دکتر عبدالرسول خیامپور و «سخنوران نامی معاصر ایران » سید محمد باقر برقعی و «تذکره شعرای اصفهان » سید مصلح الدین مهدوی، مراجعه شد و گاهی از کتاب های دیگر بهره برده شده است

از دوست گرامی ادیب برومند حجة الاسلام جناب آقای سید ناصر حسینی میبدی بسیار سپاس گزارم که به این مجموعه حسن نظر داشته و مرا تشویق به چاپ و نشر آن نمود.

توفیق همگان را از حضرت حق خواهانم.

قم 1384 ش

سید احمد حسینی اشکوری

ص: 8

مقدمه ای بر تذکره «شاعران فارسی سرا »: علامه ادیب سید ناصر میبدی

بیگاه شد بیگاه شد خورشید اندر چاه شد *** خیزید ای خوش طالعان وقت طلوع ماه شد

انگیزه نوشتار:

پیش از آغاز هر سخن بر اهل شعر و ادب مخفی مباد که نویسنده این سطور از نخستین سال های تحصیلیم در حوزه علمیه از آن جا که علاقه زیادی به کتاب و کتاب خوانی داشتم با نام حضرت استادی سید الباحثین و المحققین علامه متتبع سید احمد حسینی اشکوری آشنا شدم و همیشه به این محقق مدقق و حیات پر افتخار علمیش به دیده اکرام و اعجاب می نگریستم و اولین اثری که از معظم له توجه مرا به خود جلب نمود «دلیل المخطوطات » معزی الیه در یکی از کتابخانه های عمومی بود روش کار و استوار بودن عمل و بررسی های دقیق نسخه های خطی که در کتابخانه های داخل و خارج کشور دیده بودند مرا به خود جذب نمود.

پس از چندی با استادی مستقیماً آشنا شدم و از هنگام آشنایی تا حال آرزویم این بود که

روزی بتوانم در راه شناساندن مقام علمی ایشان، اگرچه ذکر جمیلش اظهر من الشمس است، قدمی هرچند هم کوچک و ناچیز باشد بردارم تا این که این فرصت برای این شکسته اهل قلم پیش آمد و با کسب اجازه از محضر ایشان که حقیر را همیشه و در همه حال مورد عنایت و تشویق قرار داده اند این مقدمه را برای این درّ گران بهای ادب فارسی تحریر نمایم اگرچه ما را در این مقام محلی از اعراب نیست.

شعر چیست و شاعر کیست ؟

اشاره

شعر دانی چیست؟ مرواریدی از دریای عقل *** شاعر آن افسون گری کاین طرفه مروارید سفت

«ملک الشعراء بهار »

الف- شعر چیست ؟:

یکی از اقسام دوگانه کلام را در مقابل نثر شعر گویند و در لغت از آن به دانش، فقه، فهم، ادراك، وقوف، دانایی و غیرهم تعبیر نموده اند و اصحاب ادب در اصطلاح کلامی را که موزون بوده و از عاطفه و تخیل و آهنگ برخوردار باشد شعر نامیده و شعر را سخن مقفی نیز خوانده اند.

ابوالفرج قدامة بن جعفر بن قدامة الکاتب گفته است که هر کلام موزونی که دال بر معنائی باشد شعر است.

علامه دهخدا می نویسد: در «نفایس الفنون» آمده است: شعر صناعتی است که قادر شوند بدان بر ایقاع تخیلاتی که مبادی انفعالات نفسانی گردد پس مبادی آن تخیلات باشد.

نگارنده: گوید وقتی انسان اندیشه موزون را در اوج تخیلات به منتهای وصال رهنمون می شود این حرکت را شعر گویند و معتقدم شطحیات عقول تا نهایت بلند پروازی در دو بعد صحیح و نادرست هنگامی که موزون و مقفی می شوند و معقولات را حتی گاهی و رای عقل در چشمه سار منقول جاری می نمایند آن ها را شعر می گویند و این شطحیات موزون همچون

سحر سامری برتر از معجز موسی قلوب را در حقیقت و مجاز تسخیر خویش می نمایند.

شعر آوردم به سوغات و به طنزم عقل گفت *** نزد موسی تحفه آور دست سحر سامری

امروزه این تعـابیر از شـعر را در اقوام و ملـل گوناگون می بینیم و اکثر جوامع بشـری با هر زبان و آئینی شـعر را زبان عاطفی تخیلی آهنگین مقفی و موزونی می دانند که هدف مشخص و مستقیم آن ارتباط با لذت های معنوی و شهوانی است

اندیشـمندان ادبی جهان معتقد هسـتند که شـعر جنبهٔ آسمانی داشته و شاعر دارای موقعیتی پیامبر گونه است تا آن جا که معلم اول ارسطو کلاـم موزون را به گونه احسن تحسـین نموده و در فن آن رساله ای نگاشـته است و این تلقینات الهام بخش را از آثار برجسـته فعالیت ذهن انسانی شمرده است.

نادان چه داند آن که سخندان به گاه نظم *** جان را گداخته است و از آن شعر ساخته است

ب- شاعر کیست ؟:

در لغت داننده، آگاه، گوینده، پیوند دهنده سخن و... و بهره مند از لطف طبع و قافیه گری و آن که در مقابل نعیم باشد را شاعر می گویند.

علامه دهخدا می نویسد: در نزد علمای عربیت شاعر کسی را گویند که بزبان شعر یا گفتار موزون سخن گوید:

عبـدالرحمن بن خلـدون شاعر را کسـی می دانـد که از قوهٔ حافظه بالائی برخوردار بوده و می گویـد شاعر کسـی است که حـداقل دواوین فحولی مانند ابن ابي ربيعة، كثُيّر، ذی الرُّمَه ، جرير، ابی نواس، حبيب، بحتری رضی و ابی فراس را در حفظ داشته باشد.

نگارنده گوید: به راستی کسـی را شاعر می توان گفت که سرچشـمه الهام در وجودش جاری شده باشد نه تنها به وزن و قافیه چون صنعت گران لغاتی را ترکیب نموده و در قالب های شعری

ارائه دهـد باید در نظر داشت تقلید الفاظ و اصـطلاحات و مضامین و مفردات قدما نشانه شاعری نیست و اگرچه جماعتی عظیم در اعصار گوناگون کلمات موزونی از خویش به یادگار گذاشته اند این دال بر شاعری آن فرهیختگان نمی باشد.

هنرآفرینی در هیجانات و زیبائی شناسـی در عواطف و مضامین ناب در احساسات رقیق بایـد در وجود آدمی به اوج تخیلات برسد تا بتوان او را شاعر خطاب نمود.

با تعریفات فوق الـذکر باید خاطر نشان نمود که در این تذکره اگرچه بزرگانی به عنوان شاعر خطاب شده اند اما حضـرت اسـتاد اشـکوری اشاره به ضعف شعری آنان داشته و شاید تنها ذکر جمیلشان برای آن است که از او هم قطعه شعری بجای مانده حال اهل تتبع و تحقیق او را شاعر بدانند یا نه خود محلی دیگر است زیرا در بعضی از موارد تنها نشان دادن ذوق و استعداد است و بس .

غلام همت آنم که زیر چرخ کبود *** ز هر چه رنگ تعلق پذیرد آزاد است

تذکره چیست؟

در لغت هر آن چه را که به معنی یاد کردن و یادآوری باشد تذکره گویند و در اصطلاح اهل ادب کتابی می باشد که مشتمل بر شرح حال و بیان آثار اندیشمندان و شاعران و نویسندگان و غیرهم می باشد .

در ادبیات فارسـی شایـد قدیمی ترین تذکره ای که تألیف شده است کتاب گران سـنگ «لباب الالباب» سدید الدین محمد عوفی باشد که مربوط به قرن هفتم است. بعدها این سیره در محققین و تاریخ نگاران از قرن نهم هجری به بعد رواج پیدا نمود و شاید بتوان گفت در عصر صفویه تا پایان حکومت قاجار به اوج رسـید. البته بعد از روزگار قاجار تا عصـر حاضـر تذکره های فراوانی نوشته شده است اما کمتر اثری دیده می شود که به صولت آثار گذشتگان برسد، آثاری چون «تذکره نصر آبادی» ، «تذکره میخانه » ، «آتشکده آذر » ، « مجمع الفصحاء » رضا قلی خان هدایت، مصطبه خراب» ، «تحفه سامی» ، « مآثر الکرام» ، «حدیقة

الشـعراء » ، « حدیقة امان الهی» ، «روز روشن » ، « صبح گلشن » و «کلمات الشعراء » و غیرهم که ذکر اکثر آن ها موجب اطاله کلام می گردد.

در آن زمین که نسیمی وزد ز طرهٔ دوست *** چه جای دم زدن نافه های تاتاری است

اهمیت تذکره نویسی:

در بررسـی علوم تاریخی ادبی خصوصاً تذکره نویسـی می بینیم که شـناخت صحیح از رجال علمی ادبی به طور طبیعی باز گوی فرهنگ و حیات ادبی ملل مختلفه بوده و می باشـد و تاریـخ خصوصاً تاریـخ ادبیات ریشه ای عمیق در فرهنگ جوامع دارد و هر جامعه ای با معرفی گذشتگان علمی خود به ویژه در ادب و آداب و رسوم می خواهد برتری خویش را نسبت به جامعهٔ اخلاقی دیگران بمنصه اثبات برساند.

بدرستی که این مفاهیم علمی ادبی است که در تمدن های گونه گون هم چنان ستاره ای بر تارک اقوام و ملل مختلف می درخشد و اگرچه امروزه با این آشـفتگی عظیم فکری که در ادبیات و اخلاق ادبی معاصـر رسوخ نموده و انـدیشه های فرا مـدرنیته گاهی تا سـر حـدّ پوچ بی رحمانه ادب فکری گذشـته را نشانه رفته است و انواع افکار جدیـد عصـر مکاشـفه را حتی در جوامع اروپایی پایمال نموده و با ظاهر فریبی عملی بیداری را در بُعدی برتر از اسب چوبین تروا به وسیله روشنفکران «به اصطلاح آل احمد» غرب زده به ملل محروم اهداء می کند.

اما هنوز موضوعات کلاسـیک گذشته در اوج اندیشه های درست جایگاه والایی داشته و دارد و ارجی برای فهم داده های نادرست حتی در جوامع غربی قائل نیست.

امروزه نگارنده معتقد است که پیش از هر چیز اندیشـمندان متعهد باید روش بهتر دانستن را برای نسل های آینده بازگو و بر این مبنی تأکید داشـته باشـند که مبادی فکری ادبی هر جامعه ای متضـمن مطالب نابی است که در آثار گذشتگان آمده است و در راه رسیدن به این هدف عالی می توان دریافت که چگونه ادبیات سـخنور گذشـته مفاهیم عالی ادبی را برای ما به امانت گذاشـته است و در مرور زمان افکار جدید ناقدان منصف و شاعران نوسرای متعهد چه

تأثیرات عمیقی در بیان داده های معاصر داشته و دارد.

تذکرهٔ « شاعران فارسی سرا»:

اگر چه از دیر باز نوشـتن کتبی با عنوان تذکرة الشـعراء در بین اهل ادب ملل گوناگون شایع بوده و اکثر کشورها به گونه های جهانی وطنی و حتی محـدودهٔ شـهری دارای چنین تألیفاتی هسـتند و از قرون و اعصار گذشـته تألیفات گرانسـنگی در این زمینه بجای مانده است، اما بی تردید در بین تذکره های معاصر کتاب تذکره « شاعران فارسی سرا » اثر استاد اشکوری یکی از برجسته های عصر حاضر است که متضمن فواید بسیاری است و در اوراق زرین آن دیدگاه های تازه ای مشاهده می شود

این تألیف برجسـته در روزگاری برشـته تحریر درآمده که خود فریبی های عصـر نوین با همه مفاخر فریبنده اش نتوانسته است ردپائی در او داشته باشد

استاد اشکوری با سیره قدمای اهل ادب به تألیف این تذکره پرداخته و یادگاری شایسته را به گلزار ادب فارسی اهدا نموده است

او از اقیانوس عظیم ادب و بحر بیکران شـعر مرواریدهای لطف و احساس را صـید و در اختیار گوهرشـناسان زبان پارسی قرار داده است و در یک جمله تذکره حاضر کلیدی بر گنجینه ادبیات کلاسیک این سرزمین است.

و براستی جامعهٔ ادبی ایران به داشتن چنین تألیف نفیسی افتخار می نماید و خود را بی نیاز از آن نمی داند و به حق می توان ادعا نمود تأخیر در چاپ و نشر آن برای فرهنگ ما نوعی غبن فاحش محسوب می شود

تذکره « شاعران فارسـی سـرا » بخشـی از تاریخ ادبیات و فرهنگ ما ایرانیان می باشد که در آن شرح حال شعرائی آمده است که اکثراً نام و نشانی در تحریرات تذکره نویسان نداشته و ندارند و این کوشش عالی خدمتی ارزنده به پژوهشگران ادبیات بشمار می رود.

روی تو کس ندید و هزارت رقیب هست *** در غنچه ای هنوز و صدت عندلیب هست

ص: 14

سبک نگارش در تذکره حاضر:

سیاهه این مجموعه از ویژگی خاصی برخوردار است و بی گمان شاید همان گونه که اشاره شد شیوه نوینی در تذکره نویسی باشد و نگارش آن از اهمیت بسیاری نیز برخوردار می باشد.

نگارشی که نشان دهند پیوند فرهنگ بارور ایران با اعلام دینی و مقدسات اسلامی است. این تذکره نشان گر آن است که نه تنها متشرعین و فقهای اسلام از شعر و شاعری تبری نجسته اند بلکه با رغبتی شایسته هم طراز اولین های شعر و ادب پا به عرصه شعر نهاده و در میادین کلام موزون درهای خیال را در وادی حکمت و معرفت به ادب دوستان تقدیم نموده اند و در توصیف جلال و جمال حضرت دوست عز و جل در وادی کمال نکته نکته زبان گویای حال را در دار الوصال بازگو بوده اند و در فصاحت و بلاغت دین را محور عشق قرار داده و احساسات دلنشین مذهب را به نظم کشیده اند.

در این تذکره ، امّهات و ارکان تذکره نویسی رعایت شده و شیوه های صحیح معاصر در آن بکار رفته است در آن جنبه های ادبی و نکات اصلی نگارش مطرح و اصول ادبی به شیوه احسن بکار رفته است و از تفاصیل بیهوده و زیاده گوئی های بی ثمر پرهیز گردیده و دستور زبان در حد توان بکار گرفته شده و این از نمونه های شیوای نظم و نثر استاد اشکوری در آئین نگارش می باشد و به حق می توان گفت در این موضوع تعدادی از آثار معظم له سرمشق نیکوئی برای پژوهشگران معاصر بشمار می رود.

باری، آثار حضرت استاد راه و روشی بخصوص بوده و ره آوردی است برای آنان که در سیره نویسی شناخت را در حقایق جستجو می کنند در خاتمه این مبحث خدا را شاکرم که نویسنده تذکره حاضر از دو لغزش فاحش در اکثر تذکره های موجود مبراست زیرا در این راستا دو مورد را نباید نادیده گرفت

اول : آن که با سیری کوتاه در بعضی از تذکره های موجود خصوصاً معاصر می بینیم برای قطردار کردن حجم کتاب گاهی شرح حال کسانی به عنوان شاعر اطلاق شده است که نمی توان آنان را به عنوان شاخص شعری معرفی نمود؛ زیرا سُرایش چند کلام موزون دال بر

شاعر بودن افراد نیست و تراشـیدن افتخارات ادبی ارزش علمی نداشته و ندارد و این ویژگی های نگارش استاد اشکوری است که می بینیم با وجود معرفی چند تن که مصداق کلام ما می باشند اشاره به سست و نا استوار بودن نظم ناظم نموده و می نویسد گاهی ابیاتی به نظم می آورد.

دوم: بسیاری از تذکره نویسان – چه در گذشته و چه در سده اخیر – در بینش ها و اغماض های خود حُب و بغض را خودآگاه یا ناخودآگاه میزان ستایش های خویش قرار داده اند که این شاید نقصی بزرگ در آثار آنان می باشد

اسـتاد در آثار مکتوبشان کمتر به عناوین و تقـدیر و تمجیدهای بیهوده می پردازند و در عین حال مقام علمی افراد را پاس می دارند فارغ از هرگونه توقع و انتظار از صاحبان اندیشه و قلم گاهی با حسن نیت بازگوی معایب اشـخاص نیز هستند که این عیب جویی های سالم یا نقد صحیح منطقی را ما در این اثر گران بها نیز می توانیم با کمی دقت باز یابیم و به نظرات منصفانه ایشان احترام گذاریم

باری، به جرأت می توان ادعا نمود که حضـرت اسـتادی در سبک نگارش از این گونه لغزش های خود بینانه و نامنصفانه عاری است و این دو مورد از اموری است که در گفتار و نوشـتار تاریخی رسوخ نموده و کمتر نویسـنده ای را می بینیم که دچار این کوته فکری ها نشده باشد اموری که از چشم انداز نقادان چیره دست بدور نیست.

انگیزه استاد اشکوری از تألیف تذکره «شاعران فارسی سرا»:

انگیزه اصـلی حضـرت استادی معرفی شاعران و اعلامی است که گه گاه کلامی به مصداق « إن من الشعر لحکمة » سروده اند و در تذکره ها نام و نشانی ندارنـد و احوال آنان در منابع شـعری نیامـده است گمنامانی که سال های سال است بدست فراموشـی سپرده شده اند و اگر تلاـش هـای محققینی چون معظم له نبود شایـد نام و خاطره آن ها کلاً بـدست فراموشـی سپرده می شـد و برای همیشه از یادها محو می گردید و این دُرهای معانی در اعماق تیره جهل مدفون می گشت.

ص: 16

عناصر و مآخذ تذکره:

بیش تر مطالب این گنجینه نفیس را حضرت استاد اشکوری از لابلای اوراق پراکنده نسخ خطی و کاوش های متفرقه بدست آورده و در این باره می نویسد:

«این کم ترین به پیروی از روشی که دارم و معتقدم باید از فرصت های زودگذر استفاده کرد گهگاه که به چنین معلوماتی دست می یافتم در برگ هائی ثبت و ضبط می کردم از این نوشته های بی سر و ته تذکره حاضر بدست آمده که شرح حال جمعی از نادره های علمی ادبی است».

ترجمه استاد سید احمد حسینی اشکوری

در میان دانشمندان و محققان زبان و ادب پارسی خصوصاً ادبیات عرب استاد سید احمد حسینی اشکوری بدون تردید یکی از مفاخر فرهنگی معاصر بشمار می رود و آثار تحقیقی او توجه دانش پژوهان معاصر را به خود جلب نموده است.

اگر بخواهیم در این مقام بازگوی شرح حال و معرفی آثار برجسته او باشیم به حق ادای کلام خود احتیاج به تألیفی مستقل و جامع دارد و با کمال تأسف آن چه پیرامون وصف موزونش در کتب رجال و مقالات منتشره تحریر یافته است گویای تمام آن چیزی که باید باشد نیست و جای تذکر است که با وجود مقام شامخی که حضرت استادی در عالم علم و ادب دارد خصوصاً در مجامع علمی جهان عرب، اما در ایران که زادگاه اجداد اوست کمتر کسی با حالات او آشنا بوده و از مجامع حوزوی که بگذریم، معدودی از دانش پژوهان ایرانی با نام او آشنا هستند و این شاید به آن خاطر باشد که اکثر آثار تألیفی و تحقیقی ایشان به زبان عربی بوده و کمتر آثاری به زبان فارسی داشته و انتشار داده اند

استاد اشکوری در روزگار ما چکیدهٔ اندیشه اندیشمندان امامیه در رجال حدیث، تاریخ و فهرست نگاری می باشد و این قضاوت را درباره او نگارنده ناعادلانه نمی داند.

استاد اشکوری محققی عمیق در تحقیقات علمی انتقادی است و طبق نظریات بعضی از

معاصـرین آثار گران بهای او برای آینـدگان رهنمایی منصف است ، تحقیقاتی که خوانندگان خود را به ذوق آورده و با پرهیز از حاشـیه رفتن های بی خود آزار دهنده طالب علمان است.

اسـتاد اشکوری با تحقیقات عمیق در آثار امامیه در بین اهل فضل شهرت و اعتباری چشمگیر بدست آورده و بی گمان تحقیقات دقیق او با ذکر مآخذ قابل اعتماد مجامع علمی است.

نگارنـده با مـدد از درگاه خداونـد در این مقدمه کوتاه به اختصار متذکر حالات علمی معظم له می شوم امید است که این نوشـتار موجب ترغیب و تشویق دانش پژوهان مکتب علوی و سلسـله جلیله سادات حسـینی اشـکوری نسـلاً بعد نسل گردد که : (لَقَدْ کَانَ فِی قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لأُولِی الأَلْبَابِ)

در این سطور چکیده ای از آن چه در «المفصل فی تراجم الأعلام » آمده بازگو می شود:

نسب و نسبت:

سید احمد فرزند سـید علی فرزند سـید حسن حسـینی اشکوری نسب شریفش به حضرت امام محمد باقر بن علی بن الحسین بن علی بن أبی طالب علیهم السـلام منتهی می شود. سـتارهٔ اقبالش آن چنان که اصـحاب تاریخ و رجال ضـبط نموده اند در لیله سیزدهم ربیع الأول 1350 هجری قمری در نجف اشرف طلوع نموده است.

مراحل تحصـیلی را نزد اساتید برجسـته حوزه پربرکت نجف و در جوار باب مدینه علم علی علیه السلام با جدّ تمام طی نموده و از بزرگان علم و دانش بهره های وافر علمی برده است

مشایخ اجازات علمی روایی معظم له از طریق علمای امامیه جمعی از اعلام شـیعه می باشـند که می توان در میان آنان به شـیخ الباحثین علامه آقا بزرگ تهرانی – قدس الله نفسه الزکیه – اشاره نمود. و نیز از طریق اعلام زیدیه جمعی می باشند که ما در این مقدمه چون بنا را بر اختصار داریم فقط به نام علامه نام آور سید مجد الدین مؤیدی حوثی اشاره می نمائیم.

اساتید و بزرگانی که از معظم له اجازه حدیثی گرفته اند نیز جمع کثیری می باشند که ذکر نام

آنـان اگرچه بجا بود اما شایـد مناسب با این مقـدمه نباشـد تنها می توانم بگویم: خـدا را شاکرم که نام حقیر در ردیف مجازین از معظم له ضبط است.

در این کوتاه سـخن ، مناسب می بینیم که شـمّه ای از آن چه را که بعضـی از اعلام معاصر در وصف موزون حضرت استاد اشکوری گفته اند، بیاوریم؛ چه نقل همه گفته ها که درباره ایشان گفته شده فرصتی بسیار می طلبد.

دکتر سهیل زکار استاد دانشگاه دمشق و محقق پرکار معروف سوریه، در مقدمه «التراث العربی» چنین می گوید:

«فهرست نگاری نیاز به مواهبی مخصوص دارد، علم و دانش وسـیع می طلبـد، عقل و درک منظم می خواهد ، صبر و بردباری بسـیار لازم دارد، اطلاعات گسترده می جوید. جمع آمدن همه این مراتب در یک شـخص نادر و کمیاب است.. چون شـنیدم برای نسخه های خطی کتاب خانه امام مرعشـی در قم فهرستی در بیست جلد نگاشته شده است ، خشنود گشتم و با خود گفتم: لابد کتابخانه دارای گروه با تجربه ایست که این کار را انجام داده است. ولی چقـدر به حیرت افتادم هنگامی که فهمیدم این کار بزرگ را یکی از علما به تنهائی انجام داده که دارای مؤلفات و نگارش های دیگری نیز می باشد و الحال در صدد تنظیم فهرستی است عربی برای همان کتاب خانه در چند جلد ...

از خوشـبختی خود می دانم که با این دانشـمند بزرگ در دمشق آشـنا شدم ، و ضمن آشنائی بر بخشی از فهرست عربی یاد شده اطلاع پیدا کردم . این فهرست از چند جهت تحسـین مرا برانگیخت، جهت علمی و تنظیم ممتازی که در آن بکار رفته و دلیل بر اطلاع وسیع و دانش عمیق و ذوق هنری بلند پایه نگارنده آن می باشد .

من برای این کار و نگارنده اش که از خاندان پیامبر گرامی اسلام برخاسته و به مدینه علم و دانش [حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام] و در آن انتساب دارد ، احترام ویژه ای احساس می کنم این دانشمند سید احمد فرزند سید علی حسینی می باشد..

ص: 19

دانش هائی که کسب نموده و آزمایش هائی که اندوخته ، او را به بحث و بازدهی علمی واداشـته ، و در نتیجه به میراث اسلامی تعلق خاطر پیدا کرده و همواره به میدان پهناور تحقیق و تألیف روی آورده است.

اگر ما بخواهیم شـرائطی که باید در اشخاصـی که با میراث های اسـلامی سـر و کار دارند ، برشمریم فرصتی وسیع لازم دارد که از حوصله مقدمه یک کتاب بیرون می باشد ، و شاید کافی باشد که به یک شـرط از آن ها اشاره ای گذرا داشته باشیم، و آن اخلاص و ایمان به این که علم و دانش اسلامی جزئی است از اجزاء دین و خدمت به علم در واقع خدمت به دین می باشد .

همین موضوع رسـالتی است که سـید احمـد حسـینی آن را پیگیری می کنـد ، بلکه امانتی است که از نیاکانش خانـدان نبوی بر دوش وی گذاشـته شده ، او هم وظایف این امانت را با شـجاعت و صبر و کرم و بازدهی انجام می دهد به کشورهای اسـلامی و غیر اسـلامی سفرها کرده تا دانش خود را بیفزاید و در نسخه های خطی بحث و تحقیق کند...

از این راه توشه ای برداشـته که کمتر این توشه را یـافته انـد. جالب این که آن چه را که یافته تنها برای خود نخواسـته بلکه دیگران را نیز از آن بهره ور کرده است، این است که به دانشمندان عرب و اسلام بیش از پنجاه کتاب به ارمغان آورده ...

مؤلفات جناب حسینی دارای اهمیت فراوان و فواید بسیار می باشد، چون محتوی بر معرفی میراث فرهنگی است که هر کاوشگر و محققی بـدان نیـاز دارد، در آن هـا از دو لغت عربی و فارسـی بهره برده شـده است. بـدین جهت نگـارش هـای این دانشـمند پلی است رابـط بین دانشمندان عرب زبان و فارسی زبان ...

بـار اول که با جناب حسـینی آشـنا شـدم، بسـیار در خود احساس آرامش و انس کردم ، بر قاعـدة « الأرواح جنود مجنـدة » در جلسه دوم احساس دوستی بیشتری نمودم ، چون در وی اصالت خانوادگی و تواضع و حسن اخلاق دیدم ..» .

ص: 20

مسؤولان «المنتدی الحیدری الثقافی» در مقدمه چاپ دوم « الامام الثائر » گویند:

«در طلیعه محققان برجسته، علامه بلند پایه محقق بزرگ، کاوشگر متتبع، سید احمد حسینی - حفظه الله - می باشد که این کتاب را تألیف نموده .. این شخصیت والا با مؤلفات پرارج و تحقیقات دقیق و گسترده خود کتابخانه اسلامی را بارور ساخته ، برای برافراشتن پرچم اسلام در پهنه گیتی سعی و کوشش نموده، مخصوصاً در اروپا با حضور در چند کنگره و همایش مربوط به اندیشه های اسلامی و علی الأخص اندیشه های اصیل شیعی.

علامه حسینی با گروهی از شرق شناسان و محققان بزرگ اروپا که پیرامون رجال شیعه و فلاسفه گذشته به تحقیق نشسته رابطه نزدیک دارد و با اطلاعات وسیع و تحقیقات برجسته خود آنان را راهنمائی می کند. این روابط علمی تنگاتنگ سبب شده که دارای احترام ویژه ای باشد و از وی تقدیر نمایند» .

استاد اشکوری کوشش های فراوانی در راستای تألیف و تصنیف و ترجمه و تحقیق کتاب های قدما داشته اند که پاره ای از آن ها چاپ و نشر شده است:

مؤلفات چهل عنوان، نزدیک نود جلد.

محققات سی و شش عنوان، نزدیک هفتاد جلد .

ترجمه دو عنوان .

البته ناگفته نماند که این موارد جز مقالات عربی و فارسی منتشره در مجلات و مقدمات نوشته شده بر بعضی از کتب و تقاریظ صادره از معظم له می باشد

حضرت استاد اشکوری در طول حیات علمی خود به کنفرانس های علمی تحقیقی گوناگونی دعوت شده اند که از آن جمله می توان به چند مورد ذیل اشاره نمود:

1 - مؤتمر - یوم الحسین علیه السلام - در لندن

2 - مؤتمر - الغدیر - در لندن

3 - مؤتمر - کتاب و کتاب خانه در تمدن اسلامی - مشهد مقدس .

4 – مؤتمر – السادة و العلویین – دانشگاه رم .

5 – مؤتمر – محققین خوانساری – قم ، اصفهان ، خوانسار .

6 – مؤتمر – سید عبدالعظیم حسنی – ری .

7 – مؤتمر حضرت زهرا علیها السلام – مشهد مقدس

حضـرت آیة الله اشـکوری در راستای تحقیق با بازدید و فهرست نویسی بیش از صد کتابخانه معتبر جهان در قاره های آسیا، اروپا و افریقا (1) یکی از نادره های روزگار خویش می باشند و ما کمتر محققی را به پایه تحقیقاتی معظم له در جهان علمی سراغ داریم.

در خاتمه – اگرچه معترفم نتوانسـته ام ادای کلام نمایم – از صاحبان نقد و نظر در دو بُعدِ روایت و درایت می خواهم که بر این چند سطر به دیده عفو و اغماض بنگرند و خطاهای این شکسته اهل قلم را گوشزد فرمایند

مشهد مقدس 20 جمادی الثانی 1426 ق سید ناصر حسینی میبدی

1– معظم له تا کنون به کشورهای آفریقایی سفر نکرده اند – گردآورنده –

شاعران فارسی سرا

اشاره

ص: 23

آثم

گویا از شاعران سده سیزدهم ، نام و احوال او را نیافتم شعر نیکو می سرود و دارای غزلیات و قصائدی است با تخلص «آثم».

از اوست :

ناظر روی بتی گشتم بت زنار کو *** کافر عشقش شدم من مثل من کفار کو

هیچ می دانی که ساغر بر کف ساقی چه گفت *** گفت حاضر شد نی و می مفلس خمار کو

جان بلب آمد ز هجر روی آن آرام جان *** قاصد از بهر خدا ده مژده وصل یار کو

هرکجا دیدم چه خود عاشق هزاران برگلی *** لیك باشد تا ابد خرم چنین گلزار کو

آه سرد و روی زرد و ناله شب اشك صبح *** جمع شد یک جا رفیقان مثل من افکار کو

آتشم زد آتش شمع رخش پروانه وار *** سوختم یاران چه کوه طور آن دیدار کو

اثم (آثم) مظهر عفو غفور غافر است *** نا امید از رحمت حق مجرمی یک بار کو

ابراهیم: میرزا ابراهیم

گویا از شاعران سده یازدهم بوده ، شاعری است فاضل و ادیب .

در مدح مولا گوید:

تعریف علی به گفتگو ممکن نیست *** گنجایش بحر در سبو ممکن نیست

من ذات علی بواجبی نشناسم *** اما دانم که مثل او ممکن نیست

اختر: محمد حسین فرزند محمد شفیع، اختر

ادیب فاضل با اخلاص به خاندان رسالت دارای اشعاری است با تخلص «اختر»، خط نستعلیق شکسته را نیکو می نوشت.

این دو بیت را در مدح مولا به سال 1307 از خود نوشته است:

گویند گروهی که علی عین خداست *** بالله خدا خواندن او عین خطاست

هر چند خدا علی است لیکن بخدا *** اختر بیقین بدان علی عین خداست

و گویا از او است:

در منقبت علی نه چونست و نه چند *** در خانه حق زاده بجانش سوگند

بی فرزندی که خانه زادی دارد *** شك نیست که باشدش بجای فرزند

شاید محمد حسین اختر مازندرانی باشد.

ادیب: شیخ محمد ابراهیم فرزند علی اکبر حاج شریفی خوانساری

در خوانسار و اصفهان و نجف اشرف دانش اندوخت به طهران سکونت گزید و در مجلس شورا به تندنویسی اشتغال ورزید به کیمیا علاقه داشت ، خطش نیکو و شعرش بلند و معروف به « ادیب» و گویا تخلص شعریش بود در طهران به سال 1354 درگذشت.

بمناسبت عید نوروز قصیده ای به دوستش سید محمد بن نصرالله کاشانی نوشت با اشاره به اصطلاحات کیمیاگران ، این ابیات از آن قصیده است:

ترك من گوید بآواز بلند *** چند بفریبی مرا ای شیخ چند

روز عید است و بود سال جدید *** موسی آمد با رخی چون صبح عید

گفت چندم داری اندر انقلاب *** تا بکی باشد دلم در اضطراب

انقلاب هر حجر را با دگر چند *** جویم چند پرسم ای پدر

آخر از این باب رمزی کن عیان *** تا شود روشن از او جان جهان

زانکه بزم آرای این رندان توئی *** هادی این دشت بی پایان توئی

گر نگردد از تو این راز آشکار *** تا ابد ماند دلم در انتظار

و از اوست:

منشان بباغ خوبان چمنی ز آشنائی *** که گل ریاضشان هست گل حسرت و جدائی

منما ز لاله رویان طمع وفا تو هرگز *** که بطرف گل دمیده همه خار بی وفائی

بسواد خطه حسن صنما تو پادشاهی *** چه کند بگو گر آید بدر شهان گدائی

ز نصاب رفته بالا خط حسن دل فریبت *** ز چه پس زکات او را ندهی به بیوفائی

بخیال خال رویت شده بسته دل بمویت *** بمثال دام و دانه که فتد در او همائی

ز دل خراب عاشق خبر است عاشقان را *** که شکسته عضو داند زبهای مومیائی

بده ساقیا تو جامم که شود حصول کامم *** بنما سیاه نامم تو ز لوح پارسائی

که خماریان بدیدم همه جام عشق بر کف *** چه بزاهدان رسیدم همه معجب و ریائی

بخرابه تن خویش منشین چه جغد ساکت *** بنمای های و هوئی که تو مرغ آن سرائی

بخم می الستی بزن این زمان تو دستی *** بطلب ز ترك هستی تو نشانه بقائی

ادیب: میرزا محمد حسین ادیب آزاد

از شـاعران متـأخر، شوخ طبع و گویا، در مشـهد مقـدس سـکونت داشت، خود را «ادیب آزاد » و « ادیب التجار » لقب داده و در شـعر « ادیب» تخلص می نمود با دیوان های شاعران قدیم و معاصر خود الفت داشت و «گنجینه ادب» را از شعر نیکوی آنان انتخاب کرده است. بعضی اشعار وی به سال 1347 به نظم کشیده شده.

از او است:

بوسه از آن لعل لبم آرزو است *** و از لب شیرین رطبم آرزو است

روی تو و موی تو روز و شب است *** وصل تو در روز و شبم آرزو است

وصل تو ای حور بهشتی نژاد *** بی غم و رنج و تعبم آرزو است

با تو پری چهره برغم رقیب *** کردن عیش و طربم آرزو است

خلق بخوانند ادیبم از انك *** محضر اهل ادبم آرزو است

و در تاریخ اتمام گنجینه اش گوید:

این نامه بر ادیب چون هست منتسب *** گردید نام آن گنجینه ادب

این نامه را نگر با دقت نظر *** کز شعر شاعران گردیده منتخب

هر چند خط من نبود طرب فزا *** زاشعار این کتاب جان هست در طرب

بس رنج برده ام در جمع این کتاب *** از شام تا بصبح از صبح تا بشب

این مردمان ز جهل از طبع دون نواز *** بر مصطفی دهند ترجیح بولهب

معدوم شد و تا منسوخ شد صفا *** نایاب گشت فضل بی وقر شد ادب

آن کس که اهل فضل این دوره بنگری *** علم و ادب شده بر خواریش سبب

در پنج روز عمر نبود مرا نصیب *** از خوان این جهان جز رنج و جز تعب

باری چو شد تمام این نامه بدیع *** هر کس شنید کرد تاریخ آن طلب

هفت و چهل چو رفت از سیصد و هزار *** این نامه شد تمام اندر مه رجب

تاریخ رمزیش چون عقل باز جست *** بیرون ادیب شد از جمع با طرب

فوری بدیهه گفت کاینك تمام شد *** گنجینه ادب از فیض لطف رب

استرابادی: ملا عاشور استرآبادی

عارف فاضل ادیب، در ترجمه ابیاتی عربی گفته است:

آفریننده اشیا در خود *** مجمع جامع اشیا باشد

بی نهایت کند او خلق ولیش *** ذات بی چون و چرا باشد

وسع الخلق بود و خلقش را *** می نگنجد ز چه آیا باشد

جمع اضداد سرشت گل اوست *** ضیق و واسع از این جا باشد

استرآبادی: میر محمد رضا بن کمال الدین حسینی استرابادی

فاضل عارف عالم به دانش های دینی و ادبی بر نسختی از تفسیر علی بن ابراهیم قمی حواشی نیکو نوشته که گویای مقام علمی بلند پایه وی می باشد.

بدیهه این شعر را در سال 1122 سروده:

الهی سه چیز از تو خواهیم و بس *** عطا کن بما وقت قطع نفس

یکی رحمت بی کرانم دهی *** ز شیطان و قومش امانم دهی

دوم خاك سازم بجان حسین *** سیم کن برونم زهر شین و دین

امیدم اگر از تو باشد رضا *** که قرب محمد کنم خلد جا

بمیران خدایم بحب علی *** که تا حق شود بر عدو منجلی

اشرف: اشرف فرزند محمد علی مشهدی

در مشـهد مقدس چشم بدین جهان گشود و در همان جا بعضـی علوم را فرا گرفت، به رمل و علوم غریبه تعلق داشت و «ثمره شجره» را در این فن به سال 1263 بنظم کشید، بیشتر اشعارش سست و گاه نادرست است.

در آغاز منظومه اش گوید:

أول از حمد حق کنم آغاز *** که ندارد شریك و نه انباز

بعد حمد خدای لم یزلي *** راجی رحمت از اله غنی

أحقر از بین ناس هم اضعف *** خاك قدام مؤمنین اشرف

آن که او مشهد است مولد او *** و محمد علی است والد او

اشرف: میرزا اشرف علی

از شاعران فارسی سرای هند با تخلص «اشرف» ، خوش نویس خط خفی و جلی ، در سده سیزدهم روزگار می گذرانده است

در تاریخ چاپ «دیوان بدر الدین چاچی» گوید:

طبع شد این طرفه نظم بدر چاچ *** گشت در تصحیح آن بسیار کد

طبع اشرف از پی تاریخ سال *** گفت از این بحر مضامین موج زد (1)

اشرف: میرزا محسن اشرف زاده مدرس

روحانی با اطلاع از دانش های دینی دارای اشعاری است با تخلص «اشرف» ، به سال 1311 ش کتاب «تراش ریش از نظر اسلام» را پرداخته و در سال 1344 آن را به مجله مکتب اسلام اهداء کرده است.

در آغاز سرودهای در شهادت حضرت علی اصغر گوید:

چون شهنشاه جهان شد بی معین *** تشنه کام و خسته و زار و غمین

رو به هر سو می نمودی جز عدو *** کی شدی با او مقابل روبرو

پس بیامد شاه مظلومان حسین *** در میان معرکه با شور و شین

تکیه بر نی کرد آن عالی جناب *** با لعینان ابد کردی خطاب

1- گویا دیوان چاچی در سال 1272 چاپ شده، این تاریخ با تاریخ شعری سازگار نیست .

کی گروه اشقیا یاری کنید *** اهل بیت من نگهداری کنید

من چنین بی کس نبودم در جهان *** بی کسم کردید و زار و ناتوان

یا گذاریدم روم زین سرزمین *** تا به ثغری از ثغور مسلمین

من مگر سبط پیامبر نیستم *** زاده ساقی کوثر نیستم

تا این که گوید:

(اشرفا) گر دم زنی زین بیش تر *** بر دل شیعه زنی تو نیشتر

گفت جدش کو بود مظلوم دم *** گر به وی دادی خدا را هم قسم

عرض حاجت هر چه باشد بی درنگ *** آن دعا هرگز نگردیده ست لنگ

اصفهانی: میرزا ابوطالب فرزند محمد بیك تبریزی اصفهانی

اصلاً آذربایجانی و پدرش از اصفهان به هند رفته و وی به سال 1166 در لکهنو زاده شده و در کلکته اقامت داشت.

ادیب شاعر تاریخ دان، از راه مطالعه و کتاب خوانی دانش اندوخت و مؤلفاتی چون «خلاصة الأفکار» و « احوال ملك هند» و «اخلاق» و «موسیقی » و « عروض و قافیه » و «طب » و «تاریخ مختصر» پرداخت.

او راست :

تا از نظر آن دُر شهوار برفت *** هر لحظه نمی ز چشم خون بار برفت

صد روز دراز روشنش نتوان کرد *** کوته شبی آن چه زانده تار برفت

اصفهانی: سید حسین اصفهانی

اصلاً از مازندران و در طهران سکونت داشت در ادبیات متبحر و دارای انشائی استوار

بود، به کار وعظ و خطابه اشتغال داشت شعر فارسی و عربی نیکو می گفت.

جنگی ادبی به سال 1285 پرداخته و بعضی اشعار خود را در آن آورده است.

اصفهانی: ملا عبد المطلب فرزند حسن فرزند محمد اصفهانی

ادیب منشـی نیکو انشا، متبحر در دانش های دینی، شاعر نیکوسرا، از عالمان سده دوازدهم، دارای آثاری چون «نهج البر في ادعية السر» و « هدية الأجلة في ادعية رؤية الأهلة » و « ذريعة المآرب» و جز این ها .

در نعت حضرت پیامبر اکرم «صلی الله علیه و آله» گوید:

محمد نور چشم اهل بینش *** چراغ دودمان آفرینش

مدار آفرینش را سبب او *** مراد از اختلاف روز و شب او

حیات جاودانی داد دینش *** ادیب عقل شد شرع متینش

نموده در حریم قرب آن شاه *** نشیمن در بساط «لی مع الله»

مدیحش ذات انسان کی تواند *** شهی کو را خدایش مدح خواند

و در مدح حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام گوید:

علی مخزن علم و دریای جود *** کزو مفتخر گشت اصل وجود

ز بستان صنع خداوندگار *** چنین نخل هستی نیامد ببار

چو او شهر علم نبی را در است *** بسوی خدا خلق را رهبر است

خرد فضل او را یکی از هزار *** نیاورده در حیطه انحصار

ز ما بر روانش هزار آفرین *** که منصوب حق است و یعسوب دین

اصفهانی: سید محمد حسین فرزند سید محمد صادق حسینی اصفهانی

از عالمان برجسته اصفهان، امام جماعت مسجد جامع عباسی، ادیب نیکو تحریر و شاعر فاضل، کتاب «مشرق التوحید» را به سال 1237 ساخته و پاره ای از اشعار خود را در آن پرداخته است.

در تولد پیامبر گرامی اسلام «صلی الله علیه و آله » گوید:

ای پدر آدمیان مژده باد *** روح همایونت از این مژده شاد

چشم تو روشن که زمین و زمان *** گشت منور ز رسول جهان

و نیز گوید:

ز عکس جمال جهان تابش آدم *** ز نور رخ عالم آراش حوا

نکردی اگر طلعت خود منوّر *** نکردی اگر طینت خود مصفا

هنوز آن ببزم قدم داشت منزل *** هنوز این بکتم عدم داشت مأوی

اطوار: ملا محمد صادق فرزند علی شریف خراسانی کرمانی

اصلاً خراسانی و در کرمان سکونت داشت دانشمند ادیب فقیه فیلسوف عارف، از شاگردان ملا هادی اسرار سبزواری، بر نسختی از «اسفار» به سال 1320 پاره ای از اشعار خود را نوشت دارای «شرح دیوان مجنون و لیلی» و دیوان شعر می باشد

این رباعی ها از اوست:

از درد و غمت اگر خروشان شدمی *** ور ان که ز شور باده جوشان شدمی

کی راه بخمی به مرا می دادی *** چون همدم و یار می فروشان شدمی

***

خواهم صنمی ساده بدام اندازم *** در نرد محبتش دل و دین بازم

بوسم لبش و نوش کنم جام شراب *** انجام همین باشد و این آغازم

***

بر درد تو دلبرا ز مرهم توبه *** ور پی تو دمی زدم از آن دم توبه

ورانکه پشیمان شدم از کرده خویش *** گفتم که گنه کارم از آن هم توبه

***

نا رفته براه عاشقی گامی چند *** ناخورده ز باده صفا جامی چند

از فقر زنند لاف هر شام و سحر *** بد نام کننده نکونامی چند

***

زاندم که ز نیستی بهست آمده ام *** سرمست و خراب و می پرست آمده ام

گفتند بروز مستیم پای نبود *** زان است که من دست بدست آمده ام

***

آن می خواهم که سینه ام طور کند *** در راه خدا ز هستیم دور کند

هر مرده دلی که بنگرد بر جامش *** از وجد و طرب جهان پر از شور کند

***

باشد گرو باده کنم خرقه خود *** وز دُرد شراب تر کنم ژنده خود

در گوشه میخانه نشینم بمراد *** بینم همه شاهان جهان بنده خود

اظهر: اظهر رانکوهی املش

ادیب عارف شاعر با تخلص «اظهر» و نامش به دست نیامد از شاعران اواخر سده سیزدهم، چنان که خود گوید وظیفه خوارخان های املش

او راست :

ذلت از ما لذت از اغیار ما *** پس گره افتاد اندر کار ما

ذکر ما جز باده و میخانه نیست *** ای خوشا پیمانه سرشار ما

ذوق شوق من به ساقی می کشد *** ساده رو باشد گر این عیار ما

ذاهب کوی مغانم ارمغان *** نیم جانم هست کو دلدار ما

ذق من الخمر انه خمر الفراق *** (اظهر) ای یار نکو کردار ما

افتخاری: میرزا علی اکبر حکیم افتخاری سبزواری

اصلاً از سبزوار و در شیراز سکونت داشت عالم فاضل و به طب اشتغال می نمود، کتاب هائی را بخط خود در سال 1086 نوشته است

از اوست :

ای رحمت تو روح مرا سرمایه *** وز ذات تو یافت جسم من پیرایه

من از تو جدا نیم چو شمع از پرتو *** تو دور نه ای ز من چو نور از سایه

و نیز گوید :

یا رب چو من امروز تباهی نبود *** عصیان زده نامه سیاهی نبود

هر چند گناه من گرانست چو کوه *** در جنب تفضل تو کاهی نبود

افجه ای: سید جلال الدین فرزند غیاث الدین حسینی افجه ای

عالم ادیب، به فارسی و عربی شعر می سرود مجموعه ای به سال 1238 نوشته و در آن پاره ای از شعرش را به دو زبان آورده است.

اقبال: میرزا محمد حسین فرزند محمد حسن همدانی

اصلاً از «نور» مازندران و در همدان سکونت داشت، ادیب فاضل دانشمند، از شاعران

سدۀ چهاردهم خط نستعلیق را زیبا می نوشت و در دانش های دینی آگهی داشت.

تاریخ اتمام سه جزء کتاب « حدیده محماة » میرزا محمد علی ناظم الشریعه همدانی را در سه قصیده به سال های 1323 - 1326 سروده و تاریخ وفاة همین شخص را به سال 1332 چنین گفته است:

بروز پنجم ذی قعده ماه و از هجرت *** هزار و سی صدوسی و دو بد نه کم نه زیاد

بزرگ واقعه شد پدید در همدان *** که هر بلیه جان سوز را ببرد از یاد

ز گردش فلکی رخ نمود حادثه ای *** که کاخ شرع قویم اوفتاد از بنیاد

ز مرگ فاضل تحریر و عالم حق بین *** که بود عمده ابدال و زبده اوتاد

جهان علم و عمل ناظم الشریعه که بود *** فحول از علما را بزرگوار استاد

سزد که دیده اسلام بعد رحلت او *** سرشك ریزد همواره تا بیوم معاد

نشان نداده بعلم و عمل زمانه چو او *** مربی همه اخلاف و مفخر امجاد

ندیده هیچ خردمند مثل او دانا *** نکرده موجد اشیا نظیر او ایجاد

برای پختن خامان ملت اسلام *** بجا (حدیده محماة) را ز خویش نهاد

تمام مندرجات کتاب را باشد *** ببر حلاوت انشا و حدّت انشاد

فزود پنج بتاریخ و زد رقم (اقبال) *** که لرزه زین الم اندر اساس دین افتاد

امین: محمد امین

ادیب شاعر، از شاعران سدۀ یازدهم خط نسخ و نستعلیق را زیبا می نوشت و بعضی از نوشته هایش را به سال های 1082 - 1085 نوشته است

او راست :

افسوس که شد برون چو گل زین گلزار *** فخر علما زبده دین شیخ کبار

تاریخ چنین گفت خرد با دل زار *** افتاد ز پا نهال دین دیگر بار

امینی: ابراهیم امینی

ادیبی دانشمند است که به فارسی و عربی نگارش های نیکو دارد، «ترجمه مناجات امیرالمؤمنین » و « شرح دعای صباح » و «نظم جواهر» از آثار وی و همه را در دهه دوم و سوم سده دهم نگارش داده است.

در تاریخ نظم جواهر خود گوید:

چو غواص کلکم در این بحر راز *** نهاد از سر ترجمانی قدم

پی نام و تاریخ این ترجمه *** کتاب مناجات کردم رقم

انجدانی: ملا حسن علی فرزند یعقوب انجدانی سلطان آبادی

عارف ادیب فاضل، کتاب «سر الأولیاء» را بسال های 1311 - 1313 پرداخته و در آغاز آن گوید:

نیست ممکن را چو جز فقر و فنا *** خوش بود گفتن که لا احصي ثنا

در پس هر حمد حمدی مختفی است *** داند این را هر که را جانی صفی است

انجدانی: علی محمد انجدانی

شاعری است شوخ طبع ، طنز سرا و نیکو خط ؛ این رباعی ها از اوست که به خط نیکوی خود به سال 1285 نوشته است:

از گردش روزگار و از حال تباه *** يك پول ندارم نه سفید و نه سیاه

من بودم و يك ریال آن هم گم شد *** لا حول و لا قوة الا بالله

ص: 37

جستم همه ساله ای پسر کام تو من *** خرسند همی بدم در دام تو من

با سر آمدم از بهانه جام تو من *** بی رنج کنون نگاشتم نام تو من

***

گفتم رخ تو بهار خندان من است *** گفت آن تو نیر باغ و بستان من است

گفتم لب شکری توان من است *** گفت از تو دریغ نیست گر جان من است

***

ای مشک سیه که ماه را بالین است *** پیرایه ماه و زینت پروین است

زلف سهیت بلای من چندین است *** باز این چه بلای خط مشك آگین است

***

آن مشك مسلسل است یا سنبل تر *** زلف و خط آن سرو قد سیمین بر

زان زلف گرفته عنبر و مشکین خط *** در خط بفزود روی زو زینت و فر

اوحدی: شیخ محمد صادق فرزند غلامرضا اوحدی زهانی

به سال 1320 در زهان چشم بدین جهان گشود و پس از گذراندن تحصیلات ابتدائی به مشهد مقدس رفت و از استادان آن حوزه دانش بیندوخت و به وطن بازگشت و به ارشاد و هدایت پرداخت و به سال 1410 درگذشت عالمی است متبحر در دانش های اسلامی ادیب اریب، در شعر فارسی «اوحدی » تخلص می نمود و گاهی به عربی نیز اشعاری می سرود به فرهنگی در ضبط لغات و نام ها شروع کرد ولی ناتمام ماند.

او راست :

سوی هر چیز که دل شیفته و دمساز است *** که از آن روزنه ای جانب جانان باز است

ص: 38

سرّ سودای سر و طره او نتوان گفت *** بس که آن رشته دراز است برون زاحراز است

از ملاحت نتوان دم زدن آن جا که هزار *** داستان نمکین از لب او یك راز است

ای بسا کشته و سرگشته و دلخون گشته *** خار در رهگذرش دیدم و او در ناز است

کشش او است بهر جاذبه و هر عاشق *** بسته حلقه ای از سلسله آن آز است

در فضا این همه ذرّ و کره نامحصور *** چیست و دانی ز چه در جنبش و جا پرواز است

غیر پروانه چندی ز ثری تا به ثرا *** دور شمع رخ او نیست که در پرواز است

رمز زیبائی او بیش نشاید ابراز *** که بسی طعنه و تفسیق در این ابراز است

من همین دیدم و گفتند مرا الحاصل *** که سر کار و مدارم سوی آن غماز است

حرکات و سکناتم همه چون خونم سرخ *** آری این شیوه شایسته هر سرباز است

زین سپس درس مرا می ندهی ای استاد *** زین چه حاصل که بدانیم که بازی باز است

درس معقول و حدوث و قدم و اصل وجود *** کم بفرمای بآن رند که آتش باز است

من و حجیت ظن و عدمش شيء عجاب *** خواه بر بسته دَرِ علم و خواهی باز است

ص: 39

آن تو و دادن داد دل عاشق هیهات *** دل نه ممسوح قدم عشق نه پا افراز است

می نگردد ز دم سرد نفس ها خاموش *** مشعلی کاتشش از فاعلی های کاز است

آن غزل گفتن شیرین و طرب های نوین *** ز اوحدی از اثر نغمه صاحب ساز است

درك هرگز نکند معنی نازك هوشدار *** آن دل و گوش که افریفته آواز است

باغبادرانی: میرزا عبد الجواد فرزند عبد الرحیم باغبادرانی اصفهانی

اصـلاً مازندرانی و در اصفهان سکونت گزید واعظ سخنور عارف ، دارای اشعاری متوسط مؤلفاتی بسیار نگاشته و همه در مواعظ و تواریخ امامان می باشد چون «نسایم الرحمه» و «الصاحب » و « مقتل الآل » و « موقظ الغافلین » و « بحر المعجزات » و « ریاض المناقب » .

او راست :

زینب چو دید رأس برادر بطشت زر *** نالان کشید آه شرر بار از جگر

در بر درید جامه صبر و شکیب را *** گاهی بسینه می زد و می زد گهی بسر

می گفت ای شهید غرقه بخون یا حسین *** ای گوشه پاره جگر سید البشر

ای نور چشم حیدر و ای زاده بتول *** جسمت جدا فتاده و رأست بطشت زر

بافقی: شیخ عبد الله فرزند مهدی بافقی، کتابخوان

در کیمیا و علوم غریبه متبحر و از دانش های دیگر بهره ای داشت، اشعاری نه چندان استوار

به فارسی و عربی گفته، کتاب «سراج الظلمة و الرحمة » را در کیمیا پرداخته است.

او راست :

صانع بدیع کز اکسیر حکمتش *** تابنده ماه چه سیم شود آفتاب زر

بی حد درود حق بمحمد که گوهرش *** اکسیر معرفت بود هادی بشر

بر ابن عم وآل مجیدش که یك بیك *** در حل و عقد کار جهانند راهبر

صلوا علیه ما بقي النجم في السما *** صلوا علیه ما رفع الشمس و القمر

صلوا علی الدعاة إلی الهدی *** کنز النجاة عند ملیك و مقتدر

و نیز گوید :

اوست رب مجردات و بسیط *** زیر و بالا محاط و اوست محیط

هر چه بالا نظیر دارد زیر *** جلوه صنع کردگار قدیر

زیر و بالاست صیقل ذاتش *** آدم پاك پاك مرآتش

و نیز او راست :

اهل معنی کوس دانش آشکارا می زنم *** پرده را از روی برقع پوش بالا می زنم

لاف کی دانم گزاف اسمش چه باشد نزد من *** من حکیمانه سخن گویم نه بی جا می زنم

من ندانم کذب را از صدق من دارم خبر *** باطن کذاب را از صدق سر پا می زنم

دیده ام در جبه مریخ من وجه حجر *** گفته ام این حرف را من پرده بالا می زنم

سال ها این نقش را هر سو زدم در هر کنار *** عارفان گفتم سخن را من هویدا می زنم

نکته سنجان تیز فهمان عارفان اینست و این *** از صدف بگذر دم از لؤلوی لالا می زنم

آشکارا مغز را از پوست عبدالله ساخت *** من قلندر وار دم از نغز کالا می زنم

باقر: محمد باقر فرزند عبدالملك [لاهیجانی]

ادیب منشی شاعر با تخلص «باقر»، گویا از ادیبان سده سیزدهم، لاهیجانی است یا

گاهی در لاهیجان می زیست منشئات و اشعار خود را در جنگی فراهم آورده است.

در ستایش باری تعالی گوید:

آن که قبول سخن از نام او است *** نام و نشان همه همه زانعام او است

تیغ زبان را برش نطق داد *** بر سر دل افسر عزت نهاد

ناطقه روشنگر معنی نمود *** زنگ زآینه دل ها زدود

چهره وحدانیتش بی نقاب *** در نظر معرفت شیخ و شاب

جنس طلب را بحریمش رواج *** شاه و گدا را بدرش احتیاج

مرحمتش حوصله بخش گناه *** مغفرتش مُهر لب عذر خواه

بدر لاهیجی: سید احمد لاهیجی

از دانش هـای عقلی بهره داشت، عـارف صوفی شاعر با تخلص «بـدر»، شـعرهایش انتقادی و خالی از طنز و شوخی نیست از دانشـمندان اوایل سده چهاردهم و دیوان خود را به سال 1310 گرد آورد.

از او است:

به رهروان محبت دهید تسلیتی *** که می رسد ز در دولت پیك موهبتی

شکایت از غم دنیا چه می کنی بشکیب *** که هیچ حادثه نبود بدون مصلحتی

در این خرابه که بنیان آن بود بر آب *** چگونه در پی تعمیر و فکر تمشیتی

ز عز و جاه که حاصل شود ز خلق چه سود *** چو نیستت بر معبود قدر و منزلتی

ز عمر خویش ملولم که این گران مایه *** برای توشه عقبی نداشت خاصیتی

چه سود خدمت آن کس که نیست از سر صدق *** چه مزد طاعت آن را که نیست معرفتی

بکار خویش اگر خواجه پی برد بیند *** که بی مضرت عقبی نیافت منفعتی

برای مصلحت خود دلی نیازارد *** کسی که دید جهان را سرای عاریتی

ترا وجود چه جای ترتب اثر است *** که هم چو (بدر) پی انصباغ ماهیتی

بروجردی: میرزا ابوالقاسم فرزند علی نقی طباطبائی بروجردی

از عالمان برجسته عصر خود، ادیب فاضل شاعر، دارای کتابخانه ای غنی و بعضی از نسخه ها را بخط خود نوشته شب سه شنبه یازدهم ربیع الاول 1230 متولد شده و به سال 1277 درگذشت.

در سوگ حضرت امام حسین علیه السلام گوید:

ز چه رو شور فتاد است بعالم بکر *** وز چه ره گشته چنین مرغ فرح سوخته پر

یا رب این غلغله و دهشت و غوغا از چیست *** این همه آه و فغان از چه عیان گشته دگر

وجد و شادی و طرب گشته بعالم نایاب *** غم و اندوه وبلا تا به ثریا بی مر

بلبلان چاک گریبان همه در آه و فغان *** مطربان کرده ز غم خاك مصیبت بر سر

گو بیا باد صبا بی خود و لا یعقل و مست *** بدیار غم و اندوه و بلا کرده گذر

پس از آن ناله کنان غرقه بخون عالم را *** از مصیبات شه تشنه لبان داده خبر

شافع روز قیامت و شفاعان دربان *** شده از ظلم اعادی تن پاکش بی سر

بروجردی: سید ابوالمجد بن محمود طباطبائی بروجردی

از دانشمندان سده چهاردهم، نمونه ای از اشعار خود را با نسخه ای از رساله « شرح حدیث الغمامه » قاضی سعید قمی به سال 1308 - 1312 نوشته. از اوست:

ماه من خور نیست اما آفتابی دیگر است *** نور او بر روی او همچون حجابی دیگر است

کسب نور از خور کند مه خور از ماه روی او *** کسب او کسبی دگر وین اکتسابی دیگر است

مستم از چشم خمارش گو بمستان ای صبا *** شرح مستی من گو کاین شرابی دیگر است

دوش با شوریده ای در محفل جانان شدم *** دیدم آن جا نغمه چنگ و ربابی دیگر است

گو به پیر عقل گر میل جوانی باشدت *** ساعتی با او نشین کاین هم شبابی دیگر است

بر مکارم دی اگر بوسی عطا کردی نگار *** ده وصالش جان چون این هم ثوابی دیگر است

بروجردی: شیخ عبد الله فرزند نوروز علی بروجردی

از شاعران سده سیزدهم دارای اطلاع در حدیث و تاریخ و دانش های دینی دو کتاب «تنبیه المغرورین» و «سرور الشیعه» را از او دیده ام.

این رباعی از او است :

بشنو ز گذشتگان ترا گر گوشی است *** می گیر عزای خود به سر گر هوشی است

امروز به دوش تو است تابوت کسان *** فرداست که تابوت تو هم بردوشی است

بسطامی: شیخ عبد الحسین فرزند عبد الله بسطامی

عالم فاضل به فارسی و عربی شعر می گفت ولی شعرش به هر دو زبان سست، دیوان شعری دارد و بسال 1337 زنده بود.

ص: 44

بسطامی: آخوند ملا عبد المؤمن فرزند ابومحمد بسطامی

در میامی نزدیك سال 1260 بدنیا آمد و در سبزوار و مشـهد مقدس دانش آموخت، به فارسی و عربی شعر گفته ولی شعرش استوار نیست دارای کتاب های چندی است که از آن ها «عقائد الناصـریه » و «کفایة المؤمنین » و « نتائج الحکمة » و « اوصاف الأشـراف » و « مشـکاة المصابیح » را نام می بریم.

بسطامی: محمد طاهر فرزند حسن خادم بسطامی

تاریخ دان فاضل ادیب شاعر، در اوایل سده یازدهم می زیسته ، کتاب «فتوحات «فریدونیه » را به سال 1022 انجام داده است.

بقائی: سید یحیی فرزند علی محمد لاریجانی

اصلاً از لاریجان و در طهران سکونت داشت، فاضل ادیب دانشور ، به رمل و جفر و علوم غریبه اشتغال می ورزید ، لقبش «سید الحکماء» و در شعر «بقائی» تخلص می نمود

این رباعی را به سال 1332 از خود نوشته است:

ای آن که شب و روز بفکری و خیال *** گه دست بیاوری بسی ثروت و حال

تا که اجلت رسد بصد استعجال *** گویند بسوی خاک رو بی زر و مال

بکاء: ولی نوری

از شاعران دانشمند سده سیزدهم، چندی در اصفهان برای تحصیل دانش می زیسته و به

علوم عقلی می پرداخت، در شعر «بکاء» یا «ولی» تخلص مینمود کتاب «کسر اصنام الجاهلیة » ملا صدرا شیرازی را به سال 1255 نگارش داده و این ابیات را در ستایش آن گفته است:

چون صنم ها را بخواهی بشکنی تدقیق کن *** مطلب مطویه صدرای سالار حکیم

گر شکستی این صنم ها را تو اندر نفس خود *** وارهی از ظلمت دنیا و عقبی و جحیم

ای (ولی) اصنام این نفس خبیث بدگهر *** بشکنی خاضع شوی یابی تو جنات نعیم

صورت حیوانیت را گر مبدل کرده ای *** سیرت حسنیه اعطا می کند رب علیم

این رباعی نیز از اوست:

درویش کسی بود که نامش نبود *** گامی که زند در پی کامش نبود

در بوته قهر اگر بسوزد صد سال *** از کس طمع پخته و خامش نبود

بنابجوئی: محمد فرزند حسین بنابجوئی مهرآبادی

ادیب فاضل ، اصلاً از بنابجوی از توابع مراغه می باشد احادیثی به سال 1127 در جنگی گرد آورده و این دو بیت را از خود دانسته است:

چون شدم در درگه حق رو سیاه *** بعد از این باید کشم صد گونه آه

بخشد از جرم مرا آن قدر نیست *** من گدا و او کریم و پادشاه

بها: میرزا سید کاظم فرزند سید طالب تفریشی

گویا از شاعران سده سیزدهم می باشد با تخلص «بها » ، اشعاری که از وی به نظر رسید پیرامون واقعه کربلا و شهادت حضرت امام حسین علیه السلام و یاران آن حضرت سروده شده است.

در بند اول دوازده بند مرثیه گوید:

یا رب عزای کیست که ابنای روزگار *** بی اختیار نوحه کنانند و اشک بار

سکان آسمان و زمین در تلاطمند *** گویی که شد قیامت موعود آشکار

افلاک را مدار و زمین را سکون نماند *** آن ماند از تحرّك و این گشت بی قرار

گر نیست رستخیز پس این انقلاب چیست *** کافتاده اضطراب به ارکان هفت و چار

نی نی محرّم است که از کثرت ملال *** ذرّات کائنات ملولند و سوگوار

سیلاب اشك عالمیان بسکه موج زد *** شد غوطه در سرادق گردون حباب وار

آنجم بجای اشک فرو ریخت چشم چرخ *** چون کشته گشت اشرف ابنای روزگار

یحیای آل احمد و سرخیل نشأتین *** سردار کشتگان صف کربلا حسین

بیات: میرزا حسنعلی فرزند جعفر علی بیات

از دانشـمندان سده سـیزدهم مقیم در هند، گویا «بیات» تخلص وی بوده پاره ای از اشـعار خود را در کتابش «خوارق المعصومین » آورده است.

بیارجمندی: سلطان محمد بیارجمندی

گویا از شاعران و عالمان سده یازدهم، در مشهد مقدس سکونت داشت، در معجزات حضرت امام رضا علیه السلام گفته است:

حیرت مدار در حرم شاه دین رضا *** یابد هزار کور در او یک نفس شفا

این درگه شهی است که گرد غبار او *** هر دم ملك بدیده کشد جای توتیا

این دانه گوهری است که حق روز واپسین *** بخشد گناه خلق به او از ره رضا

با این علو مرتبه و قدر و منزلت *** داری عجب که کور وکر و شل دهد شفا

بر کائنات گر نظر از لطف افکند *** گردد عقیم مادر درد و غم و عنا

بیدار: حاج حسین تبریزی

به فارسی و عربی و ترکی شعر می سرود بیشتر شعرهایش عرفانی و در مدح و مراثی حضرات معصومین علیهم السلام می باشد شعر عربی را سست و گاهی مغلوط می گفت دیوان خود را به سال 1312 فراهم آورده است.

او راست :

من در آیینه دل بس که جلا می بینم *** چون نظر می کنم عکس شما می بینم

طعنه برمن مزن ای پیر کهن باده فروش *** هم چو موسی ز جبل نور خدا می بینم

گر چه موسی ز عصی جسته تقرب ز همه *** وی عصی دیده و من دست خدا می بینم

کو سکندر که دهم مژده بوی زاب حیات *** معدن چشمه حیوان بقا می بینم

با غم فردوس هم حوری و غلمان و قصور *** همه در حب علی نور خدا می بینم

گریه بر فرقت جنت مکن ای آدم و حوا *** من کلید همه ابواب هدی می بینم

چنگ امید بزن خاك در یار بیار *** دیده عقل تو کور است و شفا می بینم

هر که اکسیر بخواهد بود آن حب علی *** چار اجزاء دگرش زیر کسا می بینم

گرچه (بیدار) نبود است در آن روز بلی *** کرده بیعت بهمان روز وفا می بینم

بیدل: قربانعلی بیدل قزوینی

ادیب شاعر، این قصیده ملمع را با همه سستی، در سوگ حضرت امام حسین علیه السلام

سروده است:

سل اللغوب حفاة يجلن في الفلوات *** تو رنج راه چه دانی که خفته در خلواتی

حدیث کرب و بلا را ز من شنو که بگویم *** لحرق قلبك حزناً بأحرق الكلمات

شط فرات روان موج زن بجانب دریا *** من العطاش حرقن الأوام في القفرات

حسین فتاد ز زین بر زمین چو با رخ گلگون *** لقد تدحرج وجه السماء بالغبرات

بلند گفت بیارید بهرم آتش سوزان *** لكي أحرق فسطاطهن باللهبات

بشمر گفت حسین جانت ای پلید بسوزد *** ءانت تحرق نجل النبي بالقبسات

چه دشمنی است ترا با من ای لعین که بدین سان *** قتلت اخوتی الآن تحرق أخواتي

بیدل: میرزا محمد مهدی فرزند باقر شریف معلم

گویا در مدرسه حکیم اصفهان سکونت داشت و به دانش اندوزی می پرداخت ، ادیب شاعر با تخلص «بیدل » ، از شاعران سده سیزدهم

این قصیده از اوست و در نسخه خالی از تشویش نبود:

خواهی که درگه تو مناص جهان شود *** زنهار از آشنائی دونان بکن حذر

بالله کسی که معتقد قول رذل شود *** خونش بود بفتوی اهل خرد هدر

بشنو ز من ، کنج خمولای عزیز من *** می میر و نام دوستی سفله گان مبر

توضیح این سخن نکنم گر بگوش هوش *** می نیوشی و قبول کنی از من ای پسر

چندی بسفله ای شدم از جهل مختلط *** و از این که کو نیست دونی کی بدم خبر

می گفت بارها که چو من دوستی صدیق *** نی بوده و نه آمده در دهر سر بسر

طامات این قبیل بسی گفت و بنده هم *** می خواستم که تا بدهم در دلش مقر

دیرینه دوستان را نارم دگر بیاد *** وز دل محبت دگران را کنم بدر

تا امتداد یافته عهد مودتش *** زد ناگهم یکی دشنه بر جگر

زین گونه عهدها و بلا فصل عکس او *** از مردنی بلکه بعید است هم زغر

آری خطاست مردمی از سفلهگان دون *** خواهی تو از شرنك چرا لذت شکر

نیکوئی از بدان غلط است ای پسر مخواه *** نبود درخت حنظل جز حنظلش ثمر

(بیدل) از این گروه شکایت چه می کنی *** هست این سزایت بلکه از این نیز بتر

بیضا: بیضا

نام او را نیافتیم و «بیضا » تخلص شـعری وی می باشد از آثار اوست شانزده بند در واقعه کربلا و مصایب حضرت امام حسین علیه السلام و در بند شانزدهم گوید:

(بیضا) خموش باش که د لها کباب شد *** دریا ز خون دیده پر از خون ناب شد

زین شعر سوزناك زبان را دگر ببند *** کز سوز آن بسینه جگرها کباب شد

از دیدهای کلك تو تا ریخت اشك شور *** بنیاد هم چو صبر بنای حباب شد

هر نکته ای ز قول تو چندین حدیث گشت *** هر مصرعی ز نظم تو چندین کتاب شد

هر فصل از این خطاب جگر سوز آبدار *** هر لوح هر کلام چو فصل الخطاب شد

هر کس شنید ناله زار ترا ز غم *** زرد و ضعیف و زار چوتار رباب شد

بیضا زبان ببند که از آب شعر تو *** عالم تمام غرقه دریای آب شد

باشد عروس شعر ترا آن چنان خیال *** کز عکس عارضش رخ مه در نقاب شد

وقت دعاست لب بدعا بر گشا بگو *** بیضا در این زمان که دعا مستجاب شد

یا رب بحق آن که همه خاك کربلا *** از خون او چو لاله حمرا خضاب شد

کین خسته را بروز قیامت خجل مکن *** در نزد خلق روسیه و منفعل مکن

پاچناری: شیخ عبد الرحیم فرزند کرم علی پاچناری اصفهانی

دانشـمند فاضل، عارف صوفی، شاعر سست، شعر در نگارش هایش بسیاری از اشعار صوفیان را می آورد دارای رسائلی است که بعضی از آن ها را به سال 1294 ساخته، چون «رساله نخلیه » و «رساله کلبیه » و « رساله رؤیتیه » و « رساله عصمتیه » و « رساله تبرائیه » .

پزشک: میرزا موسی فرزند محمد تنکابنی

ادیب فاضل خوش خط، لقب و تخلص شعریش «پزشك » ، بیش تر شعرش دینی و کمتر به دیگر مسائل می پردازد.

در وصف «لیمرا» از قرای تنکابن گوید:

الا شفیق و رفیقی و مخزن ادراك *** تو از پزشك شنو نکتها چنان دُر پاك

بهشت روی زمین لیمرای تنکابن *** که دیده است در این روزگار و خطه خاك

ز ما تشتهی انفس و ما تلذذ أعین *** پدید باد ز هر سوی خاک تا افلاك

گل و گیاه ببخش بهار و تابستان *** فرح فزا و ضیا بخش بهر دل غمناك

نمونه ای بود این لیمرای روح افزا *** بباغ و راغ ارم هم بهشت ایزد پاک

پزشک جای نماید بهار و تابستان *** هواش روح فزا جسم چست و هم چالاك

هزار حیف بگیرد ز شش جهت مه و ابر *** گهی ز ریزش باران بخاك تا بسماك

هواش نم نم و هم چون هوای می خواران *** خنك خنك طرب انگیز بس بود نمناك

ز قلب مرد بود کر پدید خوش گذرد *** بده خدا بخاطر آن شاه سید لولاك

پوینده: میرزا محمد پوینده همدانی، مجاهد دیمی

در جوانی با کسب معیشت در روزها شب ها به تحصیل پرداخت و بقدر استعداد خویش

دانش اندوخت و ساعت های فراغت را به مطالعه کتب قدما و معاصـرین می گذراند در جنبش مشروطه شرکت جست و در آزادی خواهی کوشش داشت به سال 1244 ش در همدان چشم بدین جهان گشود و 1314 ش در همان شهر درگذشت.

در غزل سـرائی سـبک جدیـد و مخصوص به خود اختیار نمود، تخلصـش در بعضـی شـعرها «پوینده» و برخی «مجاهد» بود، مراد وی از «مجاهد» مجاهدت در برقراری حکومت مشروطه ، و مراد از «دیمی» نداشتن وسائل تحصیل و سواد آموزی خود می باشد

این غزل را به مناسبت جشن نیمه شعبان در التجا به حضرت حجت علیه السلام سروده است:

سلام جمیع نثار قدومت ای شه شاهان *** بس است چهره گشائی نما به عالم امکان

غریو ولوله هولناك عصر تمدن *** کشیده پرده تاریك بر مدارك انسان

بیا و نور حقیقت فشان بر آدم خاکی *** نجات بخش ز گفتار و پند قصه سرایان

بیا بیا که هجوم علوم علم صنایع *** برای کم خردان نقض عهد کرده و پیمان

بیا و شرح بفرمای قول جد کبارت *** که روح علم شود تازه زان معانی و برهان

نخست علم (1) بدن گفت آن حکیم الهی *** که ثانویش بود علم نوشداروی ادیان

بیا و سعی و عمل را دوباره درسی بما ده *** که سلب کرده ز ما مهملی شرافت انسان

بیا که جمله ضعیفان کنیم سوی تو افغان *** که امر و نهی تو باشد تمام معنی قرآن

بیا بمذهب و آئین جعفری نظری کن *** فروغ تازه به بخشای بر دروس دبستان

پیرایه: میرزا محمد فرزند اسد الله لك سلماسی

صوفی ذهبی، فاضل ادیب شاعر با تخلص « پیرایه » ، از اشعار خود این قصیده را با

1- اشاره به حدیث «العلم علمان علم الأبدان و علم الأدیان »

بعضی کتاب ها نوشته است:

ای خاك سر کوی تو منزلگه رندان *** محراب دو ابروی تو را سجده مستان

دل بردنم از دست غم عشق تو مشکل *** جان دادنم اندر هوس وصل تو آسان

یا للعجب از بهر چه بیرون دل عاشق *** بگداختن او ز چه در بوته هجران

هر سر هوسی دارد و هر سینه هوائی *** هر فرقه خیالی و من از حسن تو حیران

هر لحظه دیگر بدگر جلوه نمائی *** حسن رخت از آینه طلعت خوبان

قومی است که از خود بغمت بی خبرانند *** جمعی است که در فکر تو مجموع پریشان

باور نکنم آن که برد ره بمقامی *** اندر حرم قرب تو هر بی سر و سامان

ما و سر سودای وصال تو چنانست *** در دل طلب مورچه ای قرب سلیمان

جائی که تو ای عقل کجا ره برد آن جا *** زان رو نرسد کنه تو را وصف سخندان

بیچاره محمد عجب است آن که نیامد *** شرمنده ز کالای چنین کاسد و ارزان

(پیرایه) همان به که زند مدح و ثنا را *** با مدح جلال الحق و دین صاحب دوران

تائب: محمد خان بیرجندی

از شاعران بیرجند در سده دوازدهم، دارای اشعاری است فارسی نه چندان نیکو با تخلص «تائب» و اندکی اشعار عربی سست و گاهی نادرست می سرود پاره ای از شعر خود را به سال 1162 نوشته است.

از اوست :

چون دُر دل من بسته براه نجف است *** چشم از هجر رشك چاه نجف است

هر کس ز دری کند گدایی در دهر *** تائب بجهان گدای شاه نجف است

و نیز گوید :

ترك تحصيل علم عاقل نكند *** دل مايل مال غير جاهل نكند

دنياست گِل و طالب دنيا همه خر *** صاحب خرد آن كه پا در اين گل نكند

تبريزى: ميرزا احمد تبريزى

دانشـمندى است مجتهد، اديبى است فاضل، به سال 1240 زنده بود، به فارسـى و عربى شـعر مى سرود پدر ميرزا لطف على امام جمعه تبريزى

تبريزى: ميرزا اسماعيل فرزند محمد كريم تبريزى ، ابوالفضل

عالم فاضل اديب، چند سال در كربلا به علوم دينى اشـتغال ورزيد، به حكمت و عرفان تعلق داشت و در سال 1216 مجموعه اى مشتمل بر چند رساله از گذشتگان بخط خود در «سجاس» از توابع خمسه نوشت.

اين رباعى از او است:

يا رب بدلم چراغ عرفانت زن *** از نور على بطون فرقانت زن

از شورش عشق دلم جراحت گردان *** از لطف على دوا و درمانت زن

و نيز گويد :

يا رب منم آن بنده با جرم و خطا *** هستم ز تو راجى كرم و جود و عطا

گر عفو كنى مثل مرا از كرمت *** تو ذوالكرم و ذوالمنن و ذوالاعطا

تبريزى: ملا محمد زمان فرزند كلب على تبريزى

فاضل اديب با اطلاع از دانش هاى دينى، شاعر نيكو نگارش اوايل قرن دوازدهم ، ترجمه

«خلاصة الأذكار » فیض کاشانی را به سال 1116 پرداخت و تاریخ اتمام آن را چنین گفت:

شکر که این نامه نامی تمام *** گشت بتوفیق خدای انام

عارض لفظش همه غنج قریب *** برده بصد ناز ز دل ها شکیب

طرة معنیش همه پیچ و تاب *** کرده بسی خانه طاقت خراب

از تتق غیب بسی شد عیان *** معنی دوشیزه مخفی در آن

ناشده هرگز بکسی جلوه گر *** کس بجمالش نشده بهره ور

مستورة وجوهها بالقناع *** لم یتیسر لهم الافتراع

راهرو جاده طاعات را *** طالب گلزار عبادات را

هر ورقش گشته بمعنی چو باغ *** جمله سطورش شده شمع چراغ

پیر خرد از پی تاریخ آن *** تا که همی خواست بگردد روان

هاتفی از غیب پس از تهنیه *** گفت (نکو ترجمه شد ادعیه)

تدریسی: محمد حسین تدریسی

فاضل ادیب سخنور، به تعلیم و آموزگاری اشتغال داشت و بدین جهت در شعر «تدریسی » تخلص می نمود به زبان فارسی و لری شعر می سرود در سال 1365 پیامد رباعیات بابا طاهر عریان چند غزل لری از سروده های خود آورده و عریان را بدین ابیات فارسی می ستاید:

طاهرا وه نیك بسرودی سخن *** نیك تر ز اوای بلبل در چمن

گر بیانت بوده با لحن لری *** لیك پنهان در غزل هایت دُری

هر کسی قابل شود نور خدای *** دل از او چون آینه آرد جلای

ایزدا کن نعمت عشقت نصیب *** تا رسم بر کوی جانان ای مجیب

تسلیم: میرزا حسن اصفهانی، صدر الأفاضل

از شاعران اوایل سده چهاردهم به فارسی و عربی شعر می سرود، دیوان فارسی وی بیش از پنج هزار بیت است.

تفریشی: میر ابوالبقاء تفریشی

شاعر ادیب فاضل، از دانشمندان سده یازدهم، در تاریخ تألیف « زبدة الأصول » بهاء الدین عاملی گوید:

سلطان محققین برأی صائب *** بر اوج سپهر فضل مهر ثاقب

چون زبده نوشت سال تاریخ آمد *** منسوخ کن اصول ابن حاجب

تفریشی: سید محمد فرزند زین العابدین تفریشی قمی

از عالمان اوایل سده چهاردهم، ادیب فاضل خوش خط نیکو نگارش امام جمعه و جماعت در تفریش، فوایدی کلامی بخط خود در سال 1317 نوشته است.

توکل: توکل فرزند مشهدی ولی ملایری، حامد

در «سامن» ملایر به سال 1313 چشم بدین جهان گشود پس از چندی پدرش با خانواده به «هرسین» اقامت گزیدند در هرسین و کرمانشاه مقدمات علمی را بیاموخت،

و برای تکمیل مدارج علمی به نجف اشرف رهسپار گردید اما دیری نپایید که به هرسین بازگشت و به کارهای ادبی و فرهنگی پرداخت

در سال 1311 ش به استخدام اداره معارف درآمد و اولین دبستان و دبیرستان را در هرسین پایه گذاری نمود، و پس از سی سال بازنشسته شده و تا آخر عمر به وعظ و خطابه و ارشاد پرداخت و هیچ گاه از لباس روحانیت بیرون نشد تا در سال 1354 ش درگذشت.

نگارشش نیکو و شعر بی تکلف می سرود دیوانش را به نام «مدیحة المعصومین » در چهار هزار بیت فراهم آورد و بیشتر شعرش دینی و در مدایح و مراثی حضرات معصومین علیهم السلام می باشد به نامش «توکل» و گاهی «حامد» تخلص می نمود و لقبش «صدر الشعراء » بود.

در ستایش حضرت باری تعالی گوید:

کردگارا چون تو بر بالای هر بالاستی *** خالق ارض و سماء و آن چه در آن هاستی

ما بدرك ذات پاکت کور و کر و جاهلیم ***لیك تو بیننده ای و سامع داناستی

نیستی جائی و خالی نیست خود جائی ز تو *** هر کجا رو آورند این بندگان آن جاستی

لا مکانی و نگنجد در مکان ها جای تو *** گر مکان ها بی تو باشد از چه رو برپاستی

ما همه از جاهلانیم و تو بر ما عالمی *** ما همیشه بی توئیم اما تو خود با ماستی

داخلی بر جمله اشیا نه هم چون آب و گل *** نی بمانند دوئیت خارج از اشیاستی

ص: 57

بی نشانی وین نشانی ها نشانی های تو است *** زان که صانع بر همه دنیا و ما فیهاستی

نی طبیعت نی عناصر نی نبات و نی جماد *** نی ز جزء ما یکون از علوی و سفلاستی

نی ز نوری نی ز ظلمت نی ز روحی نی ز جسم *** هرچه در خاطر خطور آرد ازان بالاستی

این قدر دانم که چیزی مثل و مانند تو نیست *** لا شريك لك وحيد و مفرد و تنهاستی

بی لساني ليك ناطق بر تمام قول ها *** سامع بي سمع باشی بی بصر بیناستی

بی شبیهی بی نظیری بی قرینی بی مثال *** لم تلد باشي و لم تولد که بی همتاستی

چون در این مبحث پیمبر ما عرفنا گفته است *** لب فرو بربند (حامد) از چه رو گویاستی

تویسرکانی: آقا ضیاء الدین فرزند محمد نبی تویسرکانی

از شاعران نیمه اول سده چهاردهم جنگی پرداخته است دارای حوادث تاریخی و منتخبات ادبی

تویسرکانی: میرزا عبد الغفار تویسرکانی

دانشمند جامع علوم دینی، عارف صوفی ادیب نیکو نگارش، انواع خطوط را زیبا می نوشت و در نقاشی هنرمند، «حقیقت ایمان» و «برهان الدین» و «جواهر المعارف»

و « احیاء القلوب» از مؤلفات وی می باشد و آخرین را به سال 1320 پرداخته است.

از اوست :

عاقلی معروف در دیوانگی *** گفت با درویشی از فرزانگی

حال تو چونست ای درویش راد *** بازگو با من ز روی اعتقاد

گفت عالم وفق مقصود من است *** گرچه آن از خلق معبود من است

گفت صد چندانی اما شرح آن *** باز بر گو کشف کن سرّ نهان

گفت چون عالم بأمر داور است *** با قضای او رضایم در خور است

چون رضا گشتم بحکم نافذش *** پس رضای حق مرا گردید خوش

عزلت و ذلت مرا یکسان بود *** سقم و صحت راحت این جان شود

بی مراد من مراد هیچ کس *** بر نیاید این تو را گفتیم و بس

تویسرکانی: محمد مقیم تویسرکانی

ادیب فاضل از شاعران سدهٔ یازدهم تاریخ اتمام «فرهنگ جعفری» خود را به سال 1040 چنین سروده است:

زیبد که از وجازت فرهنگ جعفری *** ختم اللغه بگویمش ار نیك بنگری

چون کردم ابتدا و تمامش بهشت ماه *** در سال (ختم) هجرت ختم پیامبری

دارم امید ان که چو بینی خطای من *** بر من خطا نگیری و بی باک بگذری

ور زان که خشم داری و پرخاش می کنم *** تسلیم می کنم که داری و داوری

ثابت: میرزا آقا بابا اصفهانی

از شاعران سده سیزدهم با تخلص « ثابت » ، گویا در اصفهان اقامت داشت. در سوگ

و تاریخ درگذشت حاج علی اصفهانی گوید:

حیف کاخر از جفای چرخ و بیداد فلك *** حاجی عالی نسب حاجی علی رفت از جهان

گوهر بحر سعادت اختر برج شرف *** مظهر لطف اله و قوه خلق جهان

آن که مثلش زاهدی از مادر گیتی نزاد *** وان که چون او متقی نامد بقرنی از قرآن

صاحب فهم و ذکا و خلق خوش آن پاکزاد *** زبده اهل کمال و فخر جمله حاجیان

معدن صدق و صفا و درّ یکتای ثمین *** سرو گلزار حیا و افتخار مؤمنان

گلبن نخل حیات او به ایمای اجل *** از بلای صرصر گردان شدی ناگه خزان

از فراقش چشم یاران جملگی دریای خون *** تا فلك رفته ز هجرش ناله پیر و جوان

چون ز دنیا الغرض شد عازم دار بهشت *** رخت رفتن بست و شد در جانب جنت روان

با دل زار از پی تاریخ او «ثابت» نوشت *** بزم جنت مسکن حاجی علی شد زین جهان

ثریا: میرزا حیدر علی فرزند حسین طهرانی ، مجد الأدباء

در کرمانشاه به سال 1250 زاده شد در جوانی به طهران آمد و به تحصیل علوم دینی

و ادبی اشـتغال ورزید دارای خطی خوش و انشائی نیکو بود، بیشتر شعرش را درباره معصومین علیهم السلام می سرود با تخلص «ثریا» و گاهی «مجد». تا سال 1312 زنده بود.

از او است:

بخاک پای نکویان مراست روی نیاز *** بکیش اهل دل این گونه واجبست نماز

ز هر دو کون ترا بی نیاز گرداند *** براستی کنی از سوی دوست روی نیاز

کند چو یار حجازی عراق را آهنگ *** مخالف است کس از رو کند بسوی حجاز

ز خواجگان جهان چشم بندگی دارم *** بیمن عاطفت خواجگان بنده نواز

چو باز دیده فرو بستم از همه عالم *** برویت ای شه خوبان چو دیده کردم باز

حدیث عشق نشاید بدل نهفت بلی *** نمی توان همه کس را گرفت محرم راز

مرا ملامت از عشق تست بی حاصل *** سبکتکین نکند ترک دوستی ایاز

شب فراق تو بنمود رو بکوتاهی *** غروب کرد مرا آفتاب عمر دراز

رقیب گرد تو پروانه وار گشت و چو شمع *** گذشت عمر (ثریا) همه بسوز و گداز

ثمر: میرزا حسین فرزند محمد علی انصاری اصفهانی

ادیب اریب، منشـی مورخ، دارای آثاری بسیار به نظم و نثر، واقف به بعضی از زبان های اروپائی، بعضی از مجلدات کتابش «تاریخ جنگ شرق اقصی» را به سال 1329 بپایان برد.

جائسی: سید عبد الله رضوی جائسی هندی

ادیب فاضل به فارسی و اردو شعر می گفت قصیده ای در سوگ امیر سر هنری منکمری در سال 1274 سروده است.

ص: 61

جابری: شیخ محمد حسن فرزند محمد علی جابری انصاری استرآبادی

عارف دانشمند ادیب، از شاعران اواخر سده سیزدهم دوست شیخ محمد قاسم کاظمینی معروف به ابن الوندی

او راست :

دل آگه بسان خانه ای هست *** یقین میدان در او جانانه ای هست

برای دل شدی کعبه مشرف *** که تا داند که صاحب خانه ای هست

ز شوق کعبه خون از دل چه ریزی *** بغیر از کعبه هم کاشانه ای هست

مشو اندر شکست دل تو زنهار *** نه بینی تا در او بتخانه ای هست

همه مردم بقید خود گرفتار *** مگر در قید او دیوانه ای هست

و نیز گوید :

در ظلمت شب زفیض فالق اصباح *** بی درد چرا تو غافلی از آن راح

از بهر گشود باب صبح انجاح *** بر گیر برای خود تو مفتاح فلاح

جاجرمی: شیخ ابوالحسن فرزند محمد کاظم جاجرمی

متبحر در فلسفه ولی مخالف آن، صوفیان را خالی از دین و آنان را جبری مذهب می داند نزد امرا و بزرگان عصر دارای مقامی والا بود و در برآوردن نیازهای مردمان کوشش می نمود در تدریس و نشر علم کوشا، از دانشمندان و شاعران سده سیزدهم دارای منظومه ای است بنام «اخلاق الأولیاء» و در پایان آن گوید:

همت کارت بوفق مصلحت باد *** ز تو دین خدا را تقویت باد

جاوید: میرزا حیدر قلی فرزند نور محمد خان سردار کابلی

از دانشمندان برجسته عصر خویش بود در کابل به سال 1293 چشم بدین جهان گشود و در کرمانشاه به سال 1372 درگذشت. در نجف اشرف و کاظمین و کرمانشاه دانش بیندوخت و به زبان فارسی و عربی و انگلیزی و سانسکریت و عبری تسلط کامل داشت و از دانش های مختلف بهره برده بود. در علوم غریبه و ریاضـیات استاد و بیش از سی و پنج کتاب تألیف نمود که از آن هاست « تحفة الأجلة » و « ترجمه انجیل برنابا» و «مطلع الفجر در علم جفر» و «مناهج الوفاق » در علم اعداد و أوفاق.

به فارسی و عربی شعر می گفت با تخلص «جاوید» در شعر فارسی، دارای دیوانی است برای هر یک از دو زبان

در تخمیس شعری از شیخ بهاءالدین عاملی گوید:

تا لعل شکر خای تو بوسیده ام امروز *** تا حرف روان بخش تو بشنیده ام امروز

تا سیب زنخدان تو بوئیده ام امروز *** تا سرو قباپوش ترا دیده ام امروز

در پیرهن از شوق نگنجیده ام امروز

ای زهره جبینی که بود ماه غلامت *** سروی به چمن نیست بسان تو به قامت

مست توام و نیست مرا روی ندامت *** هشیاریم افتاد به فردای قیامت

زان باده که از دست تو نوشیده ام امروز

تا در حرم عشق تو گردیده مرا جا *** از کشور لا روی نمودم سوی الا

شد خلعت فخرم ببر از عالم بالا *** صد خنده زند بر حلل قیصر و دارا

این ژنده پر بخیه که پوشیده ام امروز

هان شانه مزن بر سر آن زلف سمنبوی *** ترسم که رود بوش بهر سمت و بهر کوی

جانا تو اگر چین زنی از ناز بر ابروی *** افسوس که برهم زده خواهد شود از ان روی

شیخانه بساطی که فرو چیده ام امروز

گر دیده حق بین به جمالش بگشائی *** مجنون صفت از پرده ناموس برائی

(جاوید) بیا بگذر از این زهد ریائی *** بر باد دهد توبه صد همچو (بهائی)

آن طر طرار که من دیده ام امروز

جعفر: ملا جعفر سبوئی رودباری

گویا از شاعران سده سیزدهم به نام خود «جعفر» تخلص داشت. از اوست:

یا رب به جلال و قدر احمد *** یا رب به رسالت محمد

یا رب به علی آل عمران *** آن مظهر حق و سر سبحان

یا رب به بتول و عز و جاهش *** هم محسن طفل بی گناهش

یا رب به حسن شهید الماس *** یا رب به حسین و هم به عباس

یا رب به علی عز و تمکین *** یا رب به علوم باقر دین

یا رب به خدا بحق جعفر *** هم موسی کاظم مطهر

یا رب به شهید دانه نار *** یا رب به تقی و شاه ابرار

یا رب به نقی شه زمانه *** هم عسکری آن در یگانه

یا رب به امام ختم مطلق *** یابد ز ظهورش شرع رونق

بخشی ز کرم تو جرم یاران *** یعنی گنه گناه کاران

(جعفر) که مجرمی است دربند *** محتاج به رحمت خداوند

امید وی از خدای اکبر *** بخشد گنهش به روز محشر

جعفری: محمد حسن فرزند محمد رحیم خوئی تبریزی

فاضل ادیب خوش خط در نگارش نستعلیق، از شاعران سده سیزدهم با تخلص

«جعفری» ، مشهور به « عطار » و به کار پزشکی در تبریز اشتغال داشت، گویا در اصفهان تحصیل کرده است.

او راست :

ابن زیاد گفت که کمتر از زنیم *** خنجر برای آل محمد نمی زنیم

هماز در غوایت و مشاء با نمیم *** حلاف و معتد و عتل و هم زنیم

و نیز گوید :

نشان عاشقی پروانه دارد *** که او از سوختن پروا ندارد

در آتش سوخته پرهای جانش *** برای دیگری پروا ندارد

جلال: جلال الدین محمد فرزند ابوتراب مرودشتی اصطخری شیرازی

از عالمان مشـهد مقدس در نیمه اول سده چهاردهم دارای اجازه روایتی از شیخ محمد باقر بیرجندی، ادیب شاعر به فارسی و عربی، شعر فارسی وی با تخلص «جلال»، خط نسخ و نستعلیق را نیکو می نوشت جنگی دارد که بعضی فواید آن را به سال 1332 نگاشته است.

در مدح و منقبت امام زمان «عجل الله تعالی فرجه الشریف » گوید:

عاشق روی تو صاحب نظری نیست که نیست *** عاکف کوی تو هر با بصری نیست که نیست

غائبی از نظر و در بر ارباب نظر *** پرتو روی تو بر بوم و بری نیست که نیست

گرچه ای کنز مطلسم تو نهانی لیکن *** از تو در علوی و سفلی اثری نیست که نیست

ص: 65

با رقیبان نتوان گفت عیان سرّ حبیب *** ورنه از پیش تو ما را خبری نیست که نیست

نه همین هستی من سوخته از آتش هجر *** از غم هجر تو خونین جگری نیست که نیست

تو آیا طلعت میمون چه همایون فالی *** که ز عشق تو بدل ها شرری نیست که نیست

من ندانم که چه حسنی است خدا داد تو را *** که بهر سو نگرم منتظری نیست که نیست

منتظر مسلم و هم گبر و یهود و ترسا *** چه که این مژده خود اندر زُبُری نیست که نیست

سری از پرده غیبت بدر آر و بنگر *** به کف از بهر نثار تو سری نیست که نیست

یك دم از خلوت غیبت به تماشا به خرام *** که تو را کشته بهر رهگذری نیست که نیست

بجلال تو که در مخزن اسرار جلال *** از ولای تو فروزان گهری نیست که نیست

جناب: ابوالقاسم فرزند احمد جناب

گاهی محمد قاسم نیز نامیده می شد، از فضلا و شاعران فارسی سرای اواخر سده سیزدهم و گویا اوایل سده چهاردهم، «دبستان سخن» را در چند جلد تألیف کرده و جلد سوم آن را به سال 1289 پرداخته است.

ص: 66

جوهر: نور الدین غلامحسین خان فرزند محمد صادق قریشی

عارف عالم فاضل، فارسی و عربی و هندی را نیکو می دانست و به فارسی و اردو شعر می گفت، در «محمدآباد – بیدر » هند سکونت داشت ، کتاب های «فضایل مرتضوی » و « جوهر دانش» از اوست و دومین را به سال 1212 پرداخته است.

در مدح پیامبر اکرم «صلی الله علیه و آله » گوید:

فرستاده درگه کردگار *** نماینده راه پر استوار

برایش همه چیز آمد ببود *** خداوند او را چها وا ستود

هیی پیشوای فرستادگان *** برارنده کام آزادگان

رساننده نامه کردگار *** پی بند و بست همه روزگار

***

چه هند وچه سند و چه روم و چه زنگ *** ز کیشش همه تازه با آب و رنگ

***

زهی پیشوای مهان و کهان *** بزرگ و شهنشاه شاهنشهان

شهنشاه باداد و دانش دلیست *** سپه دار با فر و بینش دلیست

ز انگشت مه راد و پیکر نمود *** هلال ابروش چون خدنگ آزمود

چو بود او همی سایه کردگار *** نبوده از آن سایه اش آشکار

غباری ز خاک رهش بی گمان *** بود سرمه دیده سروران

جهرمی: سید حسین فرزند لطف الله موسوی جهرمی

از شاعران سده سیزدهم جنگی برای سید علی نقی صدر الأفاضل جهرمی شیرازی فراهم آورد و در آن بعضی از اشعار خود را نیز افزود.

ص: 67

حائری: شیخ محمد حسین فرزند ابراهیم حائری ، فخر المتکلمین

در کربلا زاده شد و در نجف علم بیندوخت و در ساری سکونت گزید، واعظ نیکو سخن دارای انشائی استوار ، لقب «فخر المتکلمین» و «ملك المتکلمین» و «الفاضل النجفي » بخود می داد کتاب هائی تألیف نموده است چون «کنز الجواهر » و « فرادیس القدس » و «فردوس الأطائب» و «سراج وهاج» و «قانون انسانیت » و جز این ها .

این دو بیت از اوست:

نایافته بر هر آن که آمد برگشت *** گر کشت نمود یا که شد ناظر دشت

ای آن که قدم نهی در این باغ دُوار *** میدان که بهار وی خزان خواهد گشت

حزین: میرزا عبد الرحیم شیروانی

در اردبیل زاده شده و در «شماخی» تربیت یافت چندی در ترکیه در اسارت بسر برد پس از آن به ایران پناه برد و در شیراز به کارهای دولتی اشتغال داشت در سفرها علم بیندوخت و از محضر علما استفاده ها کرد به فارسی و ترکی شعر می گفت و «حزین » تخلص داشت. «مظهر الترکیه » و «سراج الیقین» از تألیفات وی است که دومین را به سال 1191 تألیف کرده .

در مناجات گوید:

از ازل تا به ابد خلق زمین و آسمان *** متفق در وحدتش ور مختلف باشد زبان

هند و روم ایران و توران و جمیع کاینات *** هر یکی طرزی ستایندش بهر شهر و مکان

ص: 68

ترك و تازيك و عرب ار مؤمن ار كافر بود *** كرده است هريك از ايشان حمد حق ورد زبان

كعبه و بت خانه و دير و حرم هرجا كه هست *** عالمى را رو بسوى اوست كش نبود مكان

مقصد و معبود او هر چيز «شىء» صادق است *** جمله را هستى از آن كو را نمى باشد نشان

حزينى: سيد مير محمد فرزند ابوطالب موسوى استرآبادى

دانشـمندى است جامع، اديب نيكو نگارش، از شاعران سده دهم، دوسـتدار اهل بيت عليهم السلام ، داراى تأليفاتى متعدد چون « تفسير آية الكرسى » و « سرور النساء » و « حدائق اليقين» و «حديقة الرياحين » و «شرح خطبة البيان».

از اوست :

از بعد دلايل الهى *** با شرح و بيان آن كما هى

معلوم شدت كمال آن شه *** كز رفعت او شدى تو آگه

يعنى كه على ذى المعالى *** دين پرور و سرور اعالى

غواص لآلى معارف *** نقاد جواهر عوارف

لطف حق و مظهر عجايب *** مستظهر مظهر غرايب

آن كس كه به او كند تولا *** مؤمن بود و از اهل تقوى

صد باره اگر كنى تولا *** مؤمن نشوى تو بى تبرا

و در ترجمه گفتار مولا اميرالمؤمنين « أنا يعسوب الدين» گويد:

منم سلطان دين و شاه مردان *** امام و پيشواى اهل ايمان

حسامی: زیب العلما فرزند حسام حسامی

در محضر سید جعفر دارابی کشفی علم بیندوخت سالیانی در تبریز سکونت گزید و در آن دیار با بزرگان اروپائی آشنائی بهم رساند و با آنان گفتگوهائی مذهبی داشت، شعر نیکو می گفت با تخلص «حسامی» ، «شرح قصیده حمیری» را به سال 1271 پرداخت.

حسن: نظام الدین حسن حسینی آملی

از ادیبان و شاعران سده هشتم به فارسی و عربی شعر می سرود با تخلص نامش «حسن»، پاره ای از اشعار خود را در جنگ تاج الدین احمد وزیر به سال 782 نوشته است.

حسن: شیخ حسن قاری سبزواری

اصلاً از اهالی سبزوار و در مشهد مقدس سکونت داشت بیش از چهل سال در مسجد گوهرشاد به وعظ و آموزش قرآن کریم پرداخت در علوم غریبه ماهر و با ادبیات عربی و فارسی آشنا بود و به نام خود تخلص می نمود.

«مطالع الأسرار في شرح مشارق الأنوار» را به سال 1090 و «ابواب البیان» را به سال 1086 بپایان برد.

او راست :

اثر در طبایع بتدبیر اوست *** به نیروی بازوی تسخیر اوست

مکین و مکان در سواد عدم *** شده روشن از نور تنویر اوست

به پهلوی هم چیده نقاش صنع *** همه رنگ ها بهر تصویر اوست

شده عالمی محو نظاره اش *** همه پای دل ها بزنجیر اوست

(حسن) با دل و جان در این انجمن *** گرفتار حسن جهانگیر اوست

ص: 70

حسنی: معین الدین حسنی

ادیب شاعر ، ترجمه دو بیت منسوب به امیرالمؤمنین علیه السلام «و کن مؤمناً براً اميناً و لا تخن ..» را چنین سروده:

می باش امین و مؤمن و نیکوکار *** زیرا که امین راست امان روز شمار

ور اهل خیانتی مباش ایمن از انك *** خاین باشند بیشتر اهل النار

حسین: حسین فرزند حسین قاری اصفهانی ، جلال الدین

در علم قرائت و تجوید متبحر، اشـعاری با تخلص نامش «حسین» می سرود در پایان کتاب خود «ایضاح المعانی فی شرح حرز الأمانی» قصیده ای آورده و بیت آخر آن چنین است:

حسین از او رضا جوید *** همیشه این سخن گوید

که ای حق تو نگه دارم *** مبادا باطلی گردم

حسینعلی: حسین علی فرزند محمد

شـاعری شوخ طبع طنز گوی، به فارسـی و عربی شـعر می گفت جنگی به خـط خود در سـال های 1254 - 1258 فراهـم آورده و در آن اشعاری از خود بیادگار گذاشته است.

این بیت از او است:

ظهور ثریا بهنگام صبح *** چه انگور بیض منور بود

ص: 71

حسینی: ابوطالب حسینی

از شاعران اوایل سـده دوازدهم از آثار او «جـذبه حیـدری» در بیش از پنج هزار بیت می باشد ، در فضایل و مناقب مولا امیرالمؤمنین علیه السلام سروده و در آغاز آن گوید:

بنام خدا می کنم حمد او *** چه نام بزرگست نام خدا

جهان داوری را ستایش سزا *** کش این هفت لشکر بزیر لوا

حسینی: سید محمد تقی فرزند ابوالحسن حسینی

فاضل ادیب شاعر، خواهر جوانش «طاهره» به سال 1327 درگذشت از زبان او این ابیات را سروده است:

ز جور چرخ بدآئین زگلزار جهان رفتم *** ز حسرت از بر یاران دو چشم خون فشان رفتم

فلك نگذاشت از باغ جواني يك ثمر چينم *** خزان شد گلشن عمرم درين [سن] نوجوان رفتم

جگر خون مادر و بابم از این غم تا صف محشر *** نبیند کس چنین دردی که من چون ناگهان رفتم

کشیدم رخت در جنت بزیر سایه طوبی *** شدم در خدمت زهرا سوی باغ جنان رفتم

لحد شد حجله شادی برایم در جهان آخر *** گذشتم زین جهان بر سوی خلد جاودان رفتم

ز اقوامم فلك افكند چرخ بی وفا دورم *** حلالم کن که از باغ حیات ای باغبان رفتم

ص: 72

حسینی: سید محمد رحیم حسینی

ادیب شاعر، از شاعران اوایل سده چهاردهم

این رباعی از اوست:

در هر دو جهان یار وفادار یکی است *** یاری که بود مرا سزاوار یکی است

از دیده و دل بغیر از او دیده نشد *** دایم ز دو دیده ام نمودار یکی است

حقیقی: شیخ علی فرزند عبد الله حقیقی حائری

در کربلا سکونت گزید فاضل ادیب شاعر با تخلص «حقیقی »، به سال 1131 کتاب «نظم الدرر في فضائل علی خیر البشر» را پرداخت.

حیران: سید محمد حسین فرزند علی میرجهانی

عالمی وارسته، در حوزهٔ اصفهان و نجف اشرف مراتب علمی را پیمود پس از بازگشت از نجف چندی در اصفهان و مشهد مقدس و طهران اقامت گزید و سال های آخر عمر در اصفهان ماندگار شد، پس از تحصیل به تدریس و تألیف اشتغال می ورزید و سی کتاب و جزوه برای او یاد کرده اند چون «البکاء للحسین » و « الجنة العاصمة » و « مصباح البلاغة في مشکاة الصیاغة » و « نوائب الدهور فی علائم الظهور » و «ولایت کلیه» و «تفسیر ام الکتاب » و «گنج رایگان» به سال 1319 در یکی از قرای جرقویه چشم بدین جهان گشود و سال 1413 در اصفهان دیده از جهان فرو بست

مرحوم میرجهانی دارای اشعار فارسی است با تخلص «حیران» در مدح و منقبت حضرات معصومین علیهم السلام پراکنده در تألیفاتش و چاپ شده در دیوانی بخط زیبایش این

قصیده را در التجا به ولی عصر علیه السلام گفته است:

من بغیر از آل طه هادی و رهبر ندارم *** زاد راهی جز ولای آل پیغمبر ندارم

هر کسی نازد بناز و نعمت و عنوان دنیا *** جز نیاز این روسیه بر درگه داور ندارم

روز و شب در انتظار مقدم محبوب یزدان *** مهدی صاحب زمان من حاجت دیگر ندارم

ای امام منتظر خود آگهی از حال زارم *** تا بود جان بر تنم از مهر تو دل برندارم

ریزه خوار خوان احسان توام ای قطب امکان *** من ولی نعمتی از حضرتت بهتر ندارم

تا سپردم دل بتو از خلق عالم دل بریدم *** دلربائی کردی و من غیر تو دلبر ندارم

کی شود روزی که من دیدار زیبای تو بینم *** وانگه از دامان جودت دست حاجت بر ندارم

رو سیاهم بی پناهم غرق عصیان و گناهم *** شرمسارم سر بزیرم توشه محشر ندارم

از تو دارم من امید دستگیری در دو عالم *** شافعی جز دودمان ساقی کوثر ندارم

گر چه هستم روسیه اما سگ این آستانم *** زار و حیران جز لقایت شوری اندر سر ندارم

حکیم قبلی: محمد فرزند عبد الغفور خوئی تبریزی

پزشك خاص ناصرالدین شاه قاجار جامع بین طب قدیم و جدید، اصلاً خوئی و در تبریز سکونت گزید و به «حکیم قبلی» نام بردار بود دارای انشائی نیکو و اشعاری بلند، کتاب های «انوار الناصریه » و «مجمع الحکمتین و جامع الطبین » و « تعلیم نامه» و «درّ مکنون» و «قرابادین» و «شرح قصیده بانت سعاد» از اوست .

در آغاز ترجمه قصیده بانت سعاد گوید :

شد دور ز من سعاد آن سرو بلند *** دل در تپش امروز سقیم است و نژند

مغلول و مقید است زان سان که ورا *** کس فدیه نداده تا رهاندش از بند

خائف: شیخ عبدالرزاق فرزند علی اصغر قمی

فاضل ادیب، سال ها در صحن مقدس حضرت معصومه «علیها السلام» به بیان مسائل شرعی و وعظ اشتغال داشت. به سال 1370) (یا 1375) درگذشت.

خادم: شیخ زلف علی فرزند محمد کریم اغوزلوئی زنجانی

از علمای شـهر زنجان و دارای تألیفات دینی است، چون «فیض الزهراء » و «اسـرار الطفوف » و «کم ترك الأول للآخر » ، دارای اشـعاری است در ستایش و سوگ اهل بیت علیهم السلام به فارسی و عربی و ترکی با تخلص «خادِم». سال 1345 در زنجان درگذشته است.

در آغاز قصیدهای طولانی گوید:

ای خوش آن روز که بد جانم *** شاد و خرم بوصل جانانم

کربلا بود مصر سلطنتم *** بود ارض غری چو کنعانم

دید از من جسارتی که نمود *** صنمم مبتلا به هجرانم

نار هجران کافیم بودی *** کرد پرّان بنار زنجانم

گفتم ای یار مهربان که مگر *** من بی سر خلیل رحمانم

یا مگر یوسف نبی هستم *** جای دادی بچاه و زندانم

این همه دلّ طور و تخویفم *** من مگر موسی ابن عمرانم

یا مگر شیخ انبیا هستم *** که در انداختی بطوفانم

کردیم مبتلا بقحط و بلا *** بوذرم من و یا که سلمانم

گفت کفران نعمتم کردی *** منع کردم زجود و احسانم

وجه دیگر حکیمم و کامل *** جای هر شیء را همی دانم

خواستم جوهرت کنم کردم *** مبتلا بر پتك و سندانم

خاك: سيد مير محمد فرزند عبدالحسين قزويني

در قزوين به سـال 1283 چشم بـدين جهان گشود، از خانـدان علمي برخواسـته، اديب فاضل شاعر با تخلص «خاك » ، ملقب به «صـدر الاسلام» و «صدر الصدور » بود، كتاب «شرح الصدور في حقائق الأمور» از اوست.

خاكي: ميرزا حسين كرماني

اصلاً از كرمان و در اردبيل سكونت داشت، در شعر «خاكي» تخلص مي نمود، به سال 1310 از اين جهان رخت بربست.

در مرثيه حضرت علي اكبر گويد:

چو ليلا ماند زاب ديده مجنون وار پا در گل *** عنان توسن اكبر گرفت و گفت راز دل

الا اى نوجوان رحمى بمن در حالت پيرى *** كه در لوح دلم جز نقش رويت نيست تصويرى

من آن ليلاى صحراى الستم كز ازل بستم *** بگردن هم چو مجنون ازخم زلف تو زنجيرى

تو چون تصوير بى جان در بيابان محو و حيرانى *** زبان بگشا مرا خورسند كن بارى به تقريرى

بمقتل مي روى جانا مكن بر مرگ تعجيلى *** ز دنبال تو مى آيم من اى فرزند تأخيرى

نمى پرسى چرا حالم در اين عالم ترا دارم *** ندارم غير مادر بودن اى فرزند تقصيرى

ص: 76

مگر سنگ است مرآت دل تنگت که نیاندیشد *** از این آهی که دارد در دل فولاد تأثیری

ترا ای نوجوان شب ها به مهد ناز پروردم *** بأمیدی که امروزم بگیری دست در پیری

خدا را زین سفر ای نو سفر فسخ عزیمت کن *** اگر دانی که مقرون است تدبیری به تقدیری

میان دفتر شاه شهیدان خامه (خاکی) *** ندارد غیر از این طغرا نگاری هیچ تحریری

خاوری: سید اسماعیل خاوری

*خاوری: سید اسماعیل خاوری(1)

غزل و رباعی را نیکو سراید با تخلص «خاوری » ، گویا در اصفهان سکونت داشته که آن شهر را نکوهش کند و آرزوی رفتن به شیراز دارد:

تنگدل گشته کنون خاوری از اصفهان *** خیزای بخت مرا جانب شیراز رسان

او راست :

طعنه بجام جم زند نرکس مست یار ما *** دفع خمار غم کند باده بی خمار ما

باده بی خمار ده ساقی بی شمار ده *** آن چه بود بکارده باده کشی است کار ما

دسته گذار سینه را باز کن این سفینه را *** تا نگری سفینه را پر ز غم نگار ما

1- شاید میرزا محمد اسماعیل خاوری مازندرانی از شعرای سده سیزدهم باشد

عشق تو دام رستگان هجر تو بند بستگان *** خط تو روز خستگان زلف تو روزگار ما

کشت چمن نکن فزون جانب ما ببین کنون *** کین همه اشك لاله گون ریخته در کنار ما

چشمه همی سراب شد جلوه گه غراب شد *** ظلم نگر خراب شد شهر ز شهریار ما

قسمت اگر شود همی هست نصیب عالمی *** در دو جهان کجا غمی چون غم انتظار ما

هر که در آن درش مقر و از بر خلق مُعتبر *** دوری از آن خجسته در ریخته اعتبار ما

طعنه زنند سرسری خلق بحال (خاوری) *** تا بجهان بود بری شیفتگی است کار ما

این رباعی از او است:

لب های حیات آب حیوان من است *** مژگان حیات دزد ایمان من است

گویند به مرده جان دهد آب حیات *** چون شد که حیات آفت جان من است

و نیز او راست :

شمع شب و شاهد و شرابست این جا *** چنگ و نی و بربط و رباب است این جا

برخیز و بنوش در سماع آی برقص *** هان ای خفته چه جای خواب است این جا

خبازان: حاجی ملا خبازان خوئی

اشعاری که از وی دیده شد در شأن اهل بیت علیهم السلام و مخصوصاً مراثی می باشد، تفصیل احوال او را نیافتم. شخصی پاره ای از اشعارش را با لقب «سلطان الشعرا» در منزلش

در «کنار» به سال 1298 نوشته است.

در مرثیه حضرت امام حسین علیه السلام گوید:

سپهرا این چه رفتار است با شاه جهان کردی *** جهان را ای جفا گستر بکام دشمنان کردی

یکایك یاورانش را به شمشیر ستم کشتی *** پس آن گه یکه و تنها به جنگ کوفیان کردی

برای کشتن یك تن هزاران لشکر آوردی *** هزاران چشمه از یك تن به یك صحرا روان کردی

زدی بر پیکرش زخم از سنان و خنجر و پیکان *** ولی زان زخم ها زخم سرش را جانستان کردی

پس آن گه از سر زین واژگون بر خاک افکندی *** زمین کربلا را برتر از نه آسمان کردی

نمایان ماه تابان را بخاک اندر بغلطاندی *** و یا خورشید رخشان را بخون اندر طپان کردی

بسی بی آبروئی را بعرش کبریا بردی *** یکی ابلیس خوئی را بسرّ لا مکان کردی

حجاب الله را آلوده خون بر خاك بنهادی *** کلام الله را بر زیر پای مشرکان کردی

به نازك خنجرش خون ریز خون ریز خنجر از جفا کردی *** یکی خون ریز خنجر را بیکدم خون چکان کردی

ز خون دریای خون کردی بطوفان وادی عالم را *** شکستی کشتی ایجاد را بی بادبان کردی

ص: 79

بنوك نیزه از نور جمالش آشکارا شد *** همان نوری که در طور آشکارا شد نهان کردی

سر نعش پسر بر سر زنان شد نوحه گر زهرا *** در آن صحرا که جبریل امین را نوحه خوان کردی

خراسانی: محمد جعفر فرزند محمد طاهر کرمانی خراسانی اصفهانی

عـالمی است جـامع علوم عقلی و نقلی، دانش را از محضـر علامه مجلسـی در اصـفهان فرا گرفته و از وی اجازه حـدیث دارد سال 1080 ولادت و 1175 در گذشـته است. کتاب های «طباشـیر» و «فوایـد الأخیار» از نگارش های او می باشد ، در کتاب هائی که در سال های آخر عمر تألیف کرده سخنانی آمده است که از دید مذهبی بر وی خرده گرفته اند.

این ابیات از اوست:

غرقیم در گنه نظری کن بسوی ما *** ما را امید آن که نیاری بروی ما

خود گفته ای چو عهد شکستی بیا بیا *** کس نا امید باز نگردد ز کوی ما

رفتیم از درت چه ندیدیم روی کس *** باز آمدیم رفته ز رو آبروی ما

دست تهی و نامهٔ عصیان شده سیاه *** از آب رحمتت بنما شستشوی ما

از خاک آمدیم و سراپای ما خطاست *** عفو است کار دوست گر اینست خوی ما

خسرو: ملا خسرو

شعر را نیکو می گفت این دو بیت را در سال 973 از خود دانسته است:

ز تاب می شده گل گل رخ منور او *** نموده باده یاقوت رنگ جوهر او

شبم سیه نبود بلکه روز هجرانست *** که سوخت آتش آهم ز پای تا سر او

خفائی: میرزا حسن فرزند علی طبیب طهرانی، لسان الأطباء

در طهران اقامت داشت و بیش تر اشتغالش به پزشکی، در ادبیات ماهر و دارای انشاء نیکو و شعر خوب با تخلص «خفائی» یا « حکیم » ، لقب «لسان الأطباء » را بخود می داد.

کتاب های «زبدة التجارب » و « شرح قصیده فخر القضاة «رازی» از تألیفات وی و جنگی به سال های 1279 - 1311 گرد آورده است.

در مطلع قطعه ای گوید:

تا بحق روی نیاز و دل ریش آوردیم *** لعل نوشینش بلب بیغم نیش آوردیم

خلخالی: سید ابوالقاسم فرزند محمد مهدی موسوی خلخالی

فاضلی است که شعر را نیکو می سرود. دو بیت از دو قصیده در سوگ برادرش را به سال 1313 در مجموعه ای نوشته بود:

زخم من از پند ناصح کی شود مرهم پذیر *** زخم در دل داشتن مشکل تر از هر جاستی

***

رفتی خیالت ماند در دل *** چنان کز کاروان آتش بمنزل

خلخالی: سید زکی فرزند عبدالباقی فرزند محمد زکی حسینی خلخالی

از شاعران سده سیزدهم، چندی در نجف اشرف اقامت داشت و از استادان دانشور حوزه بهره های علمی می برد گویا از شاگردان سید محمد مهدی بحر العلوم نجفی بود که ارجوزه فقهی وی «الدرة النجفیة » را به نظم ترجمه کرده است شعرش نیکو احتمالاً با تخلص «فرهنگ» و نثرش استوار می باشد.

ص: 81

در ستایش مولا امیرالمؤمنین علیه السلام گوید:

ای که در نعتت زبان اندر دهن چون برگ گل *** در میان غنچه از صبح نفس گردیده حل

طایر جان چون در آید بر سر آن گل بدم *** دم نیارد زد در آن جا بلبل باغ ارم

هر چه او نعت تو باشد چون در آرم بر ضمیر *** هیچ بهتر این نمی بینم که هستی بی نظیر

در کمال و در جلال و قدرت وجود و کرم *** مهر و قهر و جاه و عزّ و رتبه حق را محترم

غیر حق از سرّ ذات تو کسی آگاه نیست *** آری آری سرّ حق را بهر هر کس راه نیست

تا قدم بنهاد زین سو آدم از خط عدم *** خیر مقدم مرحبا بشنود از تو دم بدم

نوح را طوفان حیرت رخنه بر کشتی رساند *** لطف حق در مأمن جودی به جودت برنشاند

آب حیوان را خضر ظلمات را اسکندری *** بر سپهر قدرت حق آفتاب انوری

گه به ابراهیم در گلزار آتش مونسی *** گه به آب اندرز ماهی دستگیر یونسی

تا بدستت خاتم حکم ولایت حق سپرد *** شوکت و جاه سلیمان را هماندم یاد برد

بر سلیمان دیوها کردند اگر فرمانبری *** او خود آمد چاکر تو با همه دیو و پری

از گریبان اطاعت کرد یوسف سر بدر *** حسن آن خدمت ز وی یک سر جهان را کرد پر

با کلیم الله کلامی کز فراز طور بود *** حرف عشقی چند از تو در درخت نور بود

در دبستان خانه ات ادریس را کوشش بدرس *** در دم گفتار تو عیسی نیارد زد نفس

در شب معراج پیغمبر که بودی روی فرش *** وین عجب سرّی که با وی بر نشستی فوق عرش

روشن است این جا خرد را شمع بینش بی نسیم *** با نبی بودی یکی نه آن یکی کاید دو نیم

در گلستان وجودم هر گلی را بوی تُست *** نغمه هر بلبل شوریده گفت و گوی تست

هر سخن کز وصف تو بر گوش دریا می خورد *** عقد لولو زان کند در سینه خود پرورد

لوحش الله ای خرد این جا دگر بر خود مپیچ *** بر سر عجز آو گو سر در نیاوردم به هیچ

آن که ممدوح حق آمد حقّ برو مدّاح بس *** زآن که حقّ مدح او جز حق نیارد کرد کس

بعد مدح مصطفی و مرتضی از ما سلام *** باد بر اولاد ایشان شهریاران کرام

پادشاهانی که در برج امامت اخترند *** چون جد و اب در دو عالم مهترند و بهترند

ص: 83

هر دو عالم از وجود ذات ایشان برقرار *** بار الها تو بدیشانم مرا محشور دار

در صف ایشانم آور مام و هم باب و نیا *** بلکه جمله نجمه ما را که هستند در ثری

خلخالی: ملك سعید فرزند محمد خلخالی

عارف صوفی وحدت وجودی، اصلاً آذربایجانی و در شیراز سکونت داشت، او را تکفیر کردند و از اشاعره دانستند در رد این تهمت کتاب « التحفة العلویه » را پرداخت ، به فارسی و لری شعر می گفت به سال 1013 در شیراز چشم از این جهان فرو بست

این رباعی از اوست:

تا طی بساط ملك هستی کردیم *** بی نقص خودی خداپرستی کردیم

بر ما می وصل نیک می پیمودند *** تف بر رخ ما که زود مستی کردیم

در پاسخ آنان که او را تکفیر کردند گفته :

بر ما فقیه نسبت چندین گناه کرد *** بر ما گذشت و نامه خود را سیاه کرد

منصور را نبود گناهی جز این که او *** آیینه را بآینه دار اشتباه کرد

خلوتی: میرزا محمد ابراهیم فرزند میرزا احمد محلاتی

نسب به خواجه نصیر الدین طوسی می برد در طهران به سال 1252 زاده شده و در همان شهر پرورش یافته است.

در عنفوان جوانی پیش خدمت خاص خلوت ناصر الدین قاجار شد و بدین مناسبت تخلص «خلوتی» را بخود داد پس از چندی در اطراف گونه و بینی وی بیماری سودا هویدا گردید

این بیماری و سنگینی گوش او را به انزوا کشید ولی از مهربانی های شاه بی بهره نماند.

انشاء وی زیبا و نگارشش دلنشین است شعر نیکو می سراید و از دانش های عصر خود اطلاعی داشت.

در وصف کتاب خود « آداب ناصری » گوید :

پرور شد این کتاب چه از تازی و دری *** در فیض عام گشت چو خورشید خاوری

مطبوع طبع خسرو صاحبقران فتاد *** یعنی که گشت شهره به آداب ناصری

و نیز در پایان کتاب گوید:

هزار وسی صد و سه بد ز هجرت *** که پنجاه و یك از ما شد ز فطرت

بر آن بودم که گر یابم مجالی *** بقای نام را بندم خیالی

بزر دیدم توان کردن سرانجام *** زاعمال نکو نیکوئی نام

قضا را هم چنان عمرم بسر شد *** کز اول روز کف محتاج تر شد

بقای نام را بیچاره ماندم *** چه زر در کف نبودم دُر فشاندم

او راست «آداب ناصری» که به سال 1303 تألیف شده است.

خلیلی: درویش خلیل اصفهانی

بیشتر شعرش در فضایل و مناقب حضرات معصومین علیهم السلام گفته شده با تخلص «خلیلی». قصیده ای بس طولانی به سال 1145 در مدح و منقبت حضرت امام رضا علیه السلام سروده که در پایان آن گوید:

بزرگوار خدایا بآن امام شهید *** که او بغربت غم جام زهر را نوشید

بغربت و بغریبی مقام و منزل کرد *** بکام خویشتن او زهر غصه داخل کرد

بحق آن دو لب نازنین زهر آلود *** که جام زهر جفا را چه شهد می پالود

که بگذر از سر عصیان امتان رسول *** صحیفة عمل جمله را بکن تو قبول

به بخش از کرم خویشتن گناه همه *** سفید کن ز کرم نامه سیاه همه

بدشت کرب و بلا یا بصحن شاه رضا *** بکن تو مدفن ایشان ز روی لطف و عطا

علی الخصوص (خلیلی) که دیده گریانست *** همیشه مادح اولاد پاک عمرانست

بدل طواف در روضه رضا دارد *** بر آستانه او دایم التجا دارد

ثنا و حمد کند ذوالجلال اقدس را *** که تا نصیب کند مشهد مقدس را

خوئی: میر فتح الله فرزند محمد رضا شریف حسینی خوئی

دانشمند والا مرتبت، شیخ الاسلام خوی، در علم کلام و عقاید متبحر ، معروف به آقا ، از دانشمندان نیمه اول سده سیزدهم با پدر به «قره قوش» رفت و از وی در ابیاتی اجازه خواست تا به دیدن دوستان برود در این ابیات بعضی اصطلاحات ترکی مخصوص قره قوش آمده و خالی از شوخی نیست:

امروز دو روز است که اندر قره قوشم *** در آتش هجرت چو خم باده بجوشم

هر ساعتم از هجر تو بر دیده چو سالی است *** با آن که قِراق (1) از رخ خوبت شده دوشم

دل گویدم هر دم که شوم باز بکویت *** از خوف پدر لیك زبان بسته خموشم

از حال دل خسته شنو چند بگویم *** دانی که چه آید بسر اندر قره قوشم

بیدار مرا دیده خونبار چو پروین *** از کیك بود تا بسحر جوش و خروشم

از بوی قغ و کرمه (2) دماغم شده نا خوش *** از صوت خر و گاو کچی(3) کر شده گوشم

باکرك (4) پر از کیك بیك گوشه خانه *** از یاد تو گه شاد که از هجر تروشم

1- قراق: ساحل نهر .

2- قغ : پشکل گوسفند کَرمه: پهن حیوانات هنگامی که خشك شود.

3- کچی : بزغاله .

4- کُرك : پوستین .

چای سحرم چون متعفن شده آبی *** ناهار یکی داستر و دستر کله دوشم

گر بخت مساعد شد و زین دهکده رفتم *** زین پس رخ من خاک در باده فروشم

خواجوئی: ابوالقاسم خواجوئی

فارسی را نیکو می نوشت و دارای فضل و مطلع بر بعضی دانش های عصر خود بود، کتابی دارد بنام «تحفة الم» از اوست:

ستایش سزاوار ذاتی که هست *** بر قدرتش آسمان چیز پست

خداوند خلاق انسان و جان *** که افلاک و انجم همه صنع آن

خداوند صنعت گر آب و خاك *** روان بخش اجسام اجرام پاك

خداوند انوار و عقل أثیر *** خداوند کیوان و بهرام و تیر

خداوند خورشید و ناهید و ماه *** خداوند گردون و این ناوگاه

پس از حمد ایزد درود و ثنا *** بود لایق خاتم انبیا

حبیب خدا رهنمای امم *** کریم السجایا حمید الشیم

دگر در خور جانشین رسول *** که بودش نبی عم و زوج بتول

پس آن گه امامان شرع انتساب *** ز نسل جناب ولایت مآب

خوانساری: میرزا محمود فرزند عبد العظیم موسوی خوانساری

دانشمند فقیه ادیب فاضل، در اصفهان و نجف اشرف علم بیندوخت و به خوانسار بازگشت در تربیت طلاب همت می گماشت و به تدریس و ارشاد می پرداخت، به عربی و فارسی با شوخ طبعی شعر می گفت مؤلفات چندی در فقه دارد، به سال 1315 در خوانسار درگذشت.

ص: 87

این ابیات شوخی از وی است:

الجاهی المطبوخ في السماور *** منه ثلاث ساعرات کتری

و ان طبخته بقوری فلا *** تجاوز الاثنین یا ذا الأملا

و نیز گوید :

بزاغیل گشنات یبعبعن حولنا ***و لیس لهم في هذه الجای مادر

خوشدل: شیخ علی فرزند محمد جعفر شریعت مدار استرآبادی

در سال 1242 چشم بـدین جهان گشود و سال 1316 درگذشت، در علوم دینی متبحر و خود را «سـیف الدین» لقب می داد به فارسـی و عربی شعر می گفت و چند منظومه علمی عربی سروده است، «جنة الأمان و جنة الایمان» از مؤلفات وی است.

از اوست:

جاروب صحن خانه اخبار کار ماست *** تنضیف شمعدان سند از شعار ماست

اصلاح شمع متن چه خدام می کنیم *** اشراق نور جمله دلالت ز نار ماست

گل گیری تعارض اخبار کرده ایم *** صندوق راجح متعادل مزار ماست

مائیم خادمان گلستان دین و کیش *** حصن حصین دار شریعت مدار ماست

خوش دل بجز ولای علی نیست خانه ای *** در خانه شو که باز نگوید شکار ماست

خیالی: محمد حسین اصفهانی

ادیب شاعر عارف، به برکت مولا امیرالمؤمنین علیه السـلام شـعر سـرائی آغاز کرد و در بدو جوانی شاعر نبود، بیشتر اشعار وی در عرفان و مدایح و مراثی حضرات معصومین علیهم السلام می باشد ، بعضی از شعر خود را به سال 1255 گفته است.

ص: 88

به سال 1236 در یکی از دهـات اصـفهان چشم بـدین جهان گشود و تا سال 1275 زنده بود اشـعارش بسـیار و گوید: در بیست سالگی نزدیك سه هزار بیت شعر گفته ام. چندی در شهرهای مختلف مخصوصاً تهران اقامت داشت ولی بیشتر روزگار خود را در اصفهان گذراند. «مختار نامه» و « حدیث بساط » و « مدایح معصومین » و « غزوه صـفین» و «دیوان مدایح و مراثی» و چند دیوان دیگر از سروده های وی در دست می باشد.

او راست :

دلا تا کی براه هرزه پوئی *** کنون در راه حق کن جستجوئی

اگر غفلت بود مستی تو تا کی *** اگر دیوانه ای زن بانگ هوئی

نخورده گوئیا اندر دماغت *** ز گلزار حقیقت هیچ بوئی

ز حال رفتگان ای رند سرشار *** تو را آمد خبر از هیچ سوئی

نباشد این فنا را چون بقائی *** بکن هر چند بتوانی نکوئی

ببار از ابر دیده قطره ای چند *** گناهان را دمی ده شستشوئی

(خیالی) چند مست جام دهری *** کنون از معرفت پر کن سبوئی

و نیز گوید :

شمع و پروانه شده سرخوش مینای چراغ *** شاهدان محو ز بالای دلارای چراغ

شده از نور رخ شمع مجالس روشن *** شور افکنده بمجلس قد و بالای چراغ

شمع کز پرتو او سوخت دو صد پروانه شد *** منور رخش از پرتو شهلای چراغ

شوق گر مجلسیان راست زانوار صبوح *** شام ما هست منیر از رخ زیبای چراغ

شعله مشعل شاهان که بود نورانی *** قبسی باشد از انوار دلارای چراغ

شمه ای گر بکنم وصف کجا بتوانم *** شمس نورش بود از نور سراپای چراغ

هست در آتش سوزان جهنم جاوید *** هر که را هست بدل بغض و تبرای چراغ

احمد و آل بترتیب چراغند بدان *** شاد در خلد خلایق ز تولای چراغ

گر (خیالی) طلبی ایمنی هر دو جهان *** سر چو پروانه به اخلاص بنه پای چراغ

داعی: ابوالقاسم فرزند محمد حسین خوانساری

ادیبی است شاعر و خطاطی است ماهر مجموعه ای بخط زیبای وی دیدم که به سال 1282 نوشته بود.

دبیر: میرزا اسماعیل خان فرزند محمد تقی دبیر

عارف فاضل ، ادیب نیکو نگارش زیبا خط، ماهر در نظم تواریخ و مجموعه ای در این فن دارد به سال 1319 به زیارة عتبات رفت و پس از 1321 درگذشت. در تاریخ تولد خود (1261) گوید :

زهی میلاد این فرزانه مولود *** خهی از فر این مولود مسعود

که در تاریخ میلادش خرد گفت *** (بد اسماعیل را ذی الحجه مولود)

در سوگ و تاریخ درگذشت شیخ محمد رضا قمشه ای (1306) گوید :

رفت شخص حکیم و حکمت مرد *** حیف و صد حیف از چنان فاضل

آن که چشم فلک نخواهد دید *** اوستادی دگر چنو کامل

بود جوهر و عرض حکما *** عالم او بود و دیگران جاهل

هم چو خواجه نصیر در عرفان *** حکمتش شرع و عقل را شامل

در مقام علوم بس عالم *** در طریق سلوك بس عامل

بسته از هرچه ماسوی چشم *** پاکش از قید هر علایق دل

آن که جسمش چو جان صافی بود *** خاک تیره شد آخرش منزل

روز یک شنبه از صفر غره *** بست زین جا سوی جنان محمل

سال فوت و را چو می جستم *** شد سروش مرا چنین ناقل

که دبیرا بگو بتاریخش *** پاک آمد رضا بحق واصل

دبیلی: عبد الوهاب فرزند عبد الرحمن دبیلی شیرازی

حنفی مذهب و به راهنمائی ملا عبدالعلی شیرازی به سال 1042 بمذهب تشیع گرایید أدیب منشی فاضل متبحر در گفتگوهای اعتقادی ، ملقب به «جدید الایمان»، در شهرهای هند برای بیان حقایق مذهبی به سیاحت پرداخت و در سال 1073 در شاه جهان بود.

در مدح مولا امیرالمؤمنین علیه السلام گوید:

علی کرد ما را ز دوزخ خلاص *** که غیر از علی نیست ما را مناص

علی برد ما را به راه صواب *** برآورد ما را ز حزب دواب

علی برد ما را به سوی بهشت *** دلم راه غیر علی را بهشت

علی کرد ما را دلالت به خیر *** از آن شسته شد از دلم نقش غیر

علی داد ما را نوید بهشت *** چو یزدان به مهرش گلم را سرشت

علی برد ما را به راه نجات *** چشانید ما را زلال حیات

علی برد ما را به راه رشاد *** به نور هدایت دلم را گشاد

فکند از کرم بر سرم سایه ای *** دلم یافت زان سایه سرمایه ای

سزد گر کند خور به صد التماس *** چو مه نور حق از دلم اقتباس

علی را من از جان و دل بنده ام *** ز عمر تلف کرده شرمنده ام

به نور علی چون ره حق جلی است *** خوش آن کس که راهش بسوی علی است

علی آن که عینش بود عین علم *** که هر موج آن هست صد کوه حلم

زلامش چه پرسی که یك لجه است *** علوم ملایك ازان موجه است

ز یا نور عرفان او ایمنی است *** که مهتاب شب خیز او شبنمی است

علی آن که مهرش بود فرض عین *** به هر غایب و حاضر آید چو دین

منور ز مهرش بود ماه عید *** کند رستگارم به روز وعید

علی را چو یزدان ولی خوانده است *** ز طور خفي بل جلی خوانده است

منم بنده خاندان علی *** که جام دلم شد ز مهرش ملی

چو تاریك شب بد دل من سیاه *** به مهر علی شد منور چو ماه

دردی: میرزا اسماعیل دردی اصفهانی

اصلاً ایرانی و در حیدر آباد سکونت داشت، گویا او را در ایران کار دولتی ندادند به هند رفت و با زردشتیان آمیخت و «شرح حال پارسیان» را نگاشت و از حقوقشان دفاع کرد

قصیده ای طولانی به دربار ناصر الدین شاه فرستاد که این چند بیت از آن است:

بملکی برد حمله گر دشمنی *** زانسان بود یا ز اهریمنی

سپاهی به از خلق دلشاد نیست *** قوی تر ز مردان آزاد نیست

رعیت چو آزاد و خرم زید *** اگر خصم شیر است از هم درد

مسلمان و هندو بیك چشم بین *** که هندو وطن جویدت در زمین

یهود و مسلمان بیك پایه دار *** که ملکت شود تا ابد پایدار

چنان کن که تا روز باشد بجا *** باینسان بود ملک ایران بپا

به تاریخ گیتی بگویند دیر *** که از ناصرالدین شد این طفل پیر

درودی: سید محمد زکی درودی مشهدی

فاضل ادیب شاعر، در علوم دینی با خبر، از شاعران سده سیزدهم، گویا از شاگردان حجة الاسلام شفتی در اصفهان بود.

در ستایش کتاب «مطالع الأنوار» قصیده مفصلی سروده است بدین آغاز:

صبا رسان تو درود من شکسته زار *** بآن محقق نحریر و آن یگانه مدار

ز بعد شکرگذاری آن وحید زمان *** تو از طریق ادب عرض من بکن اظهار

که ای یگانه دهری که وصف فضل ترا *** نوشت منشی قدرت بهر در و دیوار

توئی که جامع معقول هستی و منقول *** کفیل امت جدت تو از کبار و صغار

تو گشته ای بفروع و اصول چون حاوی *** فروع گشته اصول و اصول گشته مدار

چه برده ای تو از اجداد خود بارث علوم *** شده مظاهر فکرت « مطالع الأنوار »

مطالعی چو مطالع که مطلعی است ز لوح *** بسان بدر درخشان به لیل خور به نهار

مطالع از چه بود مهر را ولیکن هم *** مغاربی بود او را مقابلش ناچار

مطالع تو ندارد مغارب اندر دهر *** معانیش چو درر در صدف گرفته قرار

پر از شراب معانی ظروف الفاظش *** لسان غیب بلا ریب کرده این اظهار

معانی چه معانی که فیض روح القدس *** شده ز بهر حقایق بفکر بکرت یار

دزفولی: میر سید علی فرزند مرتضی طبیب دزفولی

از دانشوران سده دوازدهم فقیه عالم فاضل ادیب، در دزفول اقامت داشت و کتاب «مصباح المتهجدین» را به سال 1184 پرداخت.

در مدح حضرت پیامبر اکرم «صلی الله علیه و آله » گوید:

محمد که باشد رسول کریم *** که قدرش بود مثل عرش عظیم

بخلوت سرای فلك چون عروج *** ملك شد تماشاکنان از بروج

لوای عبادت برافراخته *** جهان را به پشت سر انداخته

چراغ ریاضت بر افروخته *** چه پروانه در آتشش سوخته

ز فیض سحرها و آه نفس *** همه سوخته خارهای هوس

و در مدح مولا امیرالمؤمنین «علیه السلام » گوید:

ولی خدا و وصی رسول *** امام هدی زوج و جفت بتول

چراغ شبستان اهل رضا *** علی شد ملقب ز حق مرتضی

امام امم قبله عارفین *** سر دفتر جمله قانتین

گل گلشن دین اهل وفا *** طریق هدایت اخ مصطفی

چراغ دل جمله ساجدین *** برای همه گشته حبل المتین

دعاء: سید علی فرزند محمد قطب الدین نیریزی شیرازی

عـارف صوفی، در فارس تربیت یافته و به نجف رفته، بیشتر بهره های علمی و عرفانی وی از پـدرش بود، ادیب نیکو انشا، شـعرش متوسط، کتاب «جامع الکلیات» را در کربلا به سال 1183 پرداخته است.

دلال: زین العابدین فرزند آقا میرزا اصفهانی، آقا

در اصـفهان سـکونت داشت، شعر بسیار گفته و دیوان وی «گنج المحب» بیش از پانزده هزار بیت بود، تا سال 1306 زنده و در این تاریخ نزدیك هفتاد و سه سال عمر گذرانده است.

دلسوز: میرزا تقی دلسوز

احتمالاً از شاعران سده دوازده یا سیزدهم باشد دارای اشعاری است نسبتاً نیکو با تخلص « دلسوز » .

او راست :

پری روئی مرا دیوانه کرده *** ز صبر و عقل و دین بیگانه کرده

بصد امیدواری مرغ دل را *** به شمع عارضش پروانه کرده

ص: 94

بخونریزی غسلم شد در جهان باز *** ز قتل عاشقان پروا نکرده

پریشان شد مرا جمعیت دل *** مگر مشاطه زلفش شانه کرده

حکایت های مجنون حزین را *** حدیث عشق من افسانه کرده

بمرغ دل ز زلف افکند دامی *** بزیر دام جانش دانه کرده

یمی چون من حریصی نیست ساقی *** نمی دانم چه در پیمانه کرده

بتو ارزانی زاهد راه مسجد *** که رو (دلسوز) بر میخانه کرده

دماوندی:جلال الدین ید الله قاضی دماوندی

متبحر در علم جفر و علوم غریبه و حساب و علوم ریاضی، ادیب فاضل شاعر .

در تطبیق بینه حسن با جمله «هادی زمن» و «بینه «حسین» با «هادی زمان» گوید:

وصف حسن ز من شنو و مدحت حسین *** تا باشی از عقوبت دارین در امان

از بینات نکته از گوش می کنی *** این هادی ز من بد و آن هادی زمان

و در تطبیق بینه «جعفر» با « امامی هادی » گوید :

اگر دین و آئین جعفر بدانی *** بدانم که در اصل نیکو نهادی

اگر شمه ای واقف از بیناتی *** بدانی که جعفر امامی است هادی

دولت آبادی: حسام الدین دولت آبادی

تاریخ درگذشت سید مصطفی سرابی سجادی را به سال 1350 ش، چنین گوید:

حیف از مصطفی سجادی *** سید فاضل بهشتی خو

آن خطیب ادیب بی همتا *** راست کردار و سوسن و حق گو

کز میان رفت و حاصل عمرش *** عمل خیر بود و نام نکو

مرد حق بود و شد بحق واصل *** رحمت حق بود [...] او

سال مرگش خرد بشمسی گفت *** (سید واعظ سرابی کو) (1350)

دیوانه: شیخ علی اکبر فرزند ابراهیم قراچه داغی

گویا به وعظ و ارشاد اشتغال داشت قاضی قراچه داغ بود شعر را نیکو با تخلص «دیوانه» می گفت ، جنگی به سال های 1273 - 1286 پرداخته است .

از اوست:

جان بود آن چه شود صرف به راه جانان *** نتوان گفت که جز دادن جان کاری هست

سر و جان گر طلبد یار شود با مقدار *** ورنه در این دو نگویند که مقداری هست

عاشق آن است که ناگفته به جانان جان داد *** آن نه عشق است گرش حاجت اظهاری هست

ذره: خان بابا فرزند خان محمد خان نائب اسد آبادی

از اسد آباد همدان برخواسته و در کرمانشاه سکونت داشت، عارفی است صوفی با اطلاع از دانش های عصر خود، از شاعران اوایل سده چهاردهم

از او است :

ای خوشا از سرود درویشان *** نغمه و بانك رود درویشان

خوش تر از جنت العدن باشد *** مجمر و بوی عود درویشان

ص: 96

چار تکبیر چار رکن بود *** سر حدی از حدود درویشان

از انا الحق چه دم زنند بیقین *** عالمی در سجود درویشان

هیچ جودی ز عالم معنی *** نبود غیر جود درویشان

رشحات تجلیات ظهور *** همه محتاج بود بود درویشان

عالم عنصری و لاهوتی *** سودشان جمله سود درویشان

فلك الأطلس وسما و زمین *** هست از تار و پود درویشان

لب و هم قشر از میانه بود *** ذکر و فکر و قعود درویشان

عیش و جشنی در این جهان نبود *** غیر جشن و نمود درویشان

صابری و سکوت و هم تسلیم *** جوشن و درع و خود درویشان

از کجا می شود کسی هم کفو *** در ترازوی بود درویشان

عقده از هیچ کار نگشاید *** گر نباشد گشود درویشان

قمر و آفتاب و عرش برین *** بنمود از نمود درویشان

سید القوم و صاحب الفقرا *** زد هویه از وجود درویشان

گر نبودی تجلی مرشد *** بود (ذره) سمود درویشان

حال از سینه هم چو شعله طور *** برکشد هو ز بود درویشان

این رباعی او راست :

ابروی کجت مرا کمان آورده *** تیر مژه ات خدنك جان آورده

خال لعل لب تو از آن چشمه نوش *** سر خط حیات جاودان آورده

راجی: محمد علی خورشاهی

فاضل ادیب عارف شاعر با تخلص « راجی » ، پاره ای از شعرش را به سال 1181 در جنگی نگارش داده .

از اوست:

زهی ز صنعت بود هویدا حدوث عالم وجود اشیا *** وجود اشیا حدوث عالم زهی ز صنعت بود هویدا

بمحض جلوه صور مصور بعقل گردید نگشت ظاهر *** فقد أردتَ اذن وجدت إذا أردت فقد وجدنا

چو شد ملمع شعاع نورت وجدتُ منه مآثر العشق *** ملات جسمی من المعارف أثرت قلبي بنور هذا

چو شد مجلی به دهر نورت فأثبت العشق و أکمل العقل *** إذ اهتدینا فقد هدانا فقد تجلی اذن فتنا

بعالم کون ز هر مکوّن سوی وجودت بود طریقی *** چه از نباتی چه از جمادی بود دلیلی به کوه و صحرا

ز هر چه بینم و ز ان چه دانم ز هستی تو بود نشانی *** بود وجود تو عین هستی ز فضل و جودت وجود پیدا

به صبر و طاقت چگونه پنهان توان نمودن به دل غم عشق *** فکیف یکتم بحرقة النار و کیف یسدد بثلجة الما

چه راه بنمود به پیش رفتم چه جلوه ای کرد زخویش رفتم *** اذا تجلی فصرتُ محواً قد اهتدینا اذا هدانا

غم از معاصی مخور تو (راجی) بود محمد به روز محشر *** شفیع ذنبت فقال ربی لسوف یعطیك فأنت ترضی

رازی: بهبود علی فرزند ابوالحسن رازی

فارسی را نیکو و ادیبانه می نوشت، از شاعران آغاز سده دوازدهم و جلد سوم کتاب «روضة

الصالحین» را به سال 1111 نگارش داده است بر اثر یورش ترکمن ها از وطن اصلی خود خراسان گویا به اصفهان رخت بربست و به سال 1116 درگذشت.

در ستایش شاه سلطان حسین صفوی گوید:

بسیط روی زمین آن چنان گشته آباد *** به یمن رایت اقبال آن جهان وقار

که در تمامی آفاق ذرهای ویران *** بتوتیا نتوان یافت بهر دیده مار

زرشك رای جهانگیر او چهار انگشت *** نشسته بر رخ مرآت آفتاب غبار

به پیش شعشعه تیغ برق کردارش *** نشسته تا بکمر تیغ مهر در زنگار

بروز معرکه از جان خصم روز دغا *** بر آورد بدم تیغ آب دار دمار

کنند تهنیت یک دگر همین بحیات *** بقیمتی که ز تیغش برند جان بکنار

سکندر آیت جمشید جاه دارا رای *** قباد صولت رستم دل عدو آزار

جهان پناه معلی سریر کیوان قدر *** ستاره خیل فلك حشمت سپهر مدار

ابوالمظفر نصرت فتح لوا *** خدایگان جهان بخت شاه عدل شعار

راغب الشعراء: میرزا علی اکبر فرزند احمد فرزند ابوالقاسم فرزند محمد خان فرزند حیدر حسن یزدی مصلائی

از شاعران شـهر یزد با تخلص «راغب الشـعراء » ، خود و پـدرانش را «بنا» لقب می دهد و گویا حرفه آنان بوده است قرآن کریم را چند بار بخط خود نوشته و سیزدهمین نسخه را هشتم ذی الحجه 1343 بپایان برده است.

این ابیات از اوست:

می پروری عاقل ز چه این ملک تنی را *** در گور کزو راست در آخر وطنی را

گیر آخرت و توشه وی ساز بهمره *** افکن بزمین دولت دنیای دنی را

آن مرد فقیر از چه زدرگاه برانی *** نیز از چه تو آباد کنی انجمنی را

اموال و زرت گرچه رسد پایه قارون *** همره نبری بیشتر از یک کفنی را

رجائی: حاج محمد محسن قندهاری

در ادب و شعر متبحر و به طب و پزشکی نامبردار، در بغداد سکونت گزید عارف وارسته، در شعر «شباب» تخلص می نمود و اخیراً به «رجائی».

این رباعی از اوست:

مردان خدا روی بهر سو نکنند *** جز سوی خدا بهیچ سو رو نکنند

غیر از گل معرفت زگلزار جهان *** تا فصل خزان رسد گلی بو نکنند

رحمت: محمد کاظم رحمت

ادیب شاعر با تخلص «رحمت» ، گویا به دربار قاجار تعلق داشت، دیوان های «نظم المصائب فتحعلی شاه» و «نظم المصائب ناصرالدین شاه» از اوست، پس از سال 1268 درگذشته.

رحیم: محمد رحیم لنجانی اصفهانی

از شاعران اوایل سده سیزدهم در شعر به نام خود «رحیم» تخلص می نمود.

در آغاز مثنویی در مدح مولا امیرالمؤمنین علیه السلام گوید:

بنام خداوند فرد و کریم *** خداوند رحمن خدائی رحیم

سپاس و ستایش ابر آن مجید *** که از یك کنش شد دو عالم پدید

ص: 100

که او هست بخشنده مهربان *** ابر این جهان ابر آن جهان

سپاس و ستایش ابر آن خدا *** که او هست سامان روز جزا

ز مدح علی هرچه گویم کم است *** ز اوصاف پاکش خدا اعلم است

ز وصف علی هرچه گویم رواست *** که دست علی بلکه دست خداست

رستم: سید محمد هاشم صفوی اصفهانی ، رستم الحکماء

فاضل ادیب پر ادعا، به عربی و فارسی شعر می گفت و شعرهای عربی وی سست و گاهی مغلوط است، از کیمیا و علوم غریبه اطلاع داشت، القاب غریبی بخود می داد خط نسخ و نستعلیق و طغرا را نیکو می نوشت دارای تألیفاتی است چون «رستم التواریخ» و «قانون السلطنة » و « مجموعة الفضائل » و «شمس الملوکی » و « معمانامه » .

رشتی: میرزا علی فرزند محمد رشتی گیلانی

از دانشمندان و واعظان سده سیزدهم در دانش های دینی متبحر و دارای انشائی نیکو بود از اوست کتاب های «وسائل النجاح و ذرائع الفلاح» و «حقائق الایمان» و « مداد الحقائق و منار الدقائق».

یکی از کتاب هایش را بدین ابیات به حضرت حجت «عجل الله تعالی فرجه الشریف » اهدا کرده است:

زنی کی تو بر هدیه ام پشت دست *** چه سانش کنی رد بود گر چه پست

کی آری ز بی قدری هدیه یاد *** دهی کی تو ناموس مُهدی بیاد

اگر چه نیم هیچ اما شها *** بدل مهرتم هست بی منتها

خدا داند ای شاه کاشانه ام *** بود چرخ و با مهر هم خانه ام

ندارم سری لیك با افسرم *** ز مهر تو با آسمان همسرم

ز مهر تو کاخ دلم روشن است *** بگردون هم دوش و هم دامن است

دلم گشت چون مزرع مهر یار *** بپروین زدم پهلو از افتخار

از آن دم که مهر تو در دل نشست *** در و بام گیتی است دهلیز پست

از این گفتگو قصدم ای شهریار *** بود آن که مدحت کنم آشکار

که تو ذره را همتك مهر و ماه *** کنی گر نمائی به او یك نگاه

شبستان دل را کنی چون سپهر *** پر اختر ز یک ذره از نور مهر

نه خود بینیم داشت بر اوج لاف *** که پویم ره مدح خود از گزاف

نسودم سر خود ستائی خویش *** گشودم در بینوائی خویش

همی خواهم از لطف پروردگار *** پس از مصطفی رافع هشت و چار

فروزنده مشعل اهل خاك *** ز مشکاة انوار زهرای پاک

بجاه تو و قدر آبای تو *** که رخ سایدم بر کف پای تو

دهد از دم روح بخشت دمم *** نماید از این رهگذر آدمم

رشتی: شیخ محمد فرزند شیخ عبد الحسین رشتی

از علمای فاضل نجف اشرف در آن جا به سال 1337 دیده بدین جهان گشود و تحصیلات حوزوی را نزد پدر بزرگوارش و دیگر علما و مراجع طی نمود علاقه به علوم ادبی داشت و گاهی اشعاری فارسی با تخلص «رشتی» می سرود در سال 1391 به ایران آمد و در مشهد مقدس اقامت گزید و پس از چند سال درگذشت.

از اوست :

دوشینه یارم سر زده آمد بمنزل در زده *** رویش چو ماه چارده زلفش بر آن چنبر زده

خود دلبرم آمد برم در منزلم در بسترم *** گفتا که عشقت در سرم بر جان من لنگر زده

گفتا تو را می خواستم اندام خود پیراستم *** با پای خود بر خواستم با دست لرزان در زده

خواهم در این نیمه شبت لب را نهم من بر لبت *** با شهد لب مستت کنم هم چون کسی ساغر زده

اکنون که تو باشی و من از من درآور پیرهن *** گاهی بمن بوسه بزن گه دست پائین تر زده

این گونه این زلفان من درّ عدن دندان من *** این سینه این پستان من موی سرم را فر زده

این ساعد و دستان من این ناف و پاها ران من *** در اختیارت جان من بوسه بر این پیکر زده

شب را غنیمت دان پسر شاید نیابیّم دگر *** مست و خراب و بی خبر دل ها ز بهرم پر زده

تو خود همیشه بهر من بر تن دریدی پیرهن *** اکنون نمی گوئی سخن حرفی ز من مادر زده

خود آمدم اندر برت حاضر شدم در بسترت *** فکر دگر دارد سرت قلب دگر جا سر زده

شاید ندانی کیستم حوری پری یا چیستم *** آنم که با نوک مژه بر قلب ها خنجر زده

چون خسته گردید از سخن با آه و اندوه و محن *** لب دوخته بسته دهن آتش بجانم در زده

ص: 103

گفتم ز عشقت سوختم مانند شمع افروختم *** چشمان بلطفت دوختم کمتر به من نشتر زده

با طلسم و جادو فسون هرگز ز دل نائی برون *** در قلب جا کردی چنون چون نقش بر دفتر زده

(رشتی) ز عشق تو زبون راضی نخواهد شد کنون *** چون از ادب باشد برون حرفی از این بیش تر زده

رضوان: سید ابوالقاسم فرزند نظام الدین پشت مشهدی کاشانی

عالمی است متبحر تحصیلات دینی را در کاشان و اصفهان گذراند، در تفسیر و ادبیات عرب چیره و شعر فارسی را با تخلص «رضوان» نیکو می سرود حدود سال 1360 در کاشان درگذشت.

رضوی: سید محمد تقی فرزند محمد حسن رضوی

عالم جلیل القدر، نیکو نگارش، از شاعران اواخر سده سیزدهم به عربی و فارسی شعر می گفت، شعر عربی وی سست و در فارسی استوار ، ارجوزه «مشرق الارشاد» را در علم منطق سروده

او راست :

بردار نقاب از رخ آتش بدو عالم زن *** پس عود بدان آتش با طره پرچم زن

گر راه رضا جوئی در کوی فنا پا نه *** ور عشق طلب داری بر دل رقم غم زن

رسوای دو عالم شو چونان من سرگشته *** یا در صف اهل دل بر تاج کی و جم زن

در کوی خدا جویان بگذار خودی وانگاه *** بر چرخ برین خرگه چون عیسی مریم زن

افسانه اهل دل اینست که من گفتم *** جز این نبود خواهی عالم همه بر هم زن

رضوی: سید محمد حسن علوی رضوی

فاضل ادیب شاعر، از شاعران سده سیزدهم

رضوی: میرزا محمد صالح رضوی

دانشـمند متبحر در علوم دینی ادیب متتبع در شعر شاعران، در سده سیزدهم می زیسته کتاب های «معارج الخیال » و « جواهر الخیال» را پرداخته است

این رباعی ها از اوست:

گر فعل صواب و ناصوابست مرا *** دل زاتش شرم خود کبابست مرا

هر چند گنه بقدر کونین بود *** با عفو تو شرم بی حسابست مرا

***

بستم بتو پیمان درستی ز نخست *** هرگز نشوم در ره پیمان تو سست

پروا نبود ز دوزخ و نار و جحیم *** عهدم بتو از روز الست است درست

***

ز ان روز که چشم حق پرستم دادند *** بادی ز خم می الستم دادند

در عشق دل شکسته دادند گداز *** آینه نمودند و بدستم دادند

***

من غیر علی ز جان اطاعت نکنم *** جز درگه او کسب سعادت نکنم

این گفته او بود که من می گویم *** من رب ندیده را عبادت نکنم

رضی: سید زیرك حسین نقوی لکهنوی، ضیاء الاسلام

از شاعران سده چهاردهم با تخلص «رضی»، گویا به پزشکی اشتغال داشت که خود را

«حکیم » لقب داده، ساکن لکهنو و از نزدیکان نواب میرزا صادق حسین خان بوده است در مدح محمد علی شاه قاجار و اشتیاق دیدار ایران گوید:

ز روی شوق دلی بعد حمد ربّ غفور *** قلم گرفته نوشتم ثنای ذات حضور

خوشا زمان محمد علی که در دوران *** بگشته شاه و گدا از عطای او معمور

توئی که جود تو بنمود نام حاتم و معن *** بچشم خاطر عالم ازین سپس مستور

اگر که ذات تو مشکل گشا نیست ز چه *** بحل و عقد جهان چنین بود مشهور

ز طیب خلق بکردی جهان چنان خوش بو *** که بوی فصل بهار از دم شمال و دبور

در پایان قصیده گوید:

شها برفتن ایران چه آرزو دارم *** برای این که بگردم ز چاکران حضور

نکرده بخت مرا یاوری که بنمایم *** ز جبهه سائي خاك دَرِ تو دل مسرور

ز فرط شوق چه اشکم بصورت است روان *** که نزد اهل نظر هست لؤلؤ منثور

اگر بلطف عمیمم ز هند می خوانی *** ببین چه خدمت عالی ز من رسد بظهور

بقای دولت تو از خدا (رضی) طلبد *** ز روی صدق و صفا هر سحر ز ربّ غفور

رفعت: میرزا یوسف فرزند خداداد افشار ، رفعة الملك

مؤرخ ادیب شاعر نیکو انشا زیبا خط، نزدیك سال 1280 زاده شده، عربی و بعضی زبان های دیگر را می دانست از جوانی در مطالعه و تألیف کوشا بود کتاب های «دریای معرفت» و «تاریخ رفعتی» از نگارش های وی است

از اوست :

چه بگذشت عمر من از بیست و پنج *** درون شد پر از اندوه و درد رنج

دریغا جوانی که بر باد گشت *** یکی نام نیکو در عالم نهشت

روحانی: غلام رضا روحانی:

شاعری شوخ طبع، از حالات وی اطلاعی در دست نیست جز این که دهم ذی الحجه 1314 چشم بدین جهان گشوده است.

این ابیات از شعر وی نقل شده است:

ما بدین در نه پی خوردن سور آمده ایم *** نه پی فاتحه اهل قبور آمده ایم

خوردنی هر چه بود زود بیاور بحضور *** کز پی خوردنش اکنون به حضور آمده ایم

در سر سفره خود اطعمه رنگ برنگ *** ساز آماده که ما جور بجور آمده ایم

روحی: شاه روح الله فرزند محمد شمس الدین همدانی

عارف صوفی ادیب اریب، شاعر با تخلص «روحی»، در شیراز سکونت گزید به ملك سعید خلخالی ارادت می ورزید در نیمه ماه رجب 1018 این شعر را گفته است:

ای دریغا که اندرین موطن *** شد طریق نجات دیگرگون

عمر شد صرف حکمت یونان *** از گزند سپهر بوقلمون

وه چه حکمت ترانه ای بطله *** ملتئم از فسانه و افسون

فکر تدقیقیان همی تزریق *** نزل تحقیقشان همی وارون

نه نبی از مقالشان راضی *** نه ولی از فعالشان ممنون

غورشان خارج از کلام خدای *** طورشان از طریق حق بیرون

دین شد از دست داد از این هذیان *** دل سیه گشت آه از این مغبون

عجب ار از شئامت اینان *** جام کوثر نگردد آتش و خون

ناقه دین ز ما گسست زمام *** دور رهبان به ما گرفت سکون

بعد از این وا شریعتاه زنم *** سر کنم وا محمداه ایدون

بو رهد روح خون گرفته من *** از بد شیعهای افلاطون

و از اشارات بر فشار آتش *** بر دم ربط خالق بی چون

ریاض: ملا جعفر همدانی

دانشور نیکو انشا زیبا خط، در آغاز جوانی از همدان رخت بربست و به اصفهان و قزوین و طهران و بعضی از شهرهای دیگر اقامت گزید با استغناء طبع روزگار گذراند و دست احتیاج به کسی نبرد با این که نیازمند و تهی دست بود گروهی در علوم مختلف از محضر وی بهره بردند و مخصوصاً در پزشکی و ریاضی بسیار تدریس کرد شعر فارسی و عربی نیکو می گفت و دارای انشائی استوار بود پس از سال 1269 و پیش از پنجاه سالگی درگذشت.

از نگارش های وی «ریاض الأدب» و «گنج شایگان» و «تعلیقات قانون» و «تعلیقات تحریر اقلیدس » را می شناسیم

زمزم: میر محمد معروف به میرزا آقا فرزند میر محمد علی حسینی

گویا از شاعران سده سیزدهم از تاریخ زندگی وی اطلاعی نداریم، ولی از شعرش بر می آید که بی اطلاع از دانش های دینی نبوده، «زمزم» تخلص شعری وی می باشد.

در مجملی از احوال بلال حبشی گوید:

بُد پیمبر را بلال ابن حمام *** جان نثار و هم مؤذن صبح و شام

حاضر اندر غزوه ها گردیده بود *** خندق و بدر و احد را دیده بود

هم ز بهر خلق اوقات نماز *** او اذان می گفت با سوز و گداز

بود از اهل حبش آن با وفا *** هم مقرب بود در نزد خدا

چون که احمد در جنان شد زین جهان *** از مدینه رفت او با صد فغان

گریه و زاری مدامش کار بود *** انس با غیر نبیّش عار بود

بعد چندی باز آمد دل ملول *** از برای دیدن قبر رسول

تا که روزی دخت ختم المرسلین *** گفت با زوجش امیر المؤمنین

کی پسر عم قلب من بگرفته غم *** هستم از هجر پدر اندر الم

از اوان فوت بابم تا بحال *** نامده بر گوش من صوت بلال

کن طلب آن را که آید این زمان *** مثل ایام پدر گوید اذان

پس بقول حضرت خیر النسا *** خواست آن سرور بلال با وفا

امر فرمودش اذان گوید بلال *** شاید از قلبش رود زنگ ملال

پس به امر حیدر و بنت رسول *** قول ایشان را بجان کرد او قبول

گفت او الله اکبر چار بار *** بعد از آن توحید ذکرش شد دو بار

چون محمد را رسول الله گفت *** فاطمه با قلب محزون آه گفت

نام بابش را چه زهرا زان شنید *** صیحه و آه و فغان از دل کشید

حالت غش آمد اندر فاطمه *** شد امیر المؤمنین در واهمه

گفت با وی کی بلال نامدار *** ما بقی این اذان را واگذار

فاطمه نام پدر را چون شنید *** جامة بي طاقتی بر تن درید

بی هشیّ و غش هویدا شد در او *** رفت از دنیا اذان دیگر مگو

مطلع شد چون بلال از این مقال *** کرد او ترك اذان و گشت لال

هم ز بعد از فوت شاه انس و جان *** او نگفتا از برای کس اذان

صاحب مجمع نوشت با میل و عشق *** فوت آن را بود در شهر دمشق

رفته از طاعون از این دار فنا *** سوی جنت کان بود دار بقا

مدفنش را گفته در باب صغیر *** بوده او اندر حیاتش بس دلیر

عمر او بوده است در شصت و چهار *** زندگی کرده است اندر روزگار

نیز فرموده است آن عالی نسب *** فوت آن را بوده در شهر حلب

ص: 109

مدفنش بوده بباب الاربعین *** منزلش گردیده فردوس برین

دوش (زمزم) دید احوال بلال *** نظم کردش تا بماند ماه و سال

زیوانی: شیخ حبیب الله فرزند زین العابدین زیوانی قمی

در محضر دانشمندان قم و طهران دانش اندوخت به ادبیات علاقه داشت و گاهی اشعاری می سرود به سال 1359 درگذشت.

او راست :

چون که خلاق زمین و آسمان *** بود یکتا کنز مخفی نهان

خواست تا ظاهر شود بر ما سوی *** تا شناسندش عباد و انبیا

پس تکلم کرد و نوری آفرید *** که از آن نور محمد شد پدید

بعد از آن روحی هویدا ساخت حق *** روح احمد بود آن در ماسبق

نور با آن روح چون ممزوج شد *** آشکارا احمد و محمود شد

ساقی: رضا قلی فرزند موسی خان خوئی، ساقی

از شاعران سده سیزدهم، عارف صوفی مسلک، با اطلاع از جفر و رمل و علوم غریبه، این دو بیت را به خط خود از سروده هایش نوشته دیدم:

« هو » اعظم اسماء حق لم یزلی است *** ها ثابت و واو غایب این رمز جلی است

در بسط ترفعی چو تعداد کنی *** جمع عددش مطابق نام علی است (1)

1- سراینده در توضیح این دو بیت می نویسد: بسط ترفع «ه» پنجاه است و بسط ترفع « و » شصت کما ثبت في الجفر .. چون هر دو را جمع کنی صد و ده می شود ، با عدد جمل اسم «علی» مطابق است.

ساقی: ملا محمد زمان فرزند کلب علی جلایر خراسانی

دانشمند ادیب فاضل، شاعر با تخلص «ساقی»، از شاعران سده سیزدهم و به سال 1286 درگذشت.

این قصیده از اوست:

ای شده در مرحله داد و دین *** مرحله پیمای سپهر برین

آمده در انجمن کائنات *** انجمن آرای کهین و مهین

ای زده بر بام فلك بارگاه *** جمع در اورده بزیر نگین

دست تو در سلسله کاینات *** سلسله جنبان کمین و مکین

ای شده خلاق معانی بفن *** آمده بر گنج امانی امین

مزرع جاوید ترا دانه خورد *** خرمن خورشید ترا خوشه چین

فارس اقبال ترا هم عنان *** کافل آمال ترا همنشین

همدم تقدیس تو روح القدس *** همره تشریف تو روح الأمین

دیده افلاك براه تو باز *** چشم کواکب بقرانت قرین

صرف وجوهات وجود تو شد *** حاصل أیام شهور و سنین

یك دم از این دام ببالا خرام *** در گذر از دامگه هفتمین

تا بیمین آوردت از یسار *** قافله سالار یسار و یمین

قابل معراج سماوات شو *** چند شوی سخره مهد زمین

خلع بدن خواه که بر جان ترا *** می رسد از جان جهان آفرین

بوم و بر توست نه این آب و گل *** ما حضر توست نه این آب و طین

سجادی: سید احمد سجادی قمی

در حوزهٔ علمی قم علوم دینی را فرا گرفت و گاهی که فرصتی بدست می آورد اشعاری

مذهبی با تخلص «سجادی» می سرود.

این مخمس را در میلاد حضرت حجت علیه السلام گفته است:

مژده بیاران دهید نیمه شعبان رسید *** رحمت ایزد کنون بر اهل ایمان رسید

کالبد مرده را ز لطف حق جان رسید *** بمصر ملك وجود یوسف کنعان رسید

بر اهل دین حجتی ز حی سبحان رسید

بگلستان نبی گلی پدید آمده *** بجمله دوستان چنین نوید آمده

که بهر اهل زمین دوباره عید آمده *** به به از این روز نو که بس سعید آمده

بشیعیان مژده باد خسرو خوبان رسید

دوش چنینم بگوش ز غیب آمد سروش *** که از چه و بهر چیست تو هستی خموش

خیز ز جام ولا یکی دو ساغر بنوش *** ز قلب سوزان خود برار بانگ و خروش

بگو بیاران که آن حامی قرآن رسید

بگو باهل ستم که ظلم و طغیان بس است *** تعدی ناروا باهل ایمان بس است

به بندگان خدا جور فراوان بس است *** اطاعت و بندگی ز حزب شیطان بس است

بسوی فرعونیان موسی عمران رسید

راز نهان را دگر فاش و عیان می کنم *** مجمل گفتار خود شرح و بیان می کنم

جمله عشاق را آگه از آن می کنم *** بشارت مولدش ورد زبان می کنم

که روز میلاد آن مهر درخشان رسید

گشت ز نرجس پدید یکی گل نرگسی *** که مثل آن در جهان ندیده هرگز کسی

وه چه گلی هم چو او نیست گل بی خسی *** ز طلعتش نور حق بود هویدا بسی

بگلشن عسکری غنچه خندان رسید

کرد منور جهان ز طلعت روی خود *** گلشن و گلزار دهر معطر از بوی خود

بست ره عاشقان بطره موی خود *** خرید یك عالمی بخال هندوی خود

بگو به بیمار عشق زمان درمان رسید

ص: 112

شهنشه انس و جان مهدی صاحب زمان *** امام قائم بحق رهبر پیر و جوان

آن که شد از بهر وی خلقت کون و مکان *** بیمن وی شد عطا روزی خلق جهان

نعمت پروردگار بحد شایان رسید

چند ز هجر رخت ناله و افغان کنم *** درد فراق تو را بسینه پنهان کنم

مهر جمال مهت ز غیر کتمان کنم *** اشك غم دوریت چو دُر بدامان کنم

تا که بشارت رسد ولی یزدان رسید

شها ز احسان کرم بعبد دل ریش کن *** تو پادشاهی نظر بحال درویش کن

بهر دو عالم از او تو رفع تشویش کن *** کفایت امر وی بهمت خویش کن

که مدح «سجادی» از صفای ایمان رسید

سحاب: شیخ عبد الحسین فرزند عیسی رشتی

دانشـمند جامع در علوم اسـلامی آغاز تحصیل وی نزد پدرش بود، پس از آن ده سال در تهران علوم عقلی و نقلی را بیندوخت پس از آن به نجف اشـرف آمـده و در محضـر مرحوم ملا محمـد کاظم آخونـد خراسانی به تکمیل دانش های دینی پرداخت در حال انزوا به تدریس و تربیت طلاـب و بحث و تحقیق پرداخت و از همه شؤن ریـاستی دوری می جست بـا این که شایسـتگی مرجعیت داشت. در کربلاـ سال 1292 زاده شده و در نجف اشرف به سال 1373 درگذشت.

«شـرح کفایـة الأـصول » و « حاشـیه اسـفار » و « الأطوار » و « الثمرات » و «کشف الاشـتباه » بعضـی از نگارش های وی است. دارای غزلیاتی است نغز با تخلص «سحاب » .

او راست :

بی خبر از همه کون و مکان مستانند *** غافل از مرحله سود و زیان مستانند

نیست اندر خور زاهد بجز از دلق ریا *** خرمن حرص وامل سوختگان مستانند

خویش را بین ببر دوست نباشد راهی *** بسر کوی تو ره یافتگان مستانند

پیش نوک مژه و تیغ دو ابرو صنما *** بدل و جان سپر انداختگان مستانند

قومی آشفته خُم در خم زلف ساقی *** جعد مشکین ترا شیفتگان مستانند

دوش بسرود مرا هاتفی از عالم غیب *** که بمهر تو در آمیختگان مستانند

قصه کوته کن و برگو سخن نغز (سحاب) *** غرض اصلی از این کون و مکان مستانند

و نیز می گوید :

ای نسیم سحر از لعبت خندان خبری *** وی حیات ابدی مرده دلان را نظری

دوش در انجمن مغبچه باده فروش *** بشنیدم همی گفت مه آسا پسری

باغبان سرو من و سرو تو مانند همند *** لیك این راست بسر قُمری و آن را قَمَری

چه قمر رشك فلك خیل ملك حیرانش *** که خدا کرده چه سان روح مجرد بشری

ساقیا وقت غنیمت شمر و باده بیار *** پیش از آن کز تو و از جام نماند اثری

تا صف حشر شود باد صبا مشک فشان *** بسر کوی قرارش اگر افتد گذری

رشحه ای از یم قدرت بفشان باز (سحاب) *** مزرع طبع تو از نظم تو یابد ثمری

سحری: عبد الرحیم سحری ، محمد

نامش محمد و به عبد الرحیم مشـهور ، عالم عارف و فاضل دانشمند نیکو نگارش، از دانشمندان و شاعران سده سیزدهم، «حلاوة المناجاة » وی دارای شور و حالی است.

چنین گوید:

تعالی الله زهی فیاض مطلق *** بَرِ او مستحق چون صاحب حق

خوش آن رهرو که درد خویش داند *** بران دار الشفا خود را رساند

غریبی را که باشد مبتلایش *** باستقبال می آید دوایش

مراد اظهار عشق است از مناجات *** بعلم او چه حاجت عرض حاجات

کجا در قید این گفت و شنید است *** کسی کو اقرب از حبل الورید است

کجا پنهان از او سری و رازی است *** که در هر پردهاش راز و نیازی است

نه او در پرده ای داخل نه خارج *** که هر جائی است رب ذی المعارج

اگر بی نام او باشد نگینی *** رود بیرون ز ملکش سرزمینی

و گر بی نور او شمعی فروزد *** بغیر حق پر پروانه سوزد

کسی دارد نصیب از نور ایمان *** که بیند ذره ها را عرش رحمن

ثنای او نه کار سرّ و قلب است *** که وصفش برتر از ایجاب و سلب است

در این معنی دُر ناسفته آن سفت *** که فوق ما یقول القائلون گفت

ز وصفش آن چه در ذکر و بیان است *** بقدر شور و شوق بلبلان است

نگردد فاش سر نو بهاران *** اگر صد سال نالند این هزاران

بهر مدحی که گردد عقل مفتون *** تعالی شأنه عما یقولون

سرابی: حاج سید مصطفی خراسانی سرابی سجادی

ادیب فاضل شاعر سخنور ، دارای جایگاهی محترم دو شنبه یازدهم مرداد ماه 1350ش درگذشت و حسام الدین دولت آبادی و استاد جلال الدین همائی در تاریخ مرگش دو قطعه سروده اند همائی در آغاز شعرش گوید:

چون خطیب فاضل شاعر سرابی شهیر ***آن که بود از منطق او مایه ارشاد ما

سرایانی: محب علی فرزند ناصر الدین سرایانی

از شاعران سده دهم خود قصاب و پدرش رنگرز بود تاریخ کتابت نسخه ای از تفسیر

«جلاء الأذهان» را (981) چنین گفته:

تفسیر بخوان که موجب غفران است *** خواننده آن خلاص از نیران است

تاریخ کتابش چو پرسند از تو *** در حال بگو که معنی قرآن است

سرمست: میرزا عبد الکریم خان فرزند محمود روحی

عارف صوفی مسلک، در اصفهان اقامت گزید و در دستگاه ظل السلطان اشتغال داشت، ملقب به «روحی» و در شعر «سرمست» تخلص می نمود «حدیقة الانصاف » را در سال های 1279 - 1307 پرداخت.

سری: محمد حسین فارسی

از شاعران نیمه اول سده چهاردهم به طب و کیمیا و علوم غریبه اشتغال داشت، کتاب «لئالی البحرین» از اوست

چنین گوید:

مرا مرغ روان دارد به پرواز *** نیم چون دیگران در جنگل آز

چنان شایسته دارم دستگاهی *** به بزم دل ز الطاف الهی

که پیش همتم عالم غباری است *** بساط سلطنت بیهوده کاری است

ز نعمت های دنیا بی نیازم *** بالطاف خدائی سرفرازم

مرا از عالم غیب این نصیب است *** هر آن چه پیشم آید زان شکیب است

امید تو است فضل حق سرانجام *** برو خوش باش (سری) با دل آرام

این رباعی از اوست:

ای آن که تو در بزم لطافت شاهی *** در مجمع خوبان جهان چون ماهی

سنگین دلت بتا مرا کشت آخر *** از حال دل حزین من آگاهی

سعدی: آقا مهدی سعدی

بمناسبت درگذشت سید مجتبی سجادی در سال 1352 ش در سن بیست و هشت سالگی بعلت خرابی سقف خانه بر وی هنگامی که قصد زیارت عتبات را داشت ، این ابیات را در سوگ وی سروده است:

در این خراب رباطی که نیست پایه و پی *** زنده نمانده کسی گر چه او کاوه و کی

غرور و کبر و منیت عزیز من تا چند *** هوا پرستی و مستی و بی هشی تا

چه حاصل از دف و مزمار و تار و چنگ رباب *** نتیجه چیست ز ساقی و ناز و مطرب و می

چه مجتبی خلف مرتضی سجادی *** یگانه عالم و عابد که بود زآل تقی

به چنگ گرگ گرسنه اجل دچار شوی *** اگر شهنشه رومی و گر حکومت ری

یکی نهال ز بستان فاطمی افتاد *** که سروهای جهان را بهار کش دی

بحکم محکم دادار امر «کن فیکون» *** بزیر سقف شدی اسب آرزویش پی

شب ششم که بر آمد ز ماه ذی قعده *** پس هشت پس از بیست عمر او شد طی

نمود عزم ره کربلا ولی از شوق *** بسوی خلد برین کرد توسن خودهی

ص: 117

وداع کرد چه طفلان خویش را و برفت *** بنات نعش جدا گشت آن زمان زجدی

میان روضه سلطان طوس شد مدفون *** کانه ز شه آمد خطاب «الیّ»

علی الصباح خبر چون رسید [...] *** کشید از دل پر درد ناله هم چون نی

برون نمود سر از جیب و گفت تاریخش *** خدا صبر نماید عطا به مادر وی

سلیم: شیخ علی فرزند محمد سلیم مازندرانی

در «هندوکلا» از توابع آمل به سال 1214 زاده شد و در اصفهان دانش اندوخت، به سال 1272 بزیارت مشهد و عتبات و حج رفت جامع علوم دینی و معارف اسلامی بود، «مقالید البیان » و « بیت الأحزان » و « وسیلة الفیوضات » از نگارش های اوست .

گوید:

نه آرام بر من نه خوابی بچشمم *** ز پهلو بپهلو همی دیده هِشتم

همی عرض کردم که من اهل دردم *** بدردم برس از ره سرنوشتم

سلیمی: ملا حسن فرزند سلیمان تونی

از دانشمندان و ادبای سدهٔ یازدهم واجبات دینی را در منظومه « حرز النجاة في نظم الواجبات » به نظم کشیده ، در آغاز این منظومه گوید:

تبارك خالق بي چون تعالی ربنا الأعلی *** حکیم و عالم و عادل قدیم و فرد بی همتا

سخن از واجبات آمد بنام حق ادا کردم *** که نام ذات پاک اوست مقصود همه اشیا

ص: 118

سمرقندی: ملا عبد الله فرزند عبد الجبار سمرقندی

دارای خطی زیبا و انشائی نیکو به فارسی و عربی بود شرح دیوان امیرالمؤمنین علیه السلام را به سال 961 در کلکته نوشت و این دو بیت را در تاریخ آن سرود:

در دهر بدین نوع کسی نامه ندید *** دیدن چه محال بلکه هرگز نشنید

گویم بتو از روی خرد تاریخش *** در نهصد و شصت و یك باتمام رسید

سمنانی: شیخ حسین فرزند محمد سمنانی

از فاضلان سده سیزدهم ، ادیب سخنور نیکو نگارش بیشتر مؤلفات و اشعارش در احوال و فضائل حضرات معصومین علیهم السلام می باشد چون «ذخیرة العقبی » و «البشیر النذیر » و «گلچین» و «مفتاح النجاة » و « قرة العیون» که به سال 1248 در سمنان نگارش داده است.

در سوگ مولا امیرمؤمنان علیه السلام گوید:

شد عجب شوری پدید اندر جهان *** تازه شد داغ رسول انس و جان

وحشتی شد در جهان آن دم پدید *** هیچ چشمی آن چنان روزی ندید

روز روشن چون شب دیجور شد *** آفتاب از دیده ها مستور شد

شش جهت پر شد ز اندوه و ملال *** رفت تا در بارگاه ذو الجلال

قدسیان از غم پریشان و ملول *** جمله از ذکر الهی در ذهول

از غمش بشکست پشت شرع و دین *** شد گسسته رشته حبل المتین

انس و جن در ماتمش زار و حزین *** حور و غلمان در جنان اندوهگین

سمنانی: حاج محمد ابراهیم فرزند محمد علی سمنانی

عالم اخباری مسلک، از دانشمندان شهر سمنان، گویا تا اوایل سده چهاردهم زنده بود، به فارسی و عربی شعر می گفت، دارای «ارجوزة فی الصلاة » و « منظومه عرفانی» و «منظومة فی المراتب الأربع للذریة » و جز این ها.

سیاح: زین العابدین فرزند حسین صفوی گنجوی

نامش علی و به زین العابدین شهرت داشت در علوم ادبی و عقلی و نقلی متبحر، حافظ قرآن کریم و بسیاری از اشعار عرب و عجم در راه سیر و سلوك قدم گذاشت ولی تملق بسیار از پادشاهان و دولتیان می کرد سال ها به سیاحت پرداخت و با مردم گوناگون مخالطت داشت کتابی بنام «تحفة الألباء فی تذکرة الأولیاء و الشرفاء» پرداخت. از شاعران اوایل سده چهاردهم بود.

سید: سید اسماعیل فرزند ابوتراب حسینی یزدی لاهیجانی

اصلاً یزدی و در لاهیجان سکونت داشت واعظی توانا و در شعرش «سید» تخلص می نمود «نتائج الأخبار» را به سال 1299 نگارش داد.

سید: سید رضا فرزند حسین طهرانی عطار مشهدی

اصلاً ایرانی و در کابل سکونت گزید شعر بسیار در فضایل و مناقب اهل بیت علیهم السلام و مشاهد شریف آنان سروده از شاعران اوایل سده سیزدهم می باشد و «سید»

تخلص داشت.

این دو بیت در مدح حضرت زهرا علیها السلام از او است:

چو این زن یکی بهتر از صد هزار *** در این در چو تو مرد بی اعتبار

نباشد ز گفتار حاصل مراد *** برو (سیدا) کسب کن اعتقاد

سیفی: شیخ عبد الحسین فرزند علی جان سیفی کابلی

اصلاً از کابل و در مشهد مقدس سکونت داشت از فاضلان و شاعران سده چهاردهم در نظم تواریخ کوشا و «تاریخچه خراسان» از اوست گویا واعظ و سخنور بود.

سیل: میرزا محمد فرزند عبد النبی اخباری نیشابوری

دانشـمند اخباری بسـیار معروف دارای آثاری مشـهور در رد بر اصولیان به عربی و فارسـی و اردو شعر می گفت با تخلص «سیل» اشاره به مقامات سه گانه عرفانی «سیران طیران اضمحلال»، نزدیك شصت هزار بیت شعر عرفانی داشته .

از اوست :

هر که اطوار حقیقت را چو ما طی می کند *** رو بسوی عالم ناسوتیان کی می کند

مطرب فرزانه ما در مقامات سرود *** سر معنی را ادا در نغمه نی می کند

می دهد ساقی پیاله می دمد مطرب به نی *** دل درون سینه رقصانست و هی هی می کند

ص: 121

صورت محبوب را در دیده می بیند عیان *** آن که خود را در طریق عشق لاشی می کند

(سیل) سرگردان بسوی او روان خواهد شدن *** زان که مجنون است و قصد وادی حی می کند

سیوجانی: سید ابراهیم فرزند یعقوب موسوی سیوجانی

شاعری است در فن نظم تاریخ به عربی و فارسی استاد، تاریخ درگذشت شیخ حسین سیوجانی قائنی را چنین بنظم آورده:

بس که بود از معدن فیضش نصیب *** گشت تاریخ وفاتش (الغریب) (1243)

شائق: میرزا ابوالقاسم فرزند عبد الحمید شریف تفریشی

عارف صوفی دانشور، از شاگردان شـیخ محمد رضا قمشه ای، برای وی مجموعه ای مشـتمل بر رسائلی در تصوف نوشته است سال 1306 به زیارت عتبات رفت و پس از سال 1309 درگذشت.

در مرثیه استادش گوید:

جهان علم و عرفان عین انسان *** که بودی فضل و حکمت را همی جان

رضا اسم و رضا رسم و رضا خلق *** که بودی مقتدای اهل ایقان

ظهورش ار ز قمشه بود گر چه *** ولی در خاك طهران گشت پنهان

به وقت عصر یکشنبه سفر کرد *** بیمن مقدمش فرمود رضوان

به روز غره شهر صفر شد *** مقیم آن جهان در نزد جانان

ص: 122

هزار و سیصد و شش بود که (شائق) *** ز هجرش شد قرین درد هجران

به آه و ناله می گفتش شب و روز *** دریغ آن علم و حلم و قدس و ایمان

دریغ آن فیلسوف عارف راد *** که قرآن را مشیّد ساخت ارکان

فرس بخشدش اجر و سزد حمت؟ *** امام عصر و شاهنشاه دوران

نهم پور حسین از بطن نرجس *** وصی چارم شاه خراسان

خداوندا بحق چارده نور *** غریقش ساز اندر بحر غفران

شائق: عبد الواسع فرزند محمد هادی قاری ، ابوطالب

عارف عالم ادیب اریب، در علوم عقلی متبحر و دقیق ، از شاعران سده سیزدهم، شعرش نیکو با تخلص « شایق » ، «شرح کلمة التوحید » تألیف وی و جنگی به سال های 1222 – 1228 گرد آورده است .

در تغزل گوید:

هر عهد به هر کسی که بستم *** در عهد تو ای صنم شکستم

دادم دل و دین به عشوه اول *** سر رشته جان و دل گذشتم

خورشیدی و سایه ات نباشد *** من سایه و مهر خور پرستم

لعل لب تو روان جان ها *** از یاد لبت مدام مستم

من ذره تو آفتاب تابان *** گه ذره به خور رسد که هستم

بر آینه صورتت میفکن *** شیداتر از آن منم که مستم

هر کس که تو را بدید گوید *** حیران جمالت از اَلستم

ای مرغ سحر ز سوز دل گوی *** با صبح من عاشق از نخستم

شوق رخ تو روان (شایق) *** جز شوق تو از جهان نرستم

شائق: ملا محمد فرزند علی نیشابوری خراسانی

دارای اشـعاری است نه چندان اسـتوار بیشتر گفته هایش در مصایب حضـرت امام حسـین علیه السلام و یاران با وفایش و واقعه کربلا می باشد تخلصـش «شایق» و گاهی « ذاکر» بوده، اصـلاً نیشابوری و به بیشتر شـهرهای ایران به سال 1266 - 1282 رفته و به روضه خـوانی اشـتغال می ورزیـد چنـدی در عراق برای زیـارت عتبات عالیات و سوریه به سـیاحت پرداخت در نیشابور محلـهٔ « بالا گودال » سـکونت داشت.

این دو بیت از اوست:

گل رخی بینم حیرت کنم از سرو قدش *** بار الها بنگهدار تو از چشم بدش

گر نظر بر من مسکین کند از روی وفا *** جان شیرین بنمایم بفدای دو لبش

شاه تقی: ملا محمد تقی فرزند محمد رضا

از دانشمندان سده یازدهم متبحر در علوم عقلی و نقلی ، استوار شعر می گفت و زیبا می نوشت، در معما سازی استاد بود.

از اوست :

جهان لبریز نور آفتاب است *** مگر آن ماه روی بی نقابست

نوید قتل یا جانم شنیدست *** ز شوق آن سرا پا اضطرابست

حساب کشتگان خویشتن کن *** که تا دانی چو بیرون از حسابست

این رباعی از اوست:

آن کس که سخن در انجمن می گوید *** پیوسته حدیث ما و من می گوید

در پرده سخن گو گر از مغز پری *** نایی است که بی پرده سخن می گوید

و نیز گوید :

ص: 124

هر کس که بغیبت بد من می گوید *** گر فکر کند بخویشتن می گوید

آیینه صفت ظاهر و باطن رو شو *** طوطی است که در عقب سخن می گوید

و نیز گوید:

ای از گل رخسار تو مه در تب و تاب *** و از باد لبت دهان یاقوت پر آب

گویا که ترا ز گل سرشتست خدای *** کامد بمشام از عرقت بوی گلاب

شاهد: شیخ محمد حسن فرزند ابراهیم زارع عمرو آبادی اراکی

بیشتر تحصیلات علمی را در اراک نزد عالمان بزرگ آن سامان گذرانده چندی در سامرا و نجف اشرف در محضر مراجع به فراگیری فقه و اصول پرداخت پس از آن به اراک بازگشت و به کارهای علمی اشتغال ورزید و در سال های پایان عمر به عمرو آباد رفت و گوشه نشینی را بر معاشرت با مردم ترجیح داد تا به سال 1363 درگذشت.

ادیب شاعر با تخلص «شاهد» ، بسیاری از شعرش در کتاب هایش پراکنده آمده است.

دارای مؤلفاتی است سودمند در ارشاد و آموزش های اخلاقی چون «چهل حدیث » و « تذکرة الغافلین» و « تنبیه الغافلین» و «مجمع الأدیان» و «نور الایمان و الهدایه» و چند کتاب دیگر

در ترجمه فرمایش مولا أمیر المؤمنین علیه السلام «الید العلیا خیر من الید السفلی » گوید:

دست بالا برتر است از دست زیر *** دست سوی حق ببر از حق بگیر

دست خود کوته کن از خلق لئیم *** دست حاجت بر سوی حیّ کریم

چشم از مخلوق بر پوش و گریز *** تا بنزد خلق گردی تو عزیز

عزت دنیا بعزّ مَن قَنَع *** ذلت دنیا بذلّ مَن طَمَع

چون تو را با خلق باشد سوزکار *** لقمه نانی تو را بنموده خوار

عزت ار خواهی قناعت پیشه کن *** آبروی خود تو اندر شیشه کن

مشکن آن شیشه بجور سنگ خلق *** کم نما بر درگه مردم تو دق

روزی تو باشد با خداوند قدیر *** گه بآن درگه باین درگه اسیر

دست بالا مظهر اعطاء حق *** بر ید الله نی توان زد طعن دق

فیض از معطی است آخذ فیض بر *** هان بلندی کن تو بر هر خشك و تر

شربتدار: محمد ابراهیم شربتدار

ادیب نیکو انشاء از شاعران سده دوازدهم و پس از سال 1133 درگذشته است، «رساله شاهی» و «قصیده مصنوع » و « حل معمیات» و «مرآة الخیال » را ساخته .

در معما گوید:

چون دو بمؤلفه بشش بار شود *** جوئی وسط از بخت مددکار شود

بی حد چو وسط بر آن دو یابد تقدیم *** نام خوش آن یار وفادار شود

شریعتمدار: سید محمد علی فرزند اسد الله انزلجی شریعتمدار مازندرانی

در علوم دینی متبحر بیشتر دانش را از بزرگان و استادان نجف اشرف آموخته و در بندر انزلی به امامت جماعه و ارشاد مؤمنین اشتغال داشت و پس از سال 1359 درگذشته است. گاهی ابیاتی به نظم می آورد ولی سست و نا استوار دارای کتاب هائی است چون «مجمع الشرایع » و « نور الأنوار » و « ضیاء القلوب» و «اصول العقائد » و « مشتقات » .

در خط کاتب خود گوید:

ای اسد نزد کاتبان جهان *** بگمانت که هستی چون اینان

نه ز خط تو آب رنگ بود *** خط های تو بی درنگ بود

نزدشان این خطوط حرمان است *** زیره بردن به شهر کرمان است

لیك در نزد آن سلیمان جاه *** مور هم می برد ملخ همراه

شریفی: میرزا علی محمد فرزند محمد علی شریف اژه ای اصفهانی

از دانشمندان اوایل سده چهاردهم ، ادیب فاضل شاعر با تخلص «شریفی»، به سال 1324 این شعر را از خود نوشته است:

خدایا به حق بنی فاطمه *** مرا با خودت آشنائی بده

که خورسند باشم به وقت رحیل *** مرا دستگیری کن ای من دخیل

همه عمر ضایع چه من کرده ام *** ز اعمال و کردار شرمنده ام

به حق حقانیتت ای خدا *** کنی رحم بر ما به هر دو سرا

تو توفیق ده تا که مردانه وار *** گذشتی کنم من از این روزگار

همه حال من حال مجذوب کن *** که امر تو باشد یکن بعد کن

(شریفی) چو همیان عصیان شد است *** ندارد به جز رحمت تو به دست

شعری: میرزا اسد الله فرزند مهدی کاشانی

دانشمند متبحر در حدیث و تاریخ و دیگر دانش های دینی، نیکو نگارش و زیبا، خط گویا در طهران اقامت داشته است دارای تألیفاتی است چون «بهجت نامه» و «النفائس فی شرح الخصائص » و «المآثر الحسینیة» که آن را در محرم 1315 بپایان برده .

در وصف نفایس خود گوید:

نفایس کردم اینك نام این گنجینه تا دانی *** که بر وی از گهرهای خصایص گشته ارزانی

ص: 127

بسی گشتم بگلزار سخن سنجان دانشور *** ز هر گلبن گلی چیدم بتأییدات ربانی

که گشت این نامه چون گنجینه آموده از گوهر *** ألا یا روضه رضوان و گلکشت سلیمانی

تعالی الله خداوندی که داد این رتبه والا *** بنادانی که نشناسد خزف از گوهر کانی

بسال یک هزار و سیصد و ده طی شد این دفتر *** بدار الملك دارای نخست اسکندر ثانی

خدیو عدل پرور ناصر الدین خسرو باذل *** که جاویدش چو الیاس و خضر باد این جهانبانی

پی ترویج ملت یافت توفیق اندر این دوران *** بصدر این صد از الطاف بی پایان سبحانی

نخستین سبط را هم نام و نسل پاک پیغمبر *** که از وی گشت دیگر باره اعلای مسلمانی

نخست از پارس طالع گشت و در سامره تا پایان *** فروغش پرتو افکن شد چو مه بر عالی و دانی

غرض نامم شود زین پس چو از طومار هستی حك *** امید آن کو بماند یادگار از لطف یزدانی

بپیری چون گران بار از گنه زین خاکدان رفتم *** بآمرزش کنم یاد ای جوان کاین نامه برخوانی

بنای هستیش ستوار باد آن کو شود روزی *** به طیب طبع طبع این همایون نامه را بانی

ص: 128

بنام ایزد این دفتر بپایان گر بری (شعری) *** سپاس پاک یزدان بر بپایان آن چه بتوانی

شفیق: شیخ علی اکبر فرزند غلامعلی کرمانی خراسانی ، مروج الاسلام

عالم فاضل متبحر در علوم دینی، گاهی با تخلص « شفیق » شعر می گفت ، از دانشمندان سده چهاردهم در مشهد مقدس سکونت گزید، و کتاب » هدیة المحدثین » را به سال 1348 پرداخته است.

در تاریخ اتمام این کتاب گوید:

چو مرحمت بمروج ز حی داور شد *** بجمع آوری این کتاب یاور شد

پس از فراغ عزیزی ز لطف با من گفت *** جزای تو بخدای علی اکبر شد

بگو (شفیق) تو تاریخ سال تألیفش *** پی جواب مرا پیر عقل رهبر شد

سر حیا و ادب پیش بردم و گفتم *** هدیه بهر اساتید اهل منبر شد

شکیب: رجب علی فرزند عباس علی

شاعری نیکو انشاء، از شاعران سده سیزدهم با تخلص «شکیب»، جنگ «ریاض العاشقین» را به نظم و نثر شیوا در سال 1272 پرداخت و تاریخ اتمامش را چنین به نظم کشید:

مرحبا زین نسخت دلکش که نزد عاشقان *** هست هر سطری ز وی ارزنده چون درّ ثمین

***

خواست تا طبع (شکیب) از خامه گوهر نثار *** باغ ریحان زد رقم از فیض رب العالمین (1272)

شوریده: میرزا احمد فرزند محمد رضا زنجانی

عالمی است با اطلاع از دانش های حوزوی از شاگردان میرزا عبدالله و تقریر بحث او را به سال 1329 نگاشته، به فارسی و ترکی شعر می سرود با تخلص «شوریده » ، « حاشیه خلاصة الحساب » و « مجموعه متفرقات » از تألیفات وی است.

در نکوهش پادشاه عصرش گوید:

عالم عشق پر از شور و فتن می بینم *** در ریاض ملکی زاغ و زغن می بینم

هر که را می نگرم عاشق یك خال و خط است *** جمله این غلغله از میر چمن می بینم

گر چه گویند که دل جای یکی بیش نی است *** دل خود از پی صد وجه حسن می بینم

چشم بلبل بره گل همه جا منتظر است *** کار (شوریده) همه زار و حزن می بینم

و نیز گوید :

مژده ای دل که مسیحا نفسی می آید *** بوی گل از دهن غنچه وشی می آید

چون قرار است بهر عسر شود یك یسری *** منتظر باش سحر خوش خبری می آید

تا توانی بنما صبر بکش درد فراق *** پیك خوش خوان وصال از طرفی می آید

چکنم گر نکنم ناله و فریاد و فغان *** صوت الغوث بگوش از چمنی می آید

ناله نصفه شبی عشوه (شوریده) شده است *** گر قبول افتد از او بوی خوشی می آید

شهاب: شیخ عبد السلام فرزند علی اکبر تربتی خراسانی

نامش محمد ابراهیم و لقبش شهاب الدین معروف به عبد السلام در تربت حیدریه زاده شده و مقدمات علمی را همان جا بیاموخت پس از آن به مشهد مقدس رفت و علوم دینی را از اساتید آن جا کسب نمود در آخر به تربت بازگشت و بدور از مردمان زیست عالمی بود عارف و به حوادث روزگار خود آگاه به فارسی و عربی با تخلص «شهاب » شعر می گفت، دارای

کتاب ها و منظومه هائی است چون «گنج نهفته» و «راز عشق » و «اندیشه شهاب» و «ندای فطرت » .

بسال 1372 در تربت چشم از این جهان فرو بست.

شهسواری: میرزا اسماعیل فرزند محمد فرزند افراسیاب کرمانشاهی

ادیب شاعر سده سیزدهم با تخلص «شهسواری » ، اشعارش فقط در مدایح و فضایل اهل بیت علیهم السلام می باشد و هیچ گاه ثناگوی قدرتمندان نبوده به خاندان پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله » ارادت و اخلاص خاص داشت و بدین خصیصت افتخار می نمود «نور الموافقین در قصاید و غزلیات مدایح معصومین و «ظلمت المنافقین» در نکوهش دشمنان اهل بیت، از اوست و دومین را به سال 1238 در پنجاه و پنج سالگی پرداخته است.

این غزل از اوست:

اگر چه سرو شبیه قدت بود یارا *** چسان بسرو کنم احتمال بالا را

وگر غلط نکنم نور می توانم گفت *** من این شمایل اندام روح افزا را

چرا بدشت دل ما غمت نمی آید *** مگر گرفته کسی آن غزال رعنا را

بیا بضربت تیغ تو آرزومندم *** چه دردمند به دنیا امید عقبا را

کشیده است تمنا مرا به رسوائی *** خدا خراب کند خانه تمنا را

غلام همت حُسنم که از تجمل ناز *** گدای کوچه یوسف کند زلیخا را

شب فراق به امید دیدنت گردم *** چه فرقه دین و ثریا سواد بینا را

میان دیده من بر نشین و منزل کن *** ببین ز جنبش هر قطره موج دریا را

ز مهر و مه طبقی ساخت آسمان افشاند *** بنظم (شاهسواری) در ثریا را

در منقبت حضرت أمیر المؤمنین علیه السلام از قصیده ای گوید:

تا دلم صید شوخ چشمان است *** جگرم پاره چون گریبان است

سینه ام شرحه شرحه زخم از درد *** چاك چون لاله خیابان است

ای که رفتی زدیده ام باز آی *** جای تو در میانه جان است

دوش در خواب با غمت بودم *** این حکایت بیادم از آن است

دل ز کف داده را سپر باید *** ستم گلرخان نه آسان است

من که دستم در این درازی عمر *** کوته آن سرور از دامان است

پس نه آن به که رخت بربندم *** (شهسواری) زمان میدان است

کو بزن عرصه دو عالم را *** تا سمند تو گرم جولان است

وصف داماد مصطفی بر خوان *** که بیانش نه حد انسان است

شیر حق شحنه نجف حیدر *** آن که عرشش زمین ایوان است

مجلسش فرش دیده ملك است *** مسندش آفتاب دوران است

سلسبیلش ترشح جام است *** جبرئیلش بباب دربان است

مولدش کعبه مرقدش قبله *** سایه اش دین و حبش ایمان است

روز از یاد او سرگردان *** شب هم از داغ او پریشان است

اسد الله سرور غالب ***علی پادشاه مردان است

از دم مرتضی بزن بر خصم *** که طریق هنر ز شیران است

شهیدی: شهیدی

از شاعران سده چهاردهم نامش بدست نیامد و گویا در مشهد مقدس سکونت داشته است.

در میلاد حضرت امام حسین علیه السلام گوید:

شب میلاد حسین بن علی است *** مظهر ذات خدای ازلی است

سومین حجت یزدان و ولی است *** عالم سر خفی سر جلی است

(سبط پیغمبر اکرم باشد) *** (برتر از عیسی مریم باشد)

هست او سید و نور ثقلین *** شافع روز جزا هست حسین

مصطفی راست همو قرة عین *** زاده شیر خدا بدر حنین

(مادر طاهره اش هست بتول) *** (بی ولایش عملی نیست قبول)

ای حسین ای بتو اسلام بپای *** کشته راه خدائی به خدای

ای بهر کار توئی راه نمای *** چشم امید بتو در دو سرای

(شافع روز جزا هستی تو) *** (بیرق کفر تو بشکستی تو)

راستی خون تو ثار الله است *** ایزد از خون دلت آگاه است

بخداوند خدا خونخواه است *** در دل شیعه تو بس آه است

(آه مظلوم بسوهان ماند) *** (در تن دشمن کی جان ماند)

شب میلاد تو هم چون شب قدر *** هست تابنده تر از لیله بدر

جای دارد همه از ساقه و صدر *** بنمایند ز شادی آن قدر

(جام گیرند هم از دست حسین) *** (تا که گردند همه مست حسین)

در مدیح تو (شهیدی) ز صفا *** چند شعری بسروده بسزا

دارد امید ز تو روز جزا *** دستگیری کنی ای دست خدا

(تا شود شامل او لطف عمیم) *** هم ببخشد گنهش رب کریم

شیخ الاسلام: آقا نصر الله زنجانی، شیخ الاسلام

از شاعران اواسط سده سیزدهم شوخ طبع و نیکو شعر در سال طاعون زنجان 1246 به بعضی از دهات اطراف رفته بود، بدین بهانه بعضی از شاعران با وی گفتگوهائی داشتند

در پاسخ غزل ملا محمد علی قانع تنکابنی گوید:

صبا بگو ز من آن قانع خوش الحان را *** رفیق مهر کسل یار سست پیمان را

تو را که قانعی از برج بیشتر ندهند *** به بلبلی نتوان داد یك گلستان را

مکن شکایت هجران و روزگار جدائی *** حدیث زلف مخوان خاطر پریشان را

کنون که فصل بهار است و موسم گلزار *** مده به خاطر خود راه درد هجران را

تو را که شوق دگر هست و مهر تازه بدل *** مکن بهانه و بدنام رحل قرآن را

خوشا تلاوت قرآن و گوشه خالی *** ندیده صحبت اتراك و رنج یاران را

کسی که او بسر آرد شبی درین منزل *** دگر نمی کشد او آرزوی دوران را

شیخ العراقین: شیخ عبد الحسین فرزند علی طهرانی ، شیخ العراقین

از عالمان بزرگ طهران و در علوم دینی شهرت داشت گاهی ابیاتی می سرود و این دو بیت را از او دیده ام:

ای خداوند هفت سیاره *** نیست ما را بجز گنه چاره

شکنم توبه گر دمی صد بار *** عفو فرماییم دو صد باره

شیخنا: شیخ محمد جواد فرزند عبد المجید پوده ای نجفی

ادیب نیکو نگـارش، عـارف شوخ طبع، دارای اشـعاری است با تخلص «شـیخنا »، از شاعران اوایل سـده چهاردهم، کتاب های «الأنوار السواطع و البروق اللوامع » و «قیمه پلو» را

تألیف نموده .

او راست :

ساقی ای آرام جان ناتوان *** می بده آن می برنگ ارغوان

زان می کهنه که از خم الست *** قسمت ما شد بیار ای حق پرست

شیرازی: حاج ابراهیم فرزند زین العابدین شیرازی

فاضل ادیب شاعر در کرمانشاه سکونت داشت و کتاب «بقیة الأنساب من ذکر الأصحاب » را در آن شهر پرداخت.

در سوگ حاج آقا احمد بهبهانی کرمانشاهی گوید:

قطب اقطاب زمن بحر مواج علوم *** مرشد ارباب حال و مفتی اصحاب قال

چون شنید از هاتف غیب او ندای ارجعی *** در زمان لبیك گویان بست بار ارتحال

از کفن احرام کوی دوست بربست و بشد *** واله و شیدا و مست و بی خود از شوق وصال

دام بگسست و قفس بشکست و رست از قید تن *** گر چه او در قید تن هرگز نبود از بدو حال

هم چو او نامد بعالم تا که آمد روز و شب *** شبه او ناید بگیتی تا که آید ماه و سال

عالم عامل بعلم و ساعی هر امر خیر *** حامی درویش و منعم ماحی کفر و ضلال

از فرح بالید جهل و از الم نالید فضل *** لامع آن شد هم چو بدر لاغر این شد چون هلال

ص: 135

شیرازی: سید ابوطالب فرزند محمد علوی حسینی موسوی شیرازی خراسانی

واعظ سخنگو و ادیب شاعر، از شاعران اوایل سده چهاردهم، «مطلوب الذاکرین» از تألیفات وی می باشد.

شیرازی: شیخ ابوهاشم فرزند مفید شیرازی

دانشمندی است فاضل، امام جماعت مسجد نو شیراز ، جد و شوخی را در شعر به یکدگر می آمیخت، جز دیوان شعرش جزوه ای دارد بنام «طب البله و ذخر السفه» سراسر طنز و شوخی.

از او است :

عیان سازم چسان راز نهان را *** که کس را نیست تاب این داستان را

قضا روزی مرا شد نفس سرکش *** بآن شدت که نتوانم بیان را

شیرازی: ملا محمد ابراهیم فرزند درویش محمد کازرونی شیرازی

در دانش های دینی و ادبی متبحر نیکو نگارش و زیبا خط در علوم غریبه و علم اعداد و تصنیف دارای ذوقی سرشار بود در عبادت کوشا و عارف مسلك دست داشته در تألیف و اشعار عرفا را در نگارش هایش بسیار می آورد «سفرنامه حج » و « شرح نصاب الصبیان » و «مختصر الدعوات» و «مصباح العارفین» از اوست. به سال 1334 در شیراز درگذشت.

در مسئله ای از علم اعداد گوید:

گر مربع وضع خواهی کرد ای صاحب نظر *** تا دهد وفق و کند اندر عمل هایت اثر

آیه مطلوب ضم با طالب و مطلوب کن *** حرف هایش را به اعداد وجمل محسوب کن

ص: 136

بعد طرح سی تو باقی دیگرش تربیع ساز *** یا بود مکسور یا از کسر باشد بی نیاز

گر صحیح است ربع آن را ور که باشد کسردار *** کسر او را نیك اندر خاطرت محفوظ دار

گر یکی کسرش بود ای هوشیار نکته دان *** هر یک افزا در بیوت چار آخر بی گمان

ور بود دو در نهم روز سه بود در پنجمین *** بر همین ترتیب یادش گیر ای صاحب یقین

و نیز گوید :

چشم دل باز کن که جان بینی *** عالمی جمله گلستان بینی

هر چه نشنیده ای همان شنوی *** و آن چه نادیده ای همان بینی

و آن چه در خاطرت نکرده خطور *** تو بچشم سر این زمان بینی

«ان یکادی» بخوان ز دفع گزند *** تا ورا شرح و هم بیان بینی

شیرازی: میراز محمد تقی فرزند محمد حسن شیرازی

تاجر پیشه و به ادبیات و شـعر می پرداخت از تاریخ و دانش های اسلامی با اطلاع بود، قصیده ای طولانی در مدح مولا امیرالمؤمنین علیه السلام سرود و از شیخ عبدالله بهبهانی درخواست نمود که با کتابش « ولایة الأئمه » چاپ کند.

در آغاز قصیده گوید :

رستگاری گر بجوئی از سر صدق و یقین *** دست زن بر دامن سلطان دین حبل المتین

حیدر کرار شیر حق علی مرتضی *** روح ایمان نفس پیغمبر امیر المؤمنین

باب علم مصطفی و شاهد یتلوه منه *** و الی ملك سلوني عروة الوثقای دین

نور او با نور احمد اولین مخلوق حق *** ماسوا را آفرید از نورشان جان آفرین

آن که او با عترت پاکش بفرمان خدای *** در دو عالم مر کتاب الله را آمد قرین

از برای هیچ کس نبود جز این راه نجات *** تارك فیکم بخوان و بهرخود این ره گزین

اجر تبلیغ رسالت شد مودّتشان و بس *** پا ز دین بنهاد بیرون هر که سر پیچید از این

چون به پیغمبر بر ایشان نیز واجب شد درود *** در نماز اندر شریعت بر تمام مسلمین

کرده اندر شانشان نازل ز راه مکرمت *** هل اتی با آیه تطهیر رب العالمین

از سر صدق او بود من عنده علم الکتاب *** او لکل قوم هادٍ باشد از روی یقین

مخزن علم لدنی محرم اسرار حق *** امر و نهیش متّبع در آسمان و در زمین

او بود خود نقطه اندر زیر بای بسمله *** وارث علم نبیّین ز اوّلین و آخرین

آن که در وقت ولادت بهر ختم انبیا *** خواند از تورات و از انجیل و قرآن مبین

مولدش در کعبه و نامش بود نام خدای *** هیچ کس را حق نبخشیده فضیلت این چنین

آن که در احزاب برتر ضربت او را شمرد *** از عبادت های جن و انس ختم مرسلین

ص: 138

بر سریر انما جز او که بنموده مکان *** بر بساط لا فتی جز او که گردیده مکین

جاهش از عقد اخوت با رسول الله نگر *** از حدیث منزلت قدر و مقام او ببین

کرد تزویجش خدا با فاطمه در آسمان *** تا قیامت دین حق آمد از ایشان مستبین

ساقی کوثر قسیم جنت و نار از ازل *** قطب گردون امامت حافظ دین مبین

در غدیر خم رسول الله بأمر کردگار *** کرد چون کار خلافت را برای او متین

از بر حق آیه الیوم اکملت لکم *** تهنیت سوی نبی آورد جبریل امین

شیرازی: شیخ محمد رضا فرزند ضیاء الدین فرزند عبد النبی شیرازی

عالمی واقف بر علوم عقلی و نقلی دارای جایگاهی بلند در تقوا و تهذیب نفس ، ادیب اریب نیکو سرشت زیبا تحریر و تقریر نگارنده کتاب هائی استوار و سودمند از دانشمندان شهر شیراز و پیش از سال 1290 درگذشته است.

در کتاب «نخبة الشهاده» این چند بیت را از خود دانسته است:

قبول عشق نبود هر هوسناك *** نبندد عشق هر صیدی بفتراك

نه هر دل کاشف اسرار باشد *** نه هر جان عارف اطوار باشد

نه هر تن می کشد بار محبّت *** نه هر کس داند اسرار محبّت

محبّت مایهٔ فتح و فتوح است *** محبّت صیقل مرآتِ روح است

ص: 139

محبت عین قرب جاودانی است *** محبت اصل عیش و زندگانی است

هر آن کس را محبت گشت استاد *** گذشتن بایدش از اهل و اولاد

هر آن کو را محبت گشت رهبر *** دریغش نیست از جان و نه از سر

همی دانی که این عاشق کدام است *** محبت کیش که او را چه نام است

حسین است او حسین فرزند حیدر *** نهال گلشن جان پیمبر

حسین است او گل گلزار زهرا *** حسین او فخر یثرب زیب بطحا

شیرازی: محمد صادق فرزند محمد حسین شیرازی

ادیب فاضل عارف نیکو انشا، گویا از شاعران اوایل سده، چهاردهم جنگی دارد بنام «طومار مطوله و مجموعه محموده» .

او راست :

در روی زمین وفا ندیدم *** با خلق جهان صفا ندیدم

نیك و بد من همه مرا باد *** انگار که خلق را ندیدم

شیرازی: محمد هادی فرزند محمد صالح شیرازی

دانشمند ماهر در علوم دینی از شاگردان ملا محمد باقر مجلسی ادیب نیکو نگارش، کتاب «چشمه زندگانی» را به سال 1212 پرداخته است

در ستایش شاه سلطان حسین صفوی گوید:

آن سلیمان حشمتی کز عدل او در راحتند *** مرغ مور ماهی دریا و صحرا و هوا

حاوی برّ عدالت هادی شرع نبی *** سرور کل سلاطین خسرو کشور گشا

آن که تیغ اژدها پیکر کشد چون از غلاف *** پوست می گردد زجسم مار از هیبت جدا

آن که بخشد در کرم در علت افلاس ناس *** شربت دینار انعامش خلایق را شفا

آن که آب دستشوی دست دریا فیض او *** آتش علت نشاند هم چو خاك کربلا

صادق: سید صادق علوی حسینی، امیر الشعراء

ادیب فاضل، ملقب به امیرالشعراء، از شیخ محمد حسین طبیب حافظ الصحة کتابی در صحن حضرت امام حسین علیه السلام به سال 1310 خرید و آن را بوی بخشید و این ابیات را از خود بر کتاب نوشت:

چار شنبه صباح یازدهم *** از مه فرخ ربیع دوم

بود سال هزار و سیصد و ده *** رفته از هجرت رسول الله

در مکان خجسته حائر *** که بدم جد خویش را زائر

رفتم اندر میان صحن نفیس *** دیدم آن جا نشسته شیخ رئیس

حافظ الصحت خجسته منش *** کرد از این بنده کمین خواهش

که خریدار این کتاب شوم *** بلکه زین علم کامیاب شوم

من هم از فضل رحمت باری *** کردم این نسخه را خریداری

قیمتش گشت یك مجیدی و نیم *** که نمایم بشیخنا تسلیم

زان سپس کرد حافظ الصحت *** وجه آن را قبول از منت

چون بدین گونه ماجرا شد طی *** پیش کش کردم این کتاب بوی

زان که من کان همت و کرمم *** آفتاب مکارم و هممم

آفرین بر چنین وجود شگرف *** که بود بر مثال نسخه ژرف

پول نستانم و کتاب دهم *** ماه نو گیرم آفتاب دهم

بنده خاندان مصطفوی *** احقر الساده صادق العلوی

صافی: شیخ محمد باقر فرزند محمد حسن بیرجندی قائنی

از عالمان مشـهور و فقیهان معروف از بیست و شش سالگی به تألیف شروع کرد و کتاب های بسیاری پرداخت به عربی و فارسی شعر می گفت با تخلص «صافی» یا «عاصی ». به سال 1352 درگذشت.

منظومه ای چون «نان و حلوا» شیخ بهائی دارد و این ابیات از آن است:

تا بکی هستی گرفتار خیال *** تا بکی مأنوس با این قیل و قال

تا بکی گوئی صحیح او أعم *** تا بکی این حرف ها بافی بهم

تا بکی اوراق را بر هم زنی *** تا زاصل مثبت اندك دم زنی

تا بکی این رنج های بی قیاس *** تا شود معلوم تو حال قیاس

صورت است این ای جناب مستطاب *** بی ثبات است هم چو نقشی روی آب

جمله وهم است و خیال است و بدع *** جمله مکر است و مکید است و خدع

گر تو را معنی از آن مقصود و لب *** گر تو را مقصود از آن کشف حجب

پس چرا آثار آن آثار زشت *** گند آن پر کرده هر بام و کنشت

با خیال غیر حق این ای فلان *** می رساند در جحیمت بی گمان

گر که چشم باطنت بیند عیان *** آب این سوزان تر است از نار آن

صافی: شیخ محمد جواد فرزند ملا عباس صافی گلپایگانی

از دانشـمندان معروف علوم دینی، در گلپایگان و اصـفهان علم بیندوخت و گاهی به تدریس پرداخت، با سـردمداران سیاسی و دین سازان همواره در ستیز بود و هیچ گاه با آنان سازگار نبود، نزدیك سـی اثر به نظم اثر به نظم و نثر تألیف داشت به فارسـی و عربی شعر می سرود و شعر فارسی وی تا حدی نیکو است.

سال 1287 در گلپایگان چشم بدین جهان گشود و 1378 در همان شهر درگذشت.

این شعر ملمع از اوست:

یا خلیلي فیك دمع العین کالسلسال سال *** یا حبیبي قف و أجمل ان ذا الاخطال طال

ای که در روز وصالت آید اندر تن روان *** وی که در شام فراقت سوزد از عبال بال

چند باشد مرغ دل اندر هوایت خسته پر *** رحمی آخر تا گشاید بلبل اقبال بال

یا غزالاً صاد قلبی لا تبلبل بالنا *** عنك قلبي لم یکن یا غایة الآمال مال

هست ما را در فراقت چشم مانند سحاب *** نیست ما را در غمت از شدت ولوال وال

ناولتنی نار عشق منك في قلبي استقر *** کلما اطفی بدمعي کان بالاشعال عال

عشق تو زد آتش آن سان در دلم کز تاب او *** گشته ام از مو یه موی و کشته ام از نال نال

زلزلتني نار وجد منك کالمصباح باح *** کاد نور العقل من ناشر ذا الزال زال

گرنه خالت کرد اندر بردن دل ها گنه *** از چه اندر آتش رخ کرده ای ادخال خال

بر سر مهر آی تا گویم مدیح شاه دین *** آن که اندر مدح او فکر اولی الافضال ضال

سر غیب «لیس یُعرف» بحر علم «ما نزف» *** من جمیع الخلق فی الأوصاف ذا الافعال عال

حجت قائم ولی عصر آن کو جبرئیل *** در مدیح حضرت اوست چون میکال کال

شبل شیر پاک یزدان شیر مردان را پناه *** آن که گردد از نهیبش آب از اشبال بال

صبح رویش چون منور می نماید کعبه را فالسجود *** نحوها قد کان بالأصال صال

بهر تکریمش ملك بنمود آدم را سجود *** بهر تعظیمش فلك قد کرد چون ابدال دال

خواطر عیسی شود از یاد خشم او وجل *** و از کمان لطف او گردد دل دجّال جال

گر کند اقبال سوی درگه او مقبلی *** بر سر او گستراند بلبل اقبال بال

عشق گوید واجب است و ذات او باشد قدیم *** لیك او را ممکن واجب صفت عقال قال

یا عظیم الشان یا من انت للزهاد هاد *** یا عزیز المنّ یا من انت بالأثقال قال

ای که بی لطف تو باشد رفعت افلاک پست *** ای که اندرگاه لطفت سستی افشال شال

منك فی وجه المریدین ألطف الألطاف طاف *** منك في سمع المصلین طارق الآجال جال

ص: 143

جنتی واهاً لمن اشغلته بالحب اذ *** شاغل الأغیار فی الجنات بالاشغال غال

ای جلالت زان فزون کاید کسی را در گمان *** منطق (صافی) بود از وصف این اجلال لال

دست ما و دامن لطف تو ای دریای جود *** فيك تأسيسي و منك يا منبع الآزال زال

صبا: میرزا یحیی فرزند محمد علی ساروی مازندرانی

عـالم جلیـل متبحر در علوم دینی و عقلی، ادیب عارف مطلع به علوم غریبه ، تخلصـش «مهجور» بود و از سال 1225 به «صبا» تغییر داد کتاب های «مجمع المتفرقات » و «شرح عوامل ملا محسن» را پرداخته .

از اوست :

گرفتار کمند نازنینی *** شده صید دلم در سرزمینی

اگر زاهد رخ یارم ببینی *** ز تو ناید دگر خلوت نشینی

صدر الشعرا: صدر الشعرا

خط نسـتعلیق را زیبا می نوشت و شعر را نیکو می سرود ، لقب «صدر الشعرا» را مظفر الدین شاه قاجار بدو داد و نامش را نیافتیم جنگی به سال 1290 پرداخت و پاره ای از اشعار خود را در آن آورد.

نقاشی صورت او را می کشید بدیهتاً گفت:

مکش که بیهده این نقش می کشی نقّاش *** که خون بگریی گر پی بری بر احوالم

چه لازم است بماند پس از من این تمثال *** بمن چه کرد فلك تا كند به تمثالم

ص: 144

صدیق: یوسف صدیق

شیخی مسلک و از اتباع حاج کریم خان کرمانی بود، ادیب شاعر با تخلص «صدیق ». در ترجیع بندی در مدح مولا امیرالمؤمنین علیه السلام گوید:

فرمود نبی بصدر منبر *** من شهر علومم و علی در

یعنی که مرا از او بجوئید *** دزد است کسی که ناید از در

از دولت مهر چهارده تن *** اندیشه چرا کنم ز محشر

در روز حساب شاد و خندان *** خود را بکشم بحوض کوثر

یا رب بکریمیت عطا کن *** توفیق زیارتم مکرر

تا هر نفسی بجای آرم *** هفتاد هزار حج أکبر

(صدیق) می گشت بر در دوست *** دل بسته به التفات قنبر

روزی که قلم گرفت معبود *** لوحش کف مرتضی علی بود

صفا: میرزا ابراهیم فرزند محمد حسین اولیاء سمیع شیرازی

ادیبی است که شعر را نیکو می سرود با تخلص «صفا» ، چندی در بمبی اقامت گزید و در سال 1289 به حیدر آباد دکن رفت و به وزیر ابوالخیر محمد رفیع خان شمس الأمراء پیوست و از ملازمان پادشاه امیر علی خان شد و بدو لغت فارسی می آموخت.

کتاب «کنز النصایح» را به سال 1292 تألیف کرد.

صفا: میرزا غلامعلی فرزند محمد هروی حائری

از دانشمندان کربلا در سده سیزدهم فاضل ادیب شاعر با تخلص «صفا»، کتاب های

«تلخیص العروض» و « مونس الأدیب » از اوست.

صفا: محمد علی فرزند حسن بیرجندی

گویا از واعظان و سخن گویان بود و در بیرجند سکونت داشت، ادیب شاعر با تخلص «صفا» ، کتاب هایش را به سال 1322 وقف کرد.

او راست :

ای کرب و بلا عجب صفائی داری *** به به چه حسین تو رهنمائی داری

ای کرب و بلا ز عرش باشی برتر *** چون اکبر خورشید لقائی داری

صوفی: حکیم علی صوفی اصفهانی

از شاعران سده یازدهم به پزشکی اشتغال داشت و شعر فارسی را نیکو می گفت ، « خرقه علی» کشکولی است از وی، در سال 1043 این ابیات را از آیه شریفه «الله نور السماوات و الأرض » الهام گرفت :

زهی دور از وصال چشم بی نور *** درخشان از جمالت تابش هور

تو در دل ها چو مصباحی به مشکاة *** تو در هر دیده ای نور علی نور

فروزد کوکب از عالی درختی *** به سروی می نماید آتش طور

دماغم خشك از آن بادام چشم است *** بجوشد خونم از عناب منظور

برون از شرق و غربم ره نمودند *** شبم نزدیك و وادی تیره ره دور

هوای خود ز سر باید نهادن *** بیابان گرم و آب چشم ها شور

سر چشمه اگر ناید به چشمم *** به دریا رفت باید از همین خور

علی آهوی ما بگذشت از این دشت *** جرد کور تو تا کی بر لب گور

و نیز این دو رباعی از اوست:

ما صورت خود به کاغذی ساخته ایم *** زین ره به خیال هر کسی تاخته ایم

این نغمه مستانه در این باغ نبود *** ما گوش به حرف هر کس انداخته ایم

***

درها ز خدا همیشه باز است به تو *** بسته در روشنائی آز است به تو

معشوق علی چه خوش برآمد به همه *** می خورده به ما و به نماز است به تو

ضیا: آقا ضیاء الدین فرزند محمد باقر بیرجندی

از شاعران سده چهاردهم در شعر به «ضیا» تخلص داشت در فرا رسیدن ماه محرم گوید:

مه غم سر زد و دل ها همه لبریز غم است *** نوبت ماتم سلطان ملایك خدم است

این مه آورده خبر باز ز کنعان بلا *** یوسف آل نبی کشته تیغ ستم است

زین عزا گرد مصیبت نشسته است بعرش *** لوح گریان و چه نی شور نوا در قلم است

انبیا را همگی رخت عزا گشته به بر *** قامت ختم رسل از غم و اندوه خم است

مادرش نعره زنان با همه افواج ملك *** حوریان موی کنان سینه زنان از الم است

آن یك عباس علی گوید و دیگر قاسم *** وز غم اکبر ناشاد در ایشان سقم است

حجت عصر در این ماتم عظمی بخدا *** عوض اشك روان از مژه سیلاب دم است

محتشم گر چه لب از مرثیه بنموده خموش *** در عزای تو شهنشاه (ضیا) محتشم است

ضیا: سید عبد الله فرزند ابوتراب طباطبائی ، ضیاء الدین

فاضل فقیه ادیب شاعر، در لغت و ادبیات عرب متبحر، جمله ای از کتاب ها را بخط خود

نوشـته و تصحیح کرده است دارای مؤلفاتی چند می باشد چون «تجرید البلاغة » و « نظم لطیف » و « حل الأحجیة » و « العروة الوثقی » و « فصول اصول العام فی علم الکلام » که به سال 1246 تألیف شده است.

طالب: سید طالب فرزند محمد طالب مازندرانی

ادیب شاعر با تخلص نام خود «طالب» ، جنگی بخط خود به سال 1119 گرد آورد.

در سوگ امام حسین علیه السلام گوید

در محرم می زند تا روز محشر فاطمه *** از غم آن نوجوانان سنگ بر سر فاطمه

قطره آبی بجز خونابه دل خوردن نداشت *** زین مصیبت در کنار آب کوثر فاطمه

نیست فارغ ساعتی از ناله و فریاد و آه *** با دل پر اضطراب و دیده تر فاطمه

..... *** .....

در گلستان جنان دارد دل محنت فزا *** زین عزا بی مونس و بی یار و یاور فاطمه

از جفای آن ستمکاران بی شرم و حیا *** داغ ها دارد بدل تا روز اکبر فاطمه

ریخت خون دل بجای اشك در گلزار خلد *** از برای ماتم آل پیمبر فاطمه

در ریاض خلد می گرید مدام از سوز دل *** زین مصیبت از غم اولاد حیدر فاطمه

جامه صبر از گریبان تا بدامان چاک زد *** زین عزا از فعل آن قوم ستمگر فاطمه

آه از آن روزی که (طالب) با جمیع قدسیان *** شد پریشان حال و بی سامان و مضطر فاطمه

طالب الحق: سید محمد فرزند محمد باقر طباطبائی یزدی

از شاعران اواخر سده سیزدهم و اوایل سده چهاردهم در تاریخ وفات پدرش گفته است:

بتاریخ این سال هجران رقم زد *** بجان آفرین جان شیرین سپردی (1298)

طالع: ملا سمیع طبیب

از پزشکان و شاعران نیمه سده سیزدهم شعر را نسبتاً نیکو می گفت، این شعر را که به سال 1260 نگاشته بود بخط وی دیده ام

چشم ما را بی رخ تو نور نیست *** در دو عالم جز توام منظور نیست

جذبه کویت کشد هر سو مرا *** حاجتم دیگر بکوه طور نیست

گر برندم سوی جنت بی رخت *** هم نشینی یک دمم با حور نیست

شد تنم کاهیده از هجران تو *** جز منت در عاشقی مهجور نیست

شاد و خرم هر طرف دل ها ز تو *** جز دل من کز غمت مسرور نیست

چند کوشی در علاجم ای طبیب *** درد عشق است و دوا دستور نیست

جز شمیم مرگ تو هنگام مرگ *** حاجتم بر سدر و بر کافور نیست

می بری دل ها ز کف گاه خرام *** خواهم آیم از عقب مقدور نیست

چند بر خود بنگری از عُجب و کبر *** کس بخود چون تو بخود مغرور نیست

از چه آخر ای سلیمان جهان *** هیچ گاهت یک نظر با مور نیست

چاره ای نبود بجز افتادگی *** کار عشق است عشق جای زور نیست

تو کجا و همنشینی با رقیب *** هم نشینت هست اما جور نیست

یک دمی با ما نشین ای بی وفا *** چشم ما هم این قدرها شور نیست

دیده معشوقه مخمور از خوش است *** دیده کس این چنین مخمور نیست

(طالعا) بس کن سخن از وصف یار *** آن چه گوئی تو ز وصفش دور نیست

ص: 149

طایر: سید محمد فرزند سعید موسوی گلپایگانی

ادیب شاعر با تخلص «طایر»، در تقریض کتاب « منبع الحیاة » میرزا ابوالحسن علی ز نوزی خوئی به سال 1265 گوید:

این کتاب مستطاب از فرط نور *** جلوه گر گردیده هم چون نخل طور

بسکه با لطف معانی آمده است *** آیت سبع المثانی آمده است

این کتاب از عالمی دارد خبر *** علم لوح آمد در او مضمر مگر

یاد کرده از اسیران بلا *** جان نثاران شه کرب و بلا

عالمی را زین عزا بر هم زده است *** سکه غم بر دل عالم زده است

این کتاب مستطاب از یك فسون *** بسته دل ها را بزنجیر جنون

جای چون یوسف بدل ها کرده است *** جلوه حسن زلیخا کرده است

نکته های عشق افشا کرده است *** رخنه در دل های شیدا کرده است

ناز عشق و عاشقی سر کرده است *** دامنم را پر ز گوهر کرده است

بر سرم شوری عجب افتاده است *** از تعب جان در طرب افتاده است

حسن یوسف را نموده آشکار *** شهره کرد این قصه را در هر دیار

تا زلیخا را ملامت کم کنند *** مهر خاموشی همی بر لب نهند

طایر: محمد حسین فرزند محمد علی لاری

عارف دانشـمند، ادیب شاعر با تخلص « طایر » ، سوره یوسف را به نام «أحسن القصص » در سال 1277 تفسیر عرفانی کرده و پاره ای از اشعار خود را در آن آورده است.

ص: 150

طبیب: میرزا محمد طبیب اصفهانی

ادیب نیکو نگارش، در خط ماهر و در هنر تزیین و تذهیب استاد، کتاب «زاد المعاد» را سال 1244 نوشته و فتحعلی شاه قاجار را در پایان آن به نظم و نثری شیوا ستوده و تاریخ اتمام را چنین گفته است:

سال اتمامش محمد زد رقم تاریخ گفت *** شد تمام از لطف حی زاد المعاد مؤمنان

طوبی: شیخ محمد حسین بن محمد جعفر کاشانی

دانشمند عارف، در علوم عقلی متبحر، ادیب نیکو انشا، نسخ و نستعلیق را استوار می نوشت از شاعران اواخر سده سیزدهم

این رباعی ها از اوست:

یا رب دو جهان در نظرم پست نما *** هر نقش که در لوح قلم بست نما

از دیده دل غبار پندار ببر *** در پرده غیب آن چه نهان هست نما

***

آن لحظه که دل بوصل او مایل شد *** دل مایل و جان باطل و تن عاطل شد

گفتم جز دل که مخزن مهر وی است *** باطل شود آن چه در میان حایل شد

***

ای تیره تر از شب ز غمت روز مرا *** جان سوختی از هجر جهان سوز مرا

هر روز مرا وعده فردا چه دهی *** خرسند کن از وصل خود امروز مرا

***

یا رب ز جهان فراغتی بخش مرا *** وز نشأه عشق حالتی بخش مرا

عمری بجهالت شب و روزم بگذشت *** اکنون ز هدایت آیتی بخش مرا

طهرانی: میرزا محمد حائری طهرانی

دانشـمند فاضـل آشـنا به علوم دینی و عقلی و ادبی، عـارف صوفی، از دانشـمندان نیمه اول سـده چهـاردهم و در طهران اقامت داشت، از مؤلفات وی «الجبر و القدر» و «الصراط المستقیم » و «مرصاد السالکین» و «مفتاح الأسرار » می باشد.

از اوست :

بیش از این تحقیق و توضیح مرام *** نیست مقدور ای برادر والسلام

بیش از این گفتن ز اسرار قدر *** کشف این سر خفی مستتر

نیست ممکن نزد هر با باصره *** خاصه ارباب عقول قاصره

این قدر هم بود از لطف اله *** تا رسانم طالبان را سوی راه

طهرانی: شیخ محمد آقا رازی طهرانی

در طهران به سال 1332 زاده شده و مقدمات علمی را همان جا طی کرد پس از آن در نجف اشرف از محضر عالمان بزرگ مراحل علمی را گذرانـد و در سال 1368 به طهران بازگشت و به تدریس اشـتغال ورزید در شـعر مشـرب عرفانی داشت، کتاب های «تجوید القرآن » و «المحرمات الأبدیة فی الرضاع » و «کشکول» از اوست به سال 1385 در طهران درگذشت و در وادی السلام نجف دفن شد.

این ابیات از اوست:

أیها الاخوان قوموا للحبیب *** لیت شعری هل لهذا من مجیب

چند سائی رو بدرگاه صنم *** چند خواهی حظ کیکاوس و جم

بین چسان یك سر بخاک اندر شده *** غنچه امیدشان پر پر شده

نفس نمرودی دلت بتخانه کرد *** خانه دین تو را ویرانه کرد

قم ای ابراهیم في الأصنام كِد *** و اجتهد في كسرها ثم اجتهد

قم و لا تمكث وأنت المرتحل *** ذاك ظني قد دنى منك الأجل

قم و لا تمكث يا هذا الفتى *** واحذرن من سوف أفعل أو أتى

با هوای یار گر خواهی پرید *** بایدت طیر هوی را سر برید

قلب القلب التي مالت إلى *** نحو رب البيت و هو الموئلا

ظریف: احمد فرزند عبد الکریم نوری طهرانی

در طهران چشم بدین جهان گشود و در «ساری» سکونت داشت ، تخلصش «ظریف» و در بعضی نگارش هایش بخود لقب «محدث» می داد بیشتر شعرش را به سال 1326 گرد آورد و تا سال 1341 زنده بود.

از او است :

آن صاف دلان پاک بی عیب و علل *** وان دردکشان جام سرشار ازل

در کرب و بلا بگرد هم جمع شدند *** هفتاد و دو جرعه نوش بی نقص و زلل

عابد: حاج علی فرزند زین العابدین اصفهانی

از شاعران سده سیزدهم گویا از واعظان بود جنگی در سال 1225 گرد آورد و در آن جمله ای از اشعار خود را درج کرد

عاتب: عاتب

از شاعران پس از سده یازدهم مثنوی اخلاقی عرفانی وی بنام «نان خشك » به پیروی

«نان و حلوا» شیخ بهاءالدین عاملی با تخلص «عاتب» در چند باب سروده شده است.

آغاز مثنوی :

حمد مخصوص خداوند است و بس *** غیر او لایق نباشد هیچ کس

نیست غیرش او است رب العالمین *** عاقبت نیکو بود للمتقین

می ستایم آن که را باشد سزا *** چون ستایش نیست غیرش را روا

حمد لا احصی سزای ذات اوست *** بلکه هر حمدی برای ذات اوست

غیر او شایسته تحمید نیست *** هیچ شی ای لایق تمجید نیست

تا این که گوید :

چون که نقدی نیست اندر صره ام *** غیر نان خشك اندر سفره ام

گر قناعت می کنی زین نان خشك *** سیر خواهی شد یقین چون قند و مشك

نان خشکی هر مسافر را ضرور *** هست نان خشك زاد راه دور

گر مزعفر نبودت یا قند و مشك *** کن قناعت ساز پس با نان خشك

نان حلوا نان خرما نان عسل *** چون مزعفر باشد و قند و عسل

نان خشك از (عاتب) مسکین بود *** عارفان را سفره ها رنگین بود

عارف: سید میر داود فرزند محمد مخدوم تفریشی

نیکو می نوشت و به دو زبان فارسی و عربی شعر می گفت دانشمند عارف، در علوم عقلی تبحر داشت رساله ای در «اثبات واجب» به سال 1170 پرداخت.

از او است:

شاهد کثرت نشان کرده به صد عز و شان *** از حجب اختفا پرتو هستی عیان

از اثر عین ذات لمعه نور صفات *** تافته بر ممکنات جلوه وحدت کنان

وحدت جمعی چه شد کثرت تفضیل چو *** معنی توحید را کرد مفصل بیان

بلبل مست جنون غنچه دل پر ز خون *** در صفت عشق او همدم سبوحیان

امر معیشت فکند گردن جان را کمند *** می برد از هر مجاز سوی حقیقت کشان

قافله ها در ره است سوی عدم نی وجود *** چون رسد این دیگری می رسد از ره دوان

قافله فیض او می رسد از گرد ره *** بهر متاعی چنین سهل بود نقد جان

در طلب سود شو یك دو قدم پیش رو *** بانگ و را را شنو از جرس کاروان

زندگی این جهان نیست به غیر از تعب *** نقد مده در لعب از کف خود رایگان

خاطر این خلق دون قابل نقش زر است *** سکه تجرید زن نقش تو باشد در آن

خاصه بتفرش کز او اهل وفا رفته اند *** در عوض هر کسی مانده بجا ناکسان

(عارف) ازین شو خموش باده غیبت منوش *** بزم حضور است این ذکر نکن غایبان

ص: 155

عارفچه: میرزا حسین فرزند ملا اسماعیل طبسی اصفهانی

مولـد وی در اصـفهان و در علوم دینی از علمـا و دانشـمندان آن جـا بهره هـا برد، مخصوصـاً در علوم حـدیث تبحر تام بهم رسانیـد بیشتر اشـتغالش به وعظ و ارشاد بود دارای اشـعار بسـیاری است با تخلص «عارفچه » لقبی که امام جمعه وقت اصفهان بد و داده بود به مدایح و مراثی اهـل بیت علیهم السـلام اهتمام وافر داشت کتاب های «زاد المواقف » و « زاد العارفین » و « زاد الواعظین » و « انیس الواعظین» از آثار چاپ شدهٔ وی می باشد به سال 1322 در اصفهان درگذشت و در تخت فولاد به خاک سپرده شد.

در مدح و منقبت حضرت امام باقر علیه السلام گوید:

امام پنجمین قطب مفاخر *** یگانه سرور اسلام باقر

فلك باشد غلام رفعت او *** مَلَك دایم بطوف تربت او

مقام و جاه آن حضرت رفیع است *** مزار پاک او اندر بقیع است

به امرش باشد از مه تا بماهی *** ورا می زیبد آری پادشاهی

زبان عاجز که اوصافش کند نقل *** کجا بر کنه ذاتش پی برد عقل

ثنای او خداوند وفی گفت *** دُر مدحش رسول ابطحی سفت

محمد طینت است آن حجت رب *** نسب دارد ز حیدر از ام و اب

خوش آن کو پیرو آن ذوالمقام است *** فلك فرمانبر وی چون غلام است

از او شد جمله احکام خدا نشر *** شفیع دوستان اندر صف حشر

چون آن نور امامت در جهان تافت *** به آسانی رموز علم بشکافت

چو او بشکافت علم دین سراسر *** شریعت یافت از او زیب و زیور

شکافنده علوم دین هم او بود *** نماینده رسوم دین همو بود

تولایش بجو کاین اصل دین است *** بحق حق که قول حق همین است

نجات از هول و بیم روز محشر *** چه باشد مهر آن شاه فلك فر

عارفچه: میرزا محمد علی فرزند محمد حسین فرزند اسماعیل طبسی اصفهانی

اصلاً از طبس و پدرش در اصفهان سکونت گزید، انواع شعر را با تخلص «عارفچه» می سرود قصیده و غزل و مسمط و مستزاد و ترجیع بند و ترکیب بند و رباعی فراوان گفته و بیشتر آن ها در مدایح و فضایل و مراثی حضرات معصومین علیهم السلام می باشد ، در آغاز تذکرة الشعراء نام بیست و دو تن شاعران معاصر خود را می آورد که حق تعلیم او را داشته اند(1) «تحفة المعصومین» و « منتخب کبیر » و « زبدة القصاید » و « تذکرة الشعراء » نیز از آثار چاپ شده اوست در سال 1373 زنده بود.

از گفته های اوست:

خیز ای دل که دمی بر رخ جانان نگریم *** پر و بالی بگشائیم و بکویش بپریم

شاهد غیب که چون جان ز نظر پنهان است *** چشم جان باز نمائیم و برویش نگریم

زنگ کثرت بزدائیم از آیینه دل *** کسوت شرك و ریا را بتن خود بدریم

یا که چون خاك مقیم در جانان باشیم *** یا که چون باد صبا بر سر کویش گذریم

که اقرار نمائیم به یکتائی او *** تا ز لوح دل خود نقش دوئیت ببریم

دیده جان چو ببیند بجز از چهره دوست *** حق بود این که بگوئیم که صاحب نظریم

خیز ای دل ز پی دار بقا فکری کن *** پیش از آنی که از این دار فنا در گذریم

چون بدانیم که حق را صفت ستاری است *** ما که باشیم که تا پرده مردم بدریم

رفتگان را بود این زمزمه با تو شب و روز *** منشین شاد که در راه فنا همسفریم

تا نهادیم ز جان پا بدر خانه عشق *** از شرف بر سر شاهان جهان تاج سریم

تا که با آهوی چشمان بتان خو کردیم *** مور بودیم از این پیش کنون شیر نریم

ما که دادیم دل و جان بهوای رخ دوست *** در ره دوستیش تیر بلا را سپریم

از پی خدمت او تا که به بستیم میان *** بی نیاز از چه ز سلطانی و تاج و کمریم

1- در تذکره شعرای اصفهان ص 326 ذکرش رفته است.

بأمیدنی که مگر دست دهد کعبه وصل *** سالک از شوق در این مرحله با چشم تریم

خیز (عارفچه) پی خدمت جانان از دل *** تا که خود را زغلامان در او شمریم

عاشق: سید علی فرزند محمد علی میبدی یزدی

عـالمی است جامع علوم عقلی و نقلی، به سال 1260 در میبـد یزد چشم بـدین جهان گشود پس از طی مراحل کودکی و جوانی به عتبات عالیـات رفت و از بزرگان علماء آن سامان بهره های فراوان علمی برد سال 1287 به کرمانشاه آمده و بدرخواست گروهی در آن جا اقامت گزیـد، عمر خود را در ارشاد دینی و تدریس و تألیف گذراند بیش از پنجاه کتاب و رساله از تألیفات او را نام برده اند که معروف ترین آن ها «کشکول» و «نقل محفل » و «بدیع اللغة » می باشد به سال 1313 در کرمانشاه درگذشت

دارای اشعار بسیاری است به عربی و فارسی بیشتر در موضوعات دینی و عرفانی با تخلص « عاشق » در شعر فارسی

او راست :

تا عیان کرد این جهان از صورت بی نور نور *** شد فزون از چار سو بر هر سر پر شور شور

باده پیمایان کویش گرد جامش گشت مست *** در خیال جَعْد مُشکینش نشد مخمور مور

عاشقان را روی گلگونش زهر سو شد پدید *** کرد شمع قامتش در ظلمت دیجور جور

غمزهای دلشکافش برد هوش از مهوشان *** چشم جادویش نمود اندر جنان مسحور حور

ص: 158

شد بکام کام جویانش چو شهد انگبین *** برد از دل ها قرار انسان که شد مفطور طور

عاقبت از خونشان کردی سر انگشتان خضاب *** بستد از جمشید ملک و برد از شاپور پور

هر که دیرین شد بچشمش سرمهٔ دیدار او *** ساختش آخر بسان طایر شب کور کور

منهزم کرد از خیانت لشکر ملك حیات *** تا بر او رنگ عزیمت ساختی مقصور صور

برد در خاک مذلت پادشاهان سریر *** زد ز جورش پا بفرق تربت فغفور فور

خنده زد در ماتم دارا و کیکاوس و جم *** داد جا بر گور بهرام آن حریص گور گور

همت پیر خرد را همتی تا افکنیم *** دنیوی دلق کهن را در خور مقدور دور

حالیا (عاشق) بسوی دوست دستی باز کن *** کاندر اقلیم عطایش نیست جز مشبور بور

عاصی: شیخ حسین بن عبد العلی کرمانی، مؤمن

در کرمان چشم بدین جهان گشود و در طهران تربیت یافت و در یزد اقامت گزید از محضر شیخ احمد احسائی علم بیندوخت و به وعظ اشتغال ورزید، کتاب هایش مجالسی است برای واعظان و سخن گویان و بعضی از آن ها گرد آورده شده از سخنان وی در مسجد گوهرشاد – مشهد مقدس بسال های 1300 – 1306 می باشد.

ص: 159

بیش تر اشعارش اخلاقی و عرفانی و در مدح و سوگ حضرات معصومین علیهم السلام می باشد . گوید:

عاقبت زیر لحد باید خفت *** ترك این دار فنا باید گفت

این سخن را تو فراموش مکن *** هر چه کردی تو شوی با آن جفت

عاصی: حاج سید محسن فرزند مؤمن مؤمنی قزوین

از واعظان و سخنوران معروف قزوین در علوم دینی متبحر و به «محدث» نامبردار ، در تقوا و دینداری مشهور ، گویند یک صد و هفده سال عمر داشت و به سال 1375 در قزوین درگذشت ، کتاب های «منتخب الأسرار » و « مفاتیح المنبر » و « الأربعون مجلساً » از اوست

در مناجات گوید:

الهی واقفی از حال و کارم *** همی دانی که جز توکس ندارم

الهی کرده ام بسیار تقصیر *** ز درگاهت بغایت شرمسارم

الهی گر بخوانی ور برانی *** تو دانی بنده امیدوارم

عاصی: شیخ محسن فرزند محمد رفیع گیلانی اصفهانی

اصلاً از تولم و در اصفهان زاده شد و مراحل تحصیل را پیمود در علوم دینی متبحر و به وعظ و ارشاد اشتغال داشت، دارای اشعار بسیار به عربی و فارسی در دو دیوان است با تخلص «عاصی» در شعر فارسی و مشهور به «خاکسار» بود کتاب ها و منظومه های بسیاری داشته و جمله ای از آن ها را دیده ام.

عاصی: نظر علی فرزند ابوالحسن اسدی حبیبی

از اولاد حبیب بن مظاهر اسدی، در مشـهد مقدس سـکونت داشت و در کتابخانه آسـتان قدس رضوی به تحریر اسـناد و ارقام اشتغال می ورزید، کتاب «هدایة الأمه» و «جنگ » متفرقات از آثار اوست دارای اشعاری می باشد با تخلص «عاصی » .

در جلالت و مقام حضرت زهرا علیها السلام در آغاز قصیده ای گوید:

من بقربان جلال و رفعت خیر النسا *** کو بود بهتر ز مخلوق جهان نزد خدا

قدر خاتون قیامت را خدا داند و بس *** عرش و کرسی و بهشت و حور و غلمان زو بپا

می شناسد جاه و قربش را پیمبر باب او *** عارفست اندر مقامش بهترین اولیا

گر خدا ایجاد ذاتش را نمی کرد از نخست *** خلقت کون و مکان و خلق ما فیها کجا

وصف او خواهی بیك یك آیه قرآن بخوان *** سورة رحمن وکوثر قدر و فجر و هم نسا

خوان کسا را تا ببیني یك مقام عالیش *** فاطمه آمد مقدم خالقش کرد این ندا

نام های نامیش هر یك بود سری عجیب *** در حروف فاطمه شد عقل ها حیران زفا

گر شود دریا مرکب ور قلم اشجار کون *** خلق عالم منشی آیند زابتدا تا انتها

کی توانند صد یك از اوصاف زهرا را نوشت *** عاجزند زاوصاف یک سر جمله در بحر فنا

ص: 161

عاملی: میرزا احمد عاملی

به هند اقامت گزید و به درگاه پادشاهان آن جا تقرب داشت، در بارگاه سلطان عبدالله قطب شاه دارای منزلتی رفیع بود کشکول بهاء الدین عاملی را به فارسی برگرداند و در وصف آن گوید:

مجلدی است مرتب ز روی فضل و کمال *** که رشك صورت مانی و لعبت چین است

دقیقه های معانیش در لباس حروف *** چه در سیاهی شب خوشه های پروین است

ز پای تا سر آن یك بیك تأمل کن *** ببین چگونه همه نغز و خوب آیین است

عبرت: شیخ محمد فرزند محمد صالح روح افزائی دماوندی

فقیه جامع کمالات علمی و عملی فاضل متتبع در دانش های اسلامی، از دانشمندان سده سیزدهم بیش از هشتاد کتاب تألیف نموده و همه را در دو عنوان «اسرار القرآن » و «السبع المثانی » آمیخته است.

در وصف یکی از کتاب هایش گوید:

زین کوه و کتل کین همه عرفان پیداست *** با این همه آن ره است و عرفان پیداست

هر کس که قدم زند باین کوه و کتل *** اول قدم او واله و آخر شیداست

عرب: میر سید علی عرب مهری

از شاعران نیمه اول سده دوازدهم ادیب شاعر شوخ طبع، عربی و فارسی را در شعر می آمیخت و اشعاری هزلی بلند می ساخت.

در تغزل گوید:

رفت في البازار دیدی مهوش است *** یك فسر ترکست عبش ابرش است

یك کمر خنجر علی جنبش طلاست *** مثل مژگانش بلا المبتلاست

و علی جنب دگر دست الشمال *** سیف داری مثل عبرویش هلال

في القفا من کاکل مشکین هزار *** فتنه ای داری علی هر سو سوار

یک قبا فی بر ورای عابی است *** من نزاکت خشخشش بی تابی است

سرو نازی قامتش اما روان *** ششمهایش آهو اما ناتوان

یک دهن داری برخسار الفرنگ *** مثل قلب العاشقین فی بوسه تنگ

عبروان او هلالی یا کمان *** مو آن مژه تیر خدنگی یا سنان

فی میان ابروان خال سیاه *** قاب قوسین است او ادنی نگاه

لا کمر بل شعرة في فیچ و تاب *** لا کفل بل یك بغل من ماهتاب

و در قصیده ای طولانی گوید:

ای دلبرا آب الحیاة معتق بدهانه *** الماه طرة وجهه و الدر من دندانه

عزلتی: حافظ عزلتی

گویا از شاعران سدهٔ یازده یا دوازدهم بود؛ عارف مطلع بر دانش های دینی روزگار خود به فارسی و ترکی شعر می سرود

او راست :

مرا بشناس من مرآت اویم *** نمودی از صفات ذات اویم

به صورت صنعتش را می نمایم *** به معنی نسخه آیات اویم

به من شد مهر توحیدش نمایان *** که من نفی خود و اثبات اویم

منم خوان وجود حق تعالی *** پر از نعمات بی غایات اویم

منم دانای اسرار و اشارات *** بجان کنجور مخزونات اویم

شده تسلیم او بگذشته از خود *** رها گردیده از آفات اویم

مراکز هستیم رسته ز مستی *** مبین تیره که من مشکات اویم

مجو واعظ ز من تکلیف چون من *** ندارم عقل و هوش مات اویم

برو حاجی بحج خیر و سلامت *** بدان من محرم میقات اویم

جز او منظور جانم (عزلتی) نیست *** اگر باترك اگر باتات اویم

عقیل: میر عقیل

گویا از شاعران سدهٔ یازدهم، اطلاعی از احوال وی در دست نیست

این دو بیت از وی نقل شده:

از بس که دلم خون شد از خوردنت ای افیون *** هر شب کنم اندیشه تا دل ز تو برگیرم

از بس که بود جانم مشتاق طلوع تو *** چون صبح شود روشن مهر تو ز سر گیرم

عقیلی: میرزا محمد رحیم فرزند محمد مؤمن عقیلی استرآبادی اصفهانی

از عالمان برجسته عصر خود، در دانش های دینی ماهر و دارای جایگاه اجتماعی مذهبی والا، تا سال 1100 زنده و اجازه ای حدیثی بدین تاریخ نگاشته است. ادیب و دارای اشعار اندک می باشد.

این دو بیت را از او دانسته اند :

ص: 164

زد حلقه چه بر در دلم عقل ذکی *** پرسید که حلقه در خلد جلی

دانی ز چه وجه یا علی می گوید *** یعنی که علی است صاحب خانه علی

علی آبادی: میرزا تقی علی آبادی

از شاعران سده سیزدهم، اطلاعی از تاریخ زندگی وی نداریم

هنگام درگذشت فتحعلی شاه قاجار گفته است:

چو پنجاه شد از هزار و دویست *** ستاره ابر خاکیان خون گریست

جهان باز بازیچه نو نمود *** شهی بر نشاند و شهی در ربود

چو فتحعلی شه پرداخت گاه *** محمد شه آراست تاج و کلاه

همی باصفهان ترك شاهی بگفت *** بخاك قم آن درب شاهی بخفت

بسی ناپسند است و ناریکش است؟ *** جهانی که فتحعلی شه کش است

مبندان دلی را که دلبند نیست *** بدیری که رای خردمند نیست

بدارای نو باد گیتی بکام *** بشاه کهن ملك دار السلام

علوی: میر محمد اشرف فرزند عبدالحسیب علوی عاملی اصفهانی

از عالمان مشهور اصفهان جامع فنون عقلی و نقلی نگارنده کتاب هائی چون «علاقة التجرید » و « ترجمه مصائب النواصب » و «شرح دعای صباح» و مؤلفات دیگر ، در گذشته به سال 1145. از سروده های وی این چند بیت را از پایان کتاب «فضائل السادات » می آوریم :

ای کرمت بیش ز اندیش ها *** صاحب شاهی زتو درویش ها

نیستی از فیض تو هستی شده *** صاحب رفعت ز تو پستی شده

در عدمم خواهش بود از تو بود *** در نظرم چشم وجود از تو بود

گل ز گلستان تو پا در گل است *** در ره تو دل جرس محمل است

جلوه شیرین تو شد کوه کن *** چون کنم از طور تجلی سخن

موسی و عیسی همه حیران تو *** کوه کمر بسته فرمان تو

دست سخای تو چه کف وا کند *** ابر کرم را کف دریا کند

قطره باران تو عمّان بدل *** پیش کف ابر تو دریا خجل

هر سخنم عذر سخن گفتن است *** طی ره عشق تو جان سفتن است

مطلبم آنست که جویا شوم *** از سخن عشق تو گویا شوم

ورنه در این راه سخن ابلهی است *** طول سخن در رهت از کوتهی است

علی نقی: علی نقی فرزند رمضان علی

عالم فاضل ادیب شاعر، از شاگردان علامه مجلسی ملا محمد باقر اصفهانی که او را به سال 1071 اجازه داده.

این رباعی از اوست:

ای آن که به بزم احدیت یکتای *** جز احمد مرسل تو نداری همتای

مداح تو در لجهٔ غم غوطه خورد *** دستش ز کرم گیر بگو با ما آی

عنوان نگار: تقی فرزند محمد ساوجبلاغی، دبیر اعلم

عالم بلند پایه و ادیب پر مایه، بر لغت عربی و ترکی و فرانسوی مسلط، بسیاری از متون و کتاب های علمی را بنظم کشیده و شعر فراوان گفته پنج بار شعرش را در پنج دیوان گرد آورد تخلصش «عنوان نگار» و گاهی با نام خود «تقی » بود ، در عرفان و تصوف قدم نهاد با بکار

بستن آداب دینی، بیش از شصت سال در دربار شاهان به کار منشی گری اشتغال داشت و مظفرالدین شاه و محمد علی شاه قاجار و گروهی از درباریان را مدح و ستایش نمود.

«ترجمه نهج البلاغه » و «کنز المؤمن » و « نظم مصباح الشریعة » و «خلاصه تواریخ» و «دستور انشا» و «تاریخ عالم» از منشئات و مؤلفات وی است.

از او است :

سزد بحضرت حق دل دهم بهدیه و باج *** که بر ملوك جهان او همی ببخشد تاج

خجل شدم ز نیاز حقیر و این تخییل *** که بی نیاز بود حضرتش ز باج و خراج

بمسجد و بخرابات غیر حق نبود *** اگر چه طوف حرم لازم است بر حجاج

خراج و باج بود هم ز عالم امکان *** فضای قدس منزه شد از اریکه عاج

مقام قرب کجا و خیال افسر و گنج *** بجویبار بهشتی کسی نجوید کاج

همیشه برد بود شاه را ببازی دهر *** نه آن که حیله و افسون نمایدش بحلاج

(تقی) تو تند مران توسن فصاحت را *** حریف عمر کمین گاه دارد و قیقاج

اگر چه عمر گذر کرد علم کامل شد *** باین که بهره نیابد بغیر حق محتاج

در آغاز بعضی منظومه هایش گوید:

حمد بی حد مر خدائی را نخست *** که بنامش نام ها گردد درست

آن که از فضلش دو عالم روشن است *** هیکل خاکی ز فضلش گلشن است

آن توانائی که بر تیغ زبان *** داد و آب از جوهر نطق و بیان

آن کریمی کز کرم بي شك و ریب *** رزق هر کس می دهد از خوان غیب

آن که در شکرش فزون نعمت بود *** طاعت او موجب قربت بود

آن نوا سازی که در هر زخمه ای *** می زند هر دم بنوعی نغمه ای

آن که چون فرمود «ألست ربکم» *** جمله در قول «بلی» گشتیم گم

در ازل تسلیم با او عهد ها *** در مذاق ما فشاند او شهدها

ما چسان گردیم دانای وجود *** چون بجا آریم شرط آن عهود

ص: 167

کانبیا در « ما عبدناك » آمدند *** در مقام « ما عرفناك» آمدند

پس همان بهتر که از تقصیر خویش *** ما بدان درگاه عذر آریم پیش

ورنه آن را آن چه می باشد سزا *** کی تواند بوالبشر آرد بجا

غفاری: حاج محمد غفاری

ادیب شاعر جامع، از دانشمندان سده دهم، در تاریخ تألیف کتاب «روضات الجنان » شیخ حسین کربلائی گوید:

بحمد الله که این سربسته اسرار *** تمام از فیض ارباب وفا شد

بصورت هر که یك ره دید در وی *** اگر بیگانه بود او آشنا شد

در او از روی معنی گر نظر کرد *** درونش مخزن سر خدا شد

چه پرسیدم ز تاریخش خرد گفت *** زیارات قبور اولیا شد (975)

غمکده: میرزا هاشم غمکده تبریزی

از شاعران آغاز سده چهاردهم و تا سال 1312 زنده بود، شوخ طبع و درویش مسلک بوده ، دارای غزل و قصاید و مثنوی و رباعی است شعرهایش با تخلص «غمکده» و «سالك » و «مفلوک » می باشد.

این غزل از اوست :

منم گه کعبه و گاهی کنشتم *** زمانی دوزخ و گاهی بهشتم

گهی تکیه باورنگ سلاطین *** زده گه زیر سر بنهاده خشتم

گهی زنّار بسته بت پرستم *** گهی بکشوده تسبیح است و مشتم

ص: 168

گهی در مسجد و گه در خرابات *** چه شاید کرد غیر از سرنوشتم

خدا را پند کم ده ناصحا زان *** که از اول همین بوده سرشتم

فغانم از خدنگ آن نگاهت *** ز بس دارم بتن چون خار پشتم

بیندازم کی از نخل تو خرما *** خورد بس رنج ها آخر که کشتم

قبای عشق باید دوخت زینهار *** از این پشمی که چندین ساله رشتم

دریغا (سالکا) زین درد پنهان *** که زیبا در زبان گوید که زشتم

غمناك: شیخ عبد الحسین فرزند محمد فومنی

خطیب شاعر کم دانش، کتاب « غمناك» را به سال 1328 در شهادت حضرت امام حسین علیه السلام و واقعه کربلا نگاشته است.

فارسی: شیخ محمد حسین فرزند ابراهیم فارسی شیرازی

اصلاً شیرازی و در اصفهان فقه و علوم دینی را در محضر حجة الاسلام شفتی بیاموخت و به سال 1253 اجازه اجتهاد از وی دریافت کرد گاهی در نجف اشرف و کربلا نیز به درس علماء آن سامان حاضر می شد در کیمیا و علوم غریبه تبحر داشت ولی آن را دور ریخت و به فقه وقت گذراند به فارسی و عربی شعر می گفت، منظومه « اللؤلؤ المنتثر » و رسالة «مسأله بیمه» از اوست .

فاضل: میر فضل الله فاضل

فاضل ادیب شاعر با تخلص «فاضل»، در سوگ شیخ عبدالله ماحوزی بحرانی (1135)

ص: 169

چند قصیده سروده و این قصیده از آن هاست:

هر که را در عرصه شطرنج دنیا جا بود *** مات گردد فی المثل گر بوعلی سینا بود

شیخ عبد الله بحرانی که صالح زاده بود *** آن که چون او مفتیی در شرع ناپیدا بود

طرز و وضع این جهان نامد خوشش بر بست رخت *** رو بسوی مأمنی کان منزل عقبا بود

ناله از گلدسته های مسجد ازین غصه خواست *** الصلاة هر مکبر الوداع انشا بود

پشت محراب از فراق رحلتش گردید خم *** خشك بر جا ماند منبر خطبه وا دردا بود

علم مانند یتیمان دست بر سر می زند *** بی پدر شد ناله و افغان او بر جا بود

شرع بی صاحب شد و مدرس ز رونق اوفتاد *** دین سیه پوشید روز ماتم عظما بود

چون که آن عالم ز عالم رفت و نام نیك برد *** گفتم ای (فاضل) تو هم راهیت پیش پا بود

پس بگو تاریخ سال فوت آن علامه را *** تا که نام نیکی از بعد تو هم برجا بود

گفت روح شیخ ما دیشب که شد سوی فلك *** آیه معراج شد تاریخ و نزد ما بود

حشر او تاریخ او حال صعود روح او *** هرچه می خواهی «بسبحان الذي اسری » بود

ص: 170

فانی: لطف علی فانی

ادیب فاضل، به فارسی و عربی شعر می گفت با تخلص «فانی» در شعر فارسی، مجموعه ای به سال 1288 خرید و بعضی اشعار خود را در آن نوشت.

این بیت از او است:

آتش شهوت چو شود شعله گر *** حور صفت جلوه کند کره خر

فایض: میرزا عبد الکریم بیرجندی

شاعری است سرشار از ذوق و عرفان ، دارای قریحه ای نیکو و خطی زیبا، از شاعران سده دوازدهم با تخلص «فایض».

این غزل را برای دوستی به سال 1178 نوشته است:

بت پرستی در نهان و آشکارم آرزوست *** بستن زنّار از گیسوی یارم آرزوست

چون که محبوسم بقید عشق آن لیلی عذار *** هم چو مجنون سیر دشت کوهسارم آرزوست

ره نورد وادی غم چون که هستم روز و شب *** نور آن رخسار در شب های تارم آرزوست

خنجر نازش نموده جان من را چاك چاك *** کردن از خون زینت لوح مزارم آرزوست

وصل جانان بزم رندان با شراب لعل فام *** پس غزل خوانی چه بلبل در بهارم آرزوست

جام می طرف چمن با نغمه قانون و دف *** با هم آغوشی به یار گل عذارم آرزوست

کور شد از گریه چشمم پس ز خاك مقدمش *** ریختن بر دیده ها اندك غبارم آرزوست

در حریم کعبه ام اما همین گویم صنم *** بسکه دایم اعتکاف کوی یارم آرزوست

چون لبش گردید از شهد تبسم کامجو *** گوشه میخانه و بوس و کنارم آرزوست

سوختم در کوره عشق مجازی زآتشی *** از حقیقت در دل افتادن شرارم آرزوست

بسکه خوردم نیش از هم صحبتی اهل دهر *** عزلت و طاعات حق زهاد وارم آرزوست

مست و واله در خرابات مغانم (فایضا) *** کنج مسجد با دو چشم اشکبارم آرزوست

فدا: محمد حسین اصفهانی

ادیب توانا و منشـی بلند پایه، خط نسخ را زیبا می نوشت از شاعران سده سـیزدهم با تخلص «فدا» یا «خیالی »، بعضی کتاب ها را به سال 1263 نوشته است.

فدائی: شیخ محمد اسماعیل فرزند محمد هادی کزازی

اصلاً اراکی و در مشهد و کربلا دانش اندوخت کتاب های بسیاری تألیف کرده و در دانش های دینی متبحر بود لقب «ابوشجاع» بخود می داد و در شعر «فدائی» تخلص می نمود. به سال 1262 درگذشت.

از اوست :

دوش گفتم بخود از دست جفای دوران *** کو حزینی که شود درد دلم را درمان

دیدم آمد ز الم سوخته جانی بزبان *** آن که خواهی تو من سوخته جان آنم آن

فروغ:سید رضا فروغ

ادیبی است که همه گونه شـعر را آزموده گوید ده هزار بیت فقط در فن قصـیده سروده، پاره ای از شعرش را به سال 1296 در دیوانی فراهم آورده ، «ساقی نامه » و « منظومه فضل» و «هفت بزم» از منظومه های وی است.

از او است :

آن چه بخشد جان عالم را سنا *** هست مر معبود را حمد و ثنا

زان سپس باید نمودن ابتدا *** هم بنام ابتدای ما سوی

کو ز الطاف تو حالی کرده عزم *** داستان راند همی از هفت بزم

***

ص: 172

بیا ساقی ای مونس دوستان *** بزن خیمه اندر سرا بوستان

که فصل گل و لاله و عبهر است *** ز گل بوستان احمر و اخضر است

فنائی: شیخ محمد حسن فرزند علی محمد بیهودی قائنی

عـالمی عارف، در قائن به سال 1282 پـای بـدین جهان نهاد، و پس از تحصـیل در نجف اشـرف به زادگاه بازگشت و به ارشاد پرداخت و مؤلفاتی چون «ترجمه و شرح لهوف» و «تنزیهات الاصول » و «شرح دعای کمیل» و «شرح دعای سحر» از خود به یادگار گذاشت.

اشعاری دارد نیکو با تخلص « فنائی» ، بیشتر در مدایح و مراثی حضرات معصومین علیهم السلام.

در مثنویی گوید:

چون که رنگین می شود بازار عشق *** دست و پا از خون شود گلنار عشق

بس فنائی وقت قیل و قال نیست *** تشنگان وصل را احوال نیست

از برون گویند کو آب فرات *** وز درون پویند کو آب حیات

صد هزاران شط جو در دستشان *** آب باشد مست چشم مستشان

گر چه خواهم بگذرم زین گفتگو *** نیست ممکن چون که می گوید بگو

دفعه دیگر سخن آغاز کن *** چون که گشتی مست کشف راز کن

کنز مخفی بود چون محبوب کل *** زان شدش لازم ز خلق آن رسل

از محبت چید این دستگاه را *** تا ببیند عاشقان راه را

خواست خودبینی کند چون بر ملا *** لازم آمد داستان کربلا

چون که بحر حب او طغیان نمود *** عاشقان وصل را عطشان نمود

کار عاشق زان عطش بگرفت اوج *** آرمیده بحر از آن آمد بموج

زان عطش آن بحر طغیان ها کند *** آن چنان جوشد که طوفان ها کند

قائنی: ملا صالح فرزند محمد فرزند محمد صالح قائنی هروی

اصلاً قائنی و در هرات زاده شد و در کرمانشاه سکونت گزید در پزشکی به گفته های پزشکان بسنده نمی کرد و به تجربه و آزمایش اهمیت می داد از علوم دینی و ادبیات بهره داشت نیکو می نوشت و شعر می گفت «تحفة الصالح » و « عمل صالح » و «منظومه ای در طب» دارد. در سده دوازدهم می زیست.

قائنی: مولانا قاسم علی قائنی

از شاعران سده یازدهم، به علوم عقلیه اشتغال داشت و در علوم غریبه متبحر و از علوم ریاضی مطلع بود، دارای رسائلی است چون «حدوث الأسماء » و « الذخیرة » و « علم الحروف » و « الجفر » و « المناظر و المرایا».

قاجار: مریخ قاجار

عارف صوفی ادیب نیکو انشاء، در سال 1205 به زیارت امام حسین علیه السلام رفت، مدعی است که در آن جا عشق الهی در وجودش زبانه کشید و مقامات عالیه صوفیه را دریافت ، «زاد الروح» از اوست .

قاری: ملا عبد الکریم متخلص به قاری

از حالات وی اطلاعی نداریم و به عصر و چگونگی آموزشش دست نیافتیم.

ص: 174

این غزل از اوست:

نمی دانم چرا از هیچ کس یاری نمی بینم *** ز دلداران عالم جز دل آزاری نمی بینم

ز مشرق تا به مغرب دوستان را امتحان کردم *** جفاها دیده ام یار وفاداری نمی بینم

ز بس نوشیده اند از جام بی فکری می غفلت *** جهانی سر بسر مستند هوشیاری نمی بینم

طبیب از درد پنهانم چه آگه شد به من گفتا *** تو را اندر بدن جز عشق آزاری نمی بینم

چه بلبل از گلستان های عالم چیده ام گل ها *** بغیر از روی او گلزار بی خاری نمی بینم

به دریاهای لطف رحمت یزدان نظر کردم *** ترحّم گر کند ایزد گنه کاری نمی بینم

بهای یك نگه گر دلبر من جان همی خواهد *** در این عالم خرایداری بجز (قاری) نمی بینم

قاسم: ملا قاسم سامنی ملایری

از فاضلان نیمه اول سده چهاردهم، بیشتر اشتغالش به ادبیات عرب بود، ادیب شاعر و به نامش «قاسم » تخلص داشت کتاب های «حاشية البهجة المرضية » و « حاشية مغني اللبيب » و « حاشية الفوائد الضيائية » از اوست.

قاسم: شیخ محمد قاسم فرزند شجاع الدین نجفی

در نجف اشرف چشم بدین جهان گشود و در همان جا علم بیندوخت، فاضل ادیب شاعر با تخلص «قاسم » ، پس از سال 1070 درگذشت.

این بیت از اوست:

هر کس نیازمند کسی شد بصورتی *** (قاسم) نیاز برد بدرگاه بی نیاز

قاصد: شیخ محمد فرزند علی سلماسی

از فقه و اصول اطلاعی داشته و گویا در نجف اشرف دانش اندوخته است کتابی به سال 1252 بخط خود نوشته دارای اشعاری سست به عربی و فارسی می باشد با تخلص «قاصد» در شعر فارسی.

قانع: سید محمد شفیع فرزند محمد قزوینی

دانشمند ادیب عارف، به فارسی و عربی شعر می گفت با تخلص «قانع » در شعر فارسی، شعر عربی وی سست می باشد از دانشمندان سده دوازدهم بود.

او راست :

بیا ساقی ای بدر تابان من *** بر افروز از نور خدا جان من

میی ده از آن جام خورشیدوش *** از آن می که هستی تو خود جرعه کش

کند زنده تا دین و ایمان من *** شود تازه از وی دل و جان من

از آن باده ده تا نمایم علاج *** بسرحد صحبت در آید مزاج

در آیم چو مستان بباغ سخن *** سرایم چو بلبل حدیث کهن

نباشد شکر خا اگر طوطیم *** همین بس که مداح کوی ویم

تاریخ اتمام کتاب «رفع الالتباس عن احکام الناس» را چنین سروده:

این رساله که نیست مانندش *** کس بعالم ندیده بهتر از او

از احادیث گلشنی گشته *** لفظ او چون گل است و معنی بو

بسکه دقت بکار او رفته *** تار شیرازه بایدش از مو

نسخ احکام غیر از او شد *** شب رود روز چون نماید رو

سال تاریخ زد رقم قانع *** (رفع شد التباس ها از او) (1169)

ص: 176

قانع: ملا محمد علی تنکابنی

از شاعران اواسط سده سیزدهم در شعر «قانع » تخلص می نمود

در سال طاعون زنجان 1246 به دوست خود شیخ الاسلام زنجانی نوشت:

گزیده ای بجهان جای خویش دوران را *** بدرد هجر فکندی چرا تو یاران را

مگر ز صحبت ما خاطرت ملول شده *** که اختیار نمودی ز وصل هجران را

روا بود که نشینم بکنج تنهائی *** انیس خویش نمایم مدام قرآن را

اگر مراد که از ناخوشی به پاپاست *** بهشت دان که در او هست امن ایمان را

هزار بار برانی مرا اگر از در *** که بر خودم نپسندم خلاف امکان را

چرا که برج دلم جای تو است می دانی *** فضای باغ سخن تنگ نیست یاران را

بیا که (قانع) مهجور از فراق تو مرد *** روا مدار ز هجرت بیرون کند جان را

قدری: حسین فرزند محمد رضوی سبزواری

از شاعران سده یازدهم جنگی فراهم آورده است که بعضی فواید آن را به سال 1048 نگاشته است.

قدسی: حاج میرزا محمود موسوی قدسی تونی

از دانشمندان سده سیزدهم، عارف فیلسوف، ادیب اریب، از محضر فیلسوف نامی ملا هادی اسرار سبزواری بهره های علمی برده، دارای اشعاری است نیکو بیشتر عرفانی با تخلص «قدسی » ، بنا به گفته وی بیشتر اشعارش را در شیراز سروده است.

او راست:

ص: 177

بهار آمد زمان باده خوردن *** ز دست ساقی مه رو بگلشن

ز صوت بلبل و آواز قمری *** غبار غم ز روی دل فشاندن

که این دیر کهن دارد بسی یاد *** فقیه و زاهد و شیخ و برهمن

بکعبه حاجی و زاهد بمسجد *** مرا باشد بکوی عشق مسکن

عقاب عشق زاهد کی شود صید *** بدام و رد و تار سبحه از فن

بسی چابك سواران دلاور *** که مرکب ها در این وادی دواندن

غزال عشق را ناورده در دام *** بلا احصی ز تك اخسر بماندن

بسی زهر الم باید چشیدن *** بسا خون باید از مژگان چکاندن

ز جان و دل گذشتن باید اول *** غبار هستی از دامن تکاندن

نه تحریك لب و جنباندن سر *** بکنج مسجدی خود را طپاندن

نمودن دل ز غیر دوست خالی *** بجانان نقد جان از دل سپردن

بلی (قدسی) طریق عشق این است *** نه در دل غیر و بر لب یار گفتن

قزوینی: حاج سید تقی قزوینی

عالمی است ادیب، مدرسه علمیه ای در قزوین ساخته و در آن مدرسه مجموعه ای بخط خود در سال 1265 نوشته است.

قصیده حضرت امام رضا علیه السلام را ترجمه کرده است بدین مطلع:

ناسازگاری فلك و ریب روزگار *** سوز سرشك کرد ز چشمان ما روان

قزوینی: میر عبد الرحیم فرزند نعمت موسوی قزوینی

در قزوین سکونت داشت، به فارسی و ترکی شعر می گفت به سال 1221 جنگی فراهم

آورد که در آن رسائلی چند و ابیاتی از شعر خود را نوشت.

قزوینی: محمد رفیع فرزند محمد شفیع قزوینی

از دانشمندان اوایل سده دوازدهم فاضل مطلع بر دانش های اسلامی، منشی شاعر، کتاب «محیی القلوب» را به سال 1117 پرداخته است.

این ابیات از اوست:

مپندار این ها ز خود گفته ام *** دُر و معرفت پیش خود سفته ام

ز هر میختنی نکته ای دیده ام *** ز هر خرمنی خوشه ای چیده ام

زهر باغ آورده ام میوه ای *** ز هر گلستان گل غنچه ای

ز هر داستان نقطه نکته سنج *** ز هر مخزنی گرد آورده گنج

همه با دلیل و سند منتخب *** شده از کتاب عجم وز عرب

اگر زاید و حشو یا ناقصی *** و یا سهو و نسیان ببیند کسی

ز خود دور گرداند او دارگیر *** ببخشد گناه فقیر و حقیر

قطب: قطب الدین محمد فرزند ابوطالب حسینی صفوی شیرازی

از شاعران سده دوازدهم، به فارسی و عربی شعر می سرود با تخلص «قطب» و « قطب الدین» ، شعر عربی وی سست و شعر فارسیش متوسط می باشد.

از آثار وی «القصیدة الغراء » به عربی و «مناجاتیه» به فارسی و ترجمه چند قصیده عرفانی به نظم و نثر دیده ام.

در آغاز مناجاتیه گوید :

و نیز گوید :

اقل خلق قطب الدین محمد *** فقیر بارگاه آل احمد

مترجم ساخت در زیبا بیانی *** برای آن محب جاودانی

به آن الحاق شد بعضی مناجات *** ز قول شیعیان در عرض حاجات

که یاد آری توسل های عاری *** ز قول شیعیان آن موالی

پس آن گاهی مناجاتی که منظوم *** بود از قول و لاهای معصوم

ز من درخواست بعضی از عزیزان *** مترجم سازم این ها را به بنیان

بنوش این جرعه کاندر جام کردم *** «مناجاتیه» آن را نام کردم

و نیز می گوید:

چه از سکر هوای نفس خود رست *** کنندش از «سقاهم ربهم» مست

در آن مستی صداع ذو فنون است *** از این تعریف « لا یصدّعون » است

در آن مستی همه کبر است و ناز است *** در این مستی همه سوز و نیاز است

در آن مستی بود تشویش جان ها *** در این مستی بود « لا غول فیها »

در آن می غفلت است و بی شعوری *** در این هشیاری و عقل و حضوری

در آن می بعد و هجران و فراق است *** در این می فیض «عند الله باق» است

در آن می ترك آرام و قرار است *** در این می منزل « دار القرار » است

در آن می صد هزاران انتقام است *** در این می محفل دار السلام است

می عشق جناب لا یزالی است *** شراب دوستی ذو الجلالی است

قمصری: میرزا عبدالله قمصری

حاجی سیاح در خاطرات خود، او را به نیکی و سخاوت و مردانگی یاد کرده و کارهای انسانیش را بسیار ستوده و این رباعی را از شعر وی نقل نموده است:

با قوت پیل مور می باید بود *** با ملك دو کون عور می باید بود

از خانهٔ سرّ هر که گشتی آگه *** نادیده و گنگ و کور می باید بود

قمی: شیخ حسن علی فرزند محمد قمی طهرانی

اصلاً قمی و در طهران سکونت داشت، دانشمندی جلیل و متتبع بود نیکو می نوشت و اشعاری می سرود ، کتاب «منتخب المصائب» و «منتخب العلل» از تألیفات وی و دومین را به سال 1322 پرداخته است.

در ارزش معارف پروری گوید:

از همه خوبان بچشم مردم دانا *** نیست بخوبی به از نگار معارف

مملکتی در جهان نکرد ترقی *** تا نفتادی در آن گذار معارف

هیچ مدار از مدار کار امیدی *** تا نشود منتظم مدار معارف

قدرت هر ملتی ز علم و عمل شد *** بین همه آثار اقتدار معارف

هست همه اعتبار ملت و دولت *** در گرو قدر و اعتبار معارف

بود معارف امانتی ز خداوند *** که آدم خاکی کشید بار معارف

از همگان برتر آمد آدمی از جان *** شد زتن و جان چو جان نثار معارف

جهل غم آرد اگر تو شادی خواهی *** از دل و جان باش غم گسار معارف

مردن آن قوم به ز زنده که ماند *** در اثر جهل شرمسار معارف

قمی: میر محمد باقر فرزند محمد تقی رضوی اصفهانی قمی

از دانشمندان اخباری مسلک سده دوازدهم، ادیب فاضل شاعر، دارای تألیفاتی است معروف چون «نور العیون » و «مشارق المهتدین» و «الحمدیة ».

در مدح مولا امیرالمؤمنین علیه السلام گوید:

نه هر برقی دلیل ابر و آب است *** نه هر گرمی نشان آفتاب است

نه هر برگی شمیم سنبل آرد *** نه هر بادی وزد بوی گل آرد

نه هر جنبش نسیم نو بهار است *** نه هر گل آب ورنك شاخسار است

نه هر بوئی عبیر دلستان است *** نه هر جا سبزه خیزد بوستان است

نه هر لاله که روید رنگ باغ است *** نه هر آتش که افروزه چراغ است

نه هر بانگی نوای عندلیب است *** نه هر کس دست کس گیرد طبیب است

نه بر منبر هر آن کس رفت و بنشست *** روا باشد زدن بر دست او دست

نه هر کس دعوی ما و منی کرد *** تواند طالب حق را غنی کرد

کسی باید در این ره جست و چالاك *** که همسر باشد او را شاه لولاك

همیشه با پیمبر راز گوید *** گهی ز انجام که از آغاز گوید

به چشمش شاهد معنی نمایند *** هزاران باب بر رویش گشایند

بود مرآت حق لوح جبینش *** چراغ راه حق در آستینش

ز لوح دانش حق نکته خواند *** جواب هر سؤالی را تواند

بغیر راه حق راهی نپوید *** همه از حق بگوید هر چه گوید

دل از نقش غرض ها کرده ساده *** هوس ها را همه بر در نهاده

قمی: ملا محمد علی فرزند محمد رشید قمی

صوفی ادیب نیکو نگارش، مدعی مراقبات و سیر و سلوک و این که در مراقبه ای لقب «لسان العارفین » بدو داده اند، اخباری مسلک و از مریدان میرزا محمد اخباری نیشابوری بود به علوم غریبه اشتغال می ورزید با اعتراف به این که از حدود شریعت بیرون می باشد ، کتاب «گرداب عمیق» از اوست.

از اشعار وی:

کشته عشق ار شوی زنده شوی *** تا ابد باقی و پاینده شوی

عشق بازی را شعاری دیگر است *** رسم او رسم دیاری دیگر است

بی سبب با دوستداران دشمن است *** دشمنی او همی تا کشتن است

کشتگان خویش را شد دوستدار *** گر کشد عشق ای خوشا آن اعتبار

این بود آئین عشق ای کیش عشق *** چاره جز مردن نباشد پیش عشق

هم نهان دارد بمردن زندگی *** هم خداوندی نهان در بندگی

عشق اگر میراندت رو زنده باش *** ور خداوندی نخواهی بنده باش

کازرونی: حکیم ابوالقاسم فرزند ابوحامد انصاری کازرونی

دانشمندی است فاضل، عارفی است آشنا با فلسفه و علوم عقلی از دانشمندان اوایل سده یازدهم، نثرش نیکو و تألیفاتش سودمند می باشد چون «سلم السماوات » و «خطاب الغائبین ».

در وصف بعضی از کتاب هایش گوید:

شدند اهل سخن اما سخن ماند *** نباشد از سخن به یادگاری

غرض زین جمع و زین تألیف آنست *** که گیرم از فراموشان شماری

آریم یاران را از آن پیش؟ *** که بعد از ما بماند روزگاری

کازرونی: مولانا عبد اللطیف کازرونی

از شاعران سده یازدهم یا دوازدهم، بسیاری از فضایل مولا امیرالمؤمنین علیه السلام را بنظم کشیده، در ترجمه حدیث «اني تارك فيكم الثقلين» گوید:

در میان شما همی ماند *** آن چه بهتر زجاه و مال من است

آن چه از وی نگشت کس گمراه *** آن کتاب خدا و آل من است

کاشانی: میر حیدر کاشانی

از شاعران سده دهم، در نظم تاریخ و معما بسیار توانا و رساله ای در معما دارد گویند شاه طهماسب صفوی انگشتری بوی داد بداهتاً گفت «انگشتری داد»، انگشتر دومی بدو داد في الحال گفت «دو انگشتر داد» و این هر دو موافق تاریخ بخشش بود.

کاشانی: سید صادق فرزند علی حسینی کاشانی

گویا از دانشمندان اواخر سده سیزدهم، عالم جلیل و فقیه متبحر و ادیب شاعر، کتاب های «عرفات الفقه » و « شرح عهد مالك اشتر» از او است.

کاشانی: لطف الله فرزند عبد الکریم کاشانی

از شاعران سده سیزدهم در فن تاریخ استادی مسلم و کتابی در قواعد ساختن آن پرداخته است.

کاشانی: محمد فرزند علی مقری کاشانی

عارف فاضل ادیب نیکو انشا، کتابی در «فضائل اهل بیت» علیهم السلام نگارش داده، به فارسی و عربی شعر می گفت ولی اشعارش استوار نیست از شاعران سده یازدهم در مدح

خواجه عماد الدین مسعود وزیر قصیدهای طولانی ملمع دارد این چند بیت از آغاز آن قصیده است:

یا حامي الوزارة یا ملجأ الوری *** یا مظهر السعادة یا معدن الصفا

ای منبع فضایل ای مجمع هنر *** ای مخزن شمایل گنجینه سخا

أنت الذي أقام خبیات رأیه *** بین الوری معالم الاحسان و العلی

در دیده دل خرد خرده دان پیر *** کرد رکاب توسل و هم را شفا

بدر أضاء قرة عین الصباح لا *** بل وجهك الکریم أم الشمس و الضحی

بر آسمان سروری و عزت شرف *** تو آفتاب دولتی و دیگران سها

أنت الذی أماط عن الخلق برهة *** من حسن رأیه أثر الهمّ و الأذی

در شأن حشمت تو سزد مخزن الکمال *** در وصف درگه تو بود ملجأ الوری

لا زلت للخلایق کهفاً و موئلاً *** عوناً و ملجاً لأولی الفضل و النهی

أعظم عماد منت دین شاه معدلت *** مسعود بوالمفاخر بوالفضل بوالعلا

طود أشم بل هو ضرغام أیکة *** بحر خضم بل هو البدر في الدجی

توقیع فتح نامه سلطان عزم او *** مسعود الابتدا و محمود الانتها

سرمایه سعادت پیرایه دول *** سر دفتر کرامت سرمایه عطا

پشت پناه طایفه أهل علم و فضل *** امیدگاه زمرة سادات أتقیا

کدخدا: میرزا ابراهیم حسینی ، کدخدا

در جنگی بتاریخ 12 ربیع الثانی 1320، این شعر را از خود نوشته:

از بهر تو ای نگار اندر نارم *** می سوزم می سازم دم در نارم

تا دست بگردن تو اندر نارم *** آغشته بخون چه داند اندر نارم

و نیز گوید :

ای عهد شکسته وفا داده بیاد از دست تو داد *** مادر همه شیر بی وفائی بتو داد از بهر چه داد

خود گفته بُدی که بی وفائی نکن ای عهد شکن *** آخر توچنان شدی که کس چون تو مباد لعنت بتو باد

کربلائی: شیخ حسین قزوینی تبریزی کربلائی

عـالم ادیب منشـی، عارف صوفی بر طریقه عبـداللهی، دارای جایگاهی برجسـته نزد علما و دانشـمندان، در دمشق سـکونت داشت، کتاب «روضات الجنان» را به سال 975 پرداخت

بر مزار اسامة بن زید ثقفی گفت:

شهید قله عرفان اسامه غازی *** که قاف قرب و را مسکن است و منزلگاه

سری ز روی ارادت بر آستانش نه *** هر آن چه می طلبی از جناب او می خواه

کرمانشاهی: ملا محمد علی واعظ کرمانشاهی

اصـلاً کرمانشـاهی و سـال هـا عمر را در غربت سپری کرد واعـظ ادیب شاعر ، دو کتاب « نجاة السالکین» و «سـفینة النجاة » از اوست و دومین را به سال 1285 پرداخته است.

او راست :

بنام آن که گشته فرد و یکتا *** دو عالم گشته از فیضش هویدا

حریم کبریائی خلوت اوست *** رخ خوبان نمای طلعت اوست

جمالش آفتاب هر دو عالم *** دو عالم از ظهورش قطره یم

جمال آن وجود عالم آرا *** بود از باطن هر ذره پیدا

ص: 186

کرمانی: میرزا تقی کرمانی

از شاعران سده سیزدهم، در کرمانشاه به درجه شهادت رسید.

در آغاز ترجیع بندی در منقبت حضرت پیامبر اکرم «صلی الله علیه و آله » گوید:

چو اراده شه ذوالکرم بظهور داشت تعلقی *** بکمال داشت شه قدم بجمال خویش تعشقی

که توجه صمدیتش به تجلی احدیتش *** ازلیتش ابدیتش بکمال داشت تحققی

از لبش بدیع عبارتی ز مژه لطیف اشارتی *** بظهور داد بشارتی بکمال لطف تأنّقی

شه مطلقی مه عز و شان بکمال جان جهانیان *** ز نهان عیان شدش آن چنان که نماند راه تطرقی

بجناب حضرت خاص رب بکمال مسکنت و نصب *** به ثنا و حمد بگوش لب به تضرعی به تملقی

سوی حق چو کرد انابتی بگشود لب به شفاعتی *** ز حضور یافت کرامتی ببهار قاب تغرقی

چو خرد نموده اجابتش چو قبول کرده شفاعتش *** ز حیا رخ با لطافتش بنموده رشح تعرّقی

ز فیوض رشحه آن عرق فیضان قطرة ما خلق *** که بخلق حضرت مات حق بکمال داشت تخلّقی

رشحات روی بدیع او لمعات خوی شفیع او *** لمحات کوی رفیع او به تمام داده تصدقی

تو کجا و وصف جلال او تو کجا و حرف جمال او *** تو کجا و نعت خصال او که تمام ضعف و ترققی

ص: 187

من و وصف دلبر لایقم من و نعت خسرو فایقم *** تو بگوی سعدی ناطقم که تمام ذوق و تشوقی

بلغ العلی بکماله کشف الدجی بجماله *** حسنت جمیع خصاله صلوا علیه و آله

کرمانی: سید عبد الرزاق فرزند عبد النبی شریف کرمانی

در طب و پزشکی ماهر و گاهی به شعر می پرداخت مجموعه ای به سال 1245 در کرمان خرید و این رباعی را از خود در آن ثبت کرد:

وه وه که بتن مرا روان می آید *** هی هی که بجسم مرده جان می آید

گویا که بکام تشنه ام آب حیات *** از منبع بحر بیکران می آید

کرمانی: علی محمد لواسانی کرمانی

عالم فاضل عارف ادیب اریب، متبحر در کیمیا و صنعت خط نستعلیق را بسیار زیبا می نوشت و در علوم غریبه اهتمام بالغ داشت.

در مدح اهل بیت علیهم السلام گوید:

بعد خدا آن که بی شبیه و زوال است *** ذات رسول خدا محمد و آل است

آل کدام ابن عم او اسد الله *** بضعه او و آن دو شبل شیر مثال است

نه تن پاک دگر که آخر آنان *** قائم عصر آن قوام ماضی و حال است

کرمانی: غیاث الدین کرمانی ، ابو اسحاق

از دانشمندان سده دهم زیبا می نوشت و نیکو شعر می گفت در علوم ریاضی و حساب

تبحر داشت، کاتب دیوان کرمان بود کتاب «جامع الحساب» از اوست.

کرمانی: محمد رحیم فرزند حاج کریم خان کرمانی

از پدرش دانش اندوخت، منشـئات و اشعاری به عربی و فارسی دارد ولی در شعر عربی ضعیف و سست می نماید دارای کتاب «الرد علی رد الشیخیه» و جنگی در خطب و منشئات خود می باشد.

او راست :

راه عقبی گیر دنیا را بهل *** دست بر زن بار بیرون کش ز گل

هر چه جز پیمان ایمان بر شکن *** هر چه جز پیوند پاکان بر گسل

گوش سر بگذار بگزین گوش سِرّ *** چشم تن بر بند و بگشا چشم دل

نوبتی هم صحبت از حور و قصور *** چند نام از لعبت چین و چکل

چند از آن پهن دشت خوش جوار *** داد از این باریك راه پر محل

ده ده از این کشته گردد پایمال *** نخ نخ از این رشته آید منفصل

هر کس از کوشش نیفزاید بهوش *** چل بس چل تر شود درسی و چل

دیده را زین فتنه به رنج رمد *** سینه را زین کینه به آسیب سل

دوستا خود کیست جز والی وقت *** آن که بپذیرد ز ما جهد المقل

کریم: میر کاظم تفرشی

در روزگار شاه طهماسب صـفوی می زیسـته و به لاهور افتاده، مثنویی سروده است در ستایش تفرش و آن را در خرمی به جبل عامل مانند کرده این مثنوی را در ذی حجه 1123 به

تفرش فرستاده است. در پایان آن گوید:

مرا نام کاظم تخلص «کریم» *** خطاب است از کردگار کریم

کشمیری: ملا عبد الصمد فرزند عبد الباقی شریف کشمیری

اصلاً از مردم کشمیر و در مشهد مقدس سکونت داشت و به سال 1127 در اصفهان بود، عالم فاضل نیکو نگارش از اوست:

سلامی چون گل سوری معطر بسان*** مشك از فر روح پرور

نثار خاک پای مصطفی باد *** بجنت باد روح آل او شاد

علی مرتضی شاه مکرم *** ملاذ اولیا در هر دو عالم

دگر آن قرة العین نبوت *** دُر بحر کرم کان فتوت

حسن کز حُسن خلق و فرط احسان *** جهان را جسم پاکش بود چون جان

دگر مهر سپهر دین حسین است *** که در چشم خرد چون نور عین است

دگر سجاد و باقر بود و صادق *** که بر اعداء دین بودند فائق

دگر موسی که هادی امم بود *** بکظم خشم در عالم علم بود

دگر آن شمع محراب نبوت *** رضای خیل اصحاب کرامت

دگر آن مقتدای اهل تقوی *** سمی آفتاب برج بطحا

دگر هادی هم نام علی بود *** دلش سرچشمه فیض جلی بود

دگر آن دُر درج فضل و احسان *** حسن آن پیشوای اهل عرفان

دگر مهدی امام روح پرور *** که آمد حامی دین پیمبر

کشمیری: مولوی عبد الغنی فرزند ابی طالب کشمیری

در علوم دینی متبحر و از علوم ادبی بی بهره نبود از دانشـمندان هنـد در سده دوازدهم شاگرد ملا محمد صالح آقا بزرگ اصـفهانی در سال 1161 به تألیف کتاب «الجامع الرضوی » پرداخته است.

در وصف کتاب خود گوید:

شکر الله کزین مروج دین *** یافت تألیف این خجسته کتاب

حبذا حاوی مسائل شرع *** که کند رهبری براه صواب

این چنین یادگار در عالم *** دیده کم دیدة أولی الالباب

یا رب این نخل باغ فضل و کمال *** تا ابد بارور شود به ثواب

یارب این معدن جواهر علم *** طالبان را همیشه باد مآب

باشد این شمع محفل فتوی *** روشنی بخش تا بروز حساب

چون مسمی به جامع الرضوی است *** سال آغازش از همان دریاب

کلارستائی: آخوند ملا علی رضا کلارستائی

گویا از عالمان سده سیزدهم میرزا ابوالحسن رودباری گیلانی بعضی اشعار وی را در جنگ هایش آورده .

از اوست :

بحق ذات میمون خدائی *** بحق اسم مکنون خدائی

تو را در سال نو دستان خدائی *** مبارك بر شما باد

به احمد نور حق فخر دو عالم *** به دامادش علی رأس جماجم

شما باشید در دوران قماقم *** مبارك بر شما باد

کمالی: سید علی فرزند رضی الدین کمالی دزفولی

در هفدهم ذی الحجه 1330 در دزفول چشم بدین جهان گشود، پس از مقداری تحصیلات جدید به حوزه علمیه پیوست و از دانشمندان همان شهر علوم دینی بیاموخت چون مدارج علمی را طی نمود به وعظ و خطابه اشتغال ورزید و بیش از چهل کتاب نگارش داد که مهمتر از همه «تفسیر قرآن کریم برای همه» هفت جلد و «سیمای دزفول» در ده جلد می باشد.

دارای اشعاری است با تخلص «کمالی» بیشتر آن ها نیکو و استوار در حدود هشتاد سالگی این قصیده را سروده است:

پیمانه ام به جرعه آخر رسیده است *** پایان شام تار و طلوع سپیده است

پستان زندگی که پر از شیر و شکّرست *** طفل دلم به قطره آخر مکیده است

هر دانه ریخت در قفس من شکارچی *** ریز و درشت مرغ گرفتار چیده است

خواندم کتاب شادی و غم را به روزگار *** آن خواندنم بصفحه آخر رسیده است

آن قد هم چو تیر که بس بود استوار *** از بار زندگی چو کمانی خمیده است

آن مرغ خوش نواز که خواندی سرود عشق *** از شاخسار زندگی من پریده است

پیش از دراز خواب بظلمت سرای گور *** از جنب و جوش پیکر من آرمیده است

مرگ و حیات خویش نه در اختیار ماست *** می راند ان که روز ازل آفریده است

دیدیم با بصر نه بصیرت در این جهان *** باشد که پیک مرگ مرا نوردیده است

آواز « الرّحیل» شنیدی بپای خیز *** خرّوب بین که از کف مسجد دمیده است

رهوار خسته را تو رها کن که مردنی است *** تن را که جان او به لبانش رسیده است

شد پنبه آن چه را که چو جولاهه بافتیم *** دیدیم عاقبت که گره ها بریده است

آن خود بزرگ بینی و آن شعله غرور *** خاموش افتاده چو طبل دریده است

بر ذروه خیال اگر بال و پر گشود *** آن مرغ سر بریده به گوری طپیده است

کو تخت و تاج و جاه و سپاه و طلا و کاخ *** کو آن که مال خویش به جانش خریده است

گر کاخ بود جایگه امن پس چرا *** مردار وار گوشه قبرش خزیده است

سر سبز بود گر دو سه روزی بهار عمر *** شد خشک زان که باد تموزی وزیده است

مرگ است رهگشای تو از این مغاک تنگ *** آن کرم بین که پرده به دورت تنیده است

پنهان زهوش ما همه در خواب زندگی *** پیدائی جهان همه از این پدیده است

گرچه کمالیم خبرم نیست از کمال *** جز آن که گوش من خبرش را شنیده است

کمالی: شیخ محمد علی کمالی

دانشمند ادیب، به فارسی و عربی شعر می سرود تقریظی با حروف بی نقطه بر کتاب «اقوال الأئمه » محب الاسلام به دو زبان در سال 1341 ش نوشته و این ابیات از آنست :

ماه عمل مهر ولا صدر حلم *** حامی اسلام و همه راد مرد

سرور و سالار همه اهل دل *** مهد کمال و مدد اهل درد

همدم او اهل علوم و همه *** همره او در عمل مهر و عهد

لاله حلم وکرم و مهر و داد *** سرو علوم و گل هر کار سعد

کوثر: عبدالکریم قمی

از عارفان و شاعران اواخر سده سیزدهم، «ترجمه مصباح الشریعه» را به سال 1283 انجام داده است.

ص: 193

کوثر: سید فتاح فرزند نظام الدین اردبیلی

عارف صوفی نعمـة اللهی دارای اشـعاری متوسط ، کتاب «مفاتیح الاعجاز» را به سال 1284 بخط خود نوشت و تاریـخ اتمام آن را چنین بنظم کشید:

در مه شوال روز بیست و پنج *** با هزاران محنت و اندوه و رنج

یک هزار و دو صد و هشتاد و چار *** شرح گلشن را نوشتم یادگار

در مه شوال با صد اضطرار *** ماند از فتاح این خط یادگار

کوثر آن پور نظام العارفین *** سید عالی نسب از هشت و چار

در طریق نعمت اللهی است قطب *** در صراط المستقیم است برقرار

گلستانه: سید محمود فرزند محمود فرزند علی گلستانه

ادیب فاضل عارف نیکو انشا، متبحر در علوم ادبی ، گویا در کاشان می زیست ، شـعر بسیار به فارسی و عربی گفته، دارای کتابی است بنام «انیس الوحدة و جلیس الخلوة».

او راست :

مثل علم او و دانش او *** مثل کور و شمع و راه و شب است

دیگران مستفید از آن نورند *** او از آن در حجاب و تاب و تب است

علم را زیب و رونق از عمل است *** نه بأصل من و تو و نسب است

نخل اگر چه بلند و سر سبز است *** عزت او و رتبت از رطب است

هر که را علم هست و نیست عمل *** گر فرشتست خوار و بی ادب است

گیلانی: میر قاری گیلانی کاشانی

دانشمندی است جامع و ادیبی است منشی نیکو نگارش ، بسیار تنگدست و نیازمند روزگار

می گذراند از دانشمند اوایل سدهٔ یازدهم دارای مؤلفات بسیاری است چون «اسرار الحکم» و «لوازم الانشاء » و « انیس العاقلین» و «انیس العارفین» و «اسرار القرآن» و «زبدة الحقائق » و « رسوم العلاج » و « مطالب العشاق » و جز این ها .

از اوست :

همه وقت کم گفتن از روی کار *** گزیده است خاصه در این روزگار

پشیمان زگفتار دیدم بسی *** پشیمان نگشت از خموشی کسی

و در پایان رساله ای گوید:

این رساله تمام بی نقصان *** شد بنام خوش شه دوران

شد بنامش تمام این نسخه *** زین سبب یافت نام این نسخه

هست تألیف این کتاب حقیر *** از فقیر کسیر ملا میر

لاری: عبد الکریم لاری

فاضل ادیب شاعر او راست:

منم زایر هشت درّ امامت *** که هستند هر یك شفیع قیامت

هران کس که پیچد بدامانشان دست *** بود او بفردای محشر سلامت

و نیز گوید :

جان من کاهید در تن از طپیدن های دل *** هم چو ساعت در بغل دارم دل بی تاب را

لاریجانی: سید اسد الله فرزند محمد رفیع حسینی نیاکی لاریجانی

ادیب اریب و فاضل لبیب، از شاعران سده سیزدهم این رباعی از او است:

ای باد چو بر کوی نگارم گذری *** بر مسند بارگاه یارم گذری

برگوی که از هجر تو مردم امید *** امید که بعد بر مزارم گذری

لاریجانی: سید زین العابدین فرزند محمد یوسف حسینی لاریجانی مازندرانی

فقیه متبحر در علوم دینی نیکو نگارش، در اصفهان می زیست و در اواخر عمر به رشت سکونت گزید، کتاب های «کشف المطلوب» و «تحفة «الکرام» را پرداخت و دومین کتاب در سال 1209 نگارش یافته است.

از او است :

بیا زن پنجه اخلاص در پنج *** که این پنج آخرت باشد تو را گنج

مگو چار از خردمندی که ناچار *** شوی با چار یاری در غم و رنج

لاهیجانی: محمد مفید فرزند محمد سعید لاهیجانی

ادیب فاضل نیکو نگارش، جمله « و تنزه عن مجانسة مخلوقاته» از دعای صباح حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام را چنین به نظم آورده است:

آن جای که مهر جان فزای تو بود *** خورشید چه ذره در هوای تو بود

تو واجب و خلق تست ممکن پس کی *** هم جنس تو آفریده های تو بود

لاهیچی: حسام الدین فرزند یحیی لاهیجی

از شاعران سده یازدهم، ادیب فاضل عارف متبحر در دانش های دینی و عقلی، رساله «توضیحات» را به نثر و نظم استوار نگارش داده است.

در مناجات گوید:

کعبه روان مرحله پیمای تو *** گم شدگان در ره سودای تو

مغبچه دیر بصد عز و ناز *** سوی تو دارد کف عجز و نیاز

معتکف مسجد و دیر و مغان *** اهل مناجات و خراباتیان

مست می حمد و جلال تواند *** سجده بر شکر نوال تواند

جبهه طاعت همه را سوی تو *** کعبه آمال همه کوی تو

داغ تو گلدسته باغ دلم *** شعله سوز تو چراغ دلم

لطف الله: حاج لطف الله فرزند محمد معصوم

عالم متبحر در علوم عقلی و نقلی و ادبی پس از 1271 درگذشته است شعر را به روش فلاسفه و عرفا می گفت.

در آغاز قصیده ای طولانی گوید:

شبی بعالم فکرت بخاطری پر غم *** شدم به پیر خرد هم چو جسم و جان توأم

بگفتمش که تو آنی که در سرای وجود *** ز بهر علت ایجاد گشته ای محرم

اگر نبود وجودت نداد عالم کون *** بروز عالم تقدیر بر زبان قلم

اگر نبود وجودت مفیض فیض وجود *** نیافت خلعت ایجاد قامت عالم

اگر نه مخزن سر و لسان حق بودی *** که داد وقت تکلم جواب لا و نعم

که بود مظهر نور ازل اگر نشدی *** لوای شعشعه ای نور بخش کتم عدم

نهان به خلوت امکان مخدرات الست *** نمی زدی بفضای بلی اگر تو قدم

لقمانی: میرزا عبد الجواد اصفهانی ، لقمانی

از شاعران اصفهان با تخلص «لقمانی » .

در تاریخ چاپ کتاب «زاد الواعظین » میرزا حسین عارفچه اصفهانی به سال 1373 چنین

گوید:

بشنو از عارفچه آن عزلت گزین *** بُد حسینش نام و بود از اهل دین

واعظی بُد نکته دان و بس فصیح *** ناطقی بس خوش کلام و دلنشین

در بیان وعظ بودی بی عدیل *** در وفا و زهد و منطق بی قرین

با صفا و با حقیقت با خلوص *** می نمودی خدمت سلطان دین

الغرض چون رفت زین دار فنا *** ماند باقی زو بسی دُرّ ثمین

یك بود « زاد المواقف » زان درر *** نام دیگر دان تو « زاد العارفین »

این سوم دفتر بود از آن جناب *** طبع شد از لطف خلاق مبین

سال طبعش را چو جستم از خرد *** گفت در پاسخ جوابم این چنین

سال تاریخش از این مصرع بجو *** نور طیب جوز زاد الواعظین (1373)

لطفی: لطفی شیرازی

ادیب خوش خط دیوان منوچهری را به سال 1283 نوشت و آن را با شعر خود با تخلص « لطفی » ستود.

لنجانی: شیخ محمد حسن فرزند محمد رحیم لنجانی اصفهانی

عارف مورخ و فاضل متتبع، از شاعران سده سیزدهم در اصفهان سکونت داشت، کتاب «جنة الأخبار» را به سال 1260 پرداخته است.

در آغاز مثنوی که در آن قصه اصحاب فیل را بنظم کشیده گوید:

بنام نگارنده نه سپهر *** چه تابنده ماه و چه رخشنده مهر

خدای زمین و خدای زمان *** زبود و نبود آشکار و نهان

بیك تازیانه ز یك پیشه کار *** دواند ز گیتی شه زنگ بار

شه روم را پادشاهی دهد *** جهان را ز مه تا بماهی دهد

مازندرانی: شیخ صالح فرزند محمد تقی جرجانی مازندرانی

عـالم جلیل و ادیب فاضل به فارسـی و عربی شـعر می گفت از دانشـمندان اوایل سـده چهاردهم، با برادر و شاگردش شـیخ عبـد الکریم معتدی مکاتبات ادبی و شعری داشت.

مجد: میرزا مجد الدین علی فرزند ابوالقاسم نراقی کاشانی

در کاشـان به سال 1293 چشم بـدین جهان گشود در زادگاهش و نجف اشـرف علم بینـدوخت، در فقه و دانش های اسـلامی متبحر و به عربی و فارسـی بـا تخلص «مجـد» شـعر می گفت، «آمال المجتهـدین » و « شـرح العوامل » و « عوائص العلوم » و «الکتاب المبین» از اوست.

در نجف این قصیده را گفته:

قربان یکی موی تو جان و تن و مالم *** ای آیینه روی تو بر برده خیالم

هر یك ز حواس من بی حاسه جانا *** فانی شده در قوه فکریه و بالم

با آن که بهر حاسه ام گشته مناسب *** چندی است که از این مسأله در تیه ضلالم

خواهم دهنی هم چو فلک تا بنمایم *** بیداد ز وصفت چه که در وصف تو لالم

پا در حرم وصف جلالت چه نهادم *** از غیب رسد برقی و سوزد پر و بالم

این ناز مرا تا به کی آخر سپری شد *** جان من و من مرده این غنج و دلالم

هر تیر که از شصت تو آمد دهمش جان *** زین واقعه نبود بجهان هیچ ملالم

جان چیست تو صد معدن جانی جانا *** تاجانان نه بجز أحرف جمعی است مقالم

قصد تو ز آزردن من مردن من بود *** قصد من از این ناله همین بود وصالم

من مردنیم لیك مرا با تو سخن ان که *** از جمله گناهان بکن أی دوست حلالم

مأنوس تو با آرزوی خویش شدستی *** مأیوس من از آرزوی خویش و خیالم

تو راحت و بگذار مرا با الم خویش *** اندر نفس باز پسین تا که بنالم

(مجدی) است یکی بنده عبد تو به دوران *** وین مجد مرا بس که یکی عبد بلالم

مجدی: مجد الدین مجدی

دانشـمند، ادیب، در اصفهان اقامت داشت و بخشی از کتاب «الاستبصار » را به سال 1070 نوشت و تاریخ کتابت را در نه بیت با تخلص «مجدی » بنظم کشید

مجنون: شکر الله فرزند لطف الله قاجار

نواده فتحعلی شاه قاجار نیکو می نوشت و زیبا شـعر می سـرود به خانـدان پیامبر اکرم «صـلی الله علیه و آله» ارادت خاص داشت «حمله حیدری» را به سال 1308 به نظم کشید در کربلا به سال 1329 درگذشت

ضمن وصیت منظومش گوید:

ندارم به کف غیر حب رسول *** ولای علی زوج پاك بتول

پس از وی حسن پس حسین شهید *** علی زان سپس خار بزم یزید

محمد ز پی جعفر و موسی است *** پس از وی علی سرور طوسی است

محمد ردیفش علی پس حسن *** ز پی مهدی آن میر آخر ز من

که هر یك خور برج ربانیند *** همه یك بیك حاتم طائی اند

برای شفاعت اگر دم زنند *** قلم بر معاصی عالم زنند

امیدم به الطاف آن سروران *** نگنجد به عالم کران تا کران

دریغا نکردم دمی بندگی *** نشد زندگی غیر شرمندگی

محروق: مصفی قلی خان فرزند حیدر قلی خان شاملو عبد اللو

به سال 1222 چشم بدین جهان گشود با کسب دانش علاقه فراوان به شکار داشت روزگار خود را در خدمت سران دولت تهران و هرات و مشهد گذراند و سال های آخر عمر را در مشهد اقامت گزید و بنا بگفته اش هیچ گاه خود را به محرمات نیالود

ادیب شاعر با تخلص «محروق » ، پاره ای از شعرش دینی و باقی غزلیات و نظم تاریخ می باشد. دیوان خود را با خط نستعلیق پخته به سال 1276 گرد آورده است .

او راست :

ای شب تو مگر سحر نداری *** خون شد جگرم خبر نداری

ای آه نمی کنی تو کاری *** وی ناله مگر اثر نداری

ای داغ ز داغ یار می سوز *** جز داغ تو در جگر نداری

ای درد بگو بصبح صادق *** سر بر زن اگر حذر نداری

از بار فراق قامتم خم *** ای عشق جز این ثمر نداری

از محنت هجر کام من تلخ *** شیرینی اگر شکر نداری

(محروق) ز فراق یار می نال *** جز ناله تو راهبر نداری

ص: 201

محزون: میرزا الله قلی فرزند شاه میرزا سلماسی

از علم و فضـل دارای بهره و در ادبیـات با اطلاع بود کتاب « مصائب الأبرار و نوائب الأخیار» از تألیفات وی و گاهی اشـعار خود را در آن آورده است، روز جمعه دوم ربیع الأول 1230 درگذشت

محزون: حاج زین العابدین معروف به حاج آقا میرزا فرزند محمد ایروانی

به سال 1238 در ایروان چشم بـدین جهان گشود و در سال 1256 به تبریز منتقل شـده و به کار تجارت پرداخت برای توسـعه تجارت به شهرهای ایران و اسـلامبول و مسکو و فرنگستان سفر نموده و در کار خود توفیق حاصل کرد ولی در اواخر عمر با مشکلات فراوان برخورد و در تـبریز روز 13 مـاه رجب 1304 درگـذشت. در جغرافی و هنـدسه و نجـوم و حسـاب مـاهر و فرانسـوی نیکو می دانست. سـفرنامه فرنگستان را در سال 1279 به نام «راهنمای مسافرین» نگاشته است با این که ادبیات نخوانده نیکو شعر می گفت با تخلص «محزون».

این غزل از اوست:

وقت آنست که منزل در میخانه کنم *** پا ز مسجد بکشم دست به پیمانه کنم

هم چو پروانه صفت خویش بر آتش بزنم *** در ره مغبچه گان سوزم و پروانه کنم

زاهد ار پنبه دهد خرقه به صهبا مفروش *** حاجتی نیست که تقلید بدیوانه کنم

برو ای اهل ریا این قدرم قصه مخوان *** من نه آنم که دگر گوش به افسانه کنم

بهتر آنست که گیرم سر زلف ساقی *** با حریمان حرم عشرت مستانه کنم

و در مطلع چکامه ای که حالات خود را سروده ، گوید:

کنم حمد بی حد به یزدان پاک *** که انسان بدین سان نموده ز خاك

پری چهرگان را دهد رنگ و بو *** سیه چشمگان را کند مشك سو

سر زلفشان خم بخم چین بچین *** ز گردن فرو ریخته تا بر زمین

بهر تار او تا شود دستگیر *** دل مستمندان چو بیژن اسیر

محزون: عبد القادر بسطامی اصفهانی

ادیب نیکو انشاء، شاعر با تخلص «محزون» ، دارای «گلشن خیال» و جنگی که به سال های 1111 - 1118- فراهم آورده است.

محنت: سید حسین حسینی ساوجی

عالم متبحر شیخی مسلک ، نگارش هایش بر طریقت شیخ احمد احسائی است ، پاره ای از اشعارش با تخلص «محنت» در مؤلفات وی آمده ، چون « اللطائف » و « مسالك المكارم » و «مجمع البلاغة » ، دو کتاب اخیر را به سال 1242 پرداخته است.

مخزن: میرزا اسماعیل مخزن همدانی:

از شاعران سده چهاردهم دارای دیوانی است با تخلص « مخزن»، در همدان سکونت داشت.

او راست :

دریغا که عالم سرای غم است *** در او هر که بینی بغم مدغم است

دریغا که زال ستمکاره است *** دریغا که بی مهر و پتیاره است

سزای غرور است دهر سپنج *** بود صاحبش سر بسر درد و رنج

ذلیلی نشد در پناهش عزیز *** عزیزی نبرد از جوارش جهیز

ص: 203

نشد کس خریدار بازار او *** که نابرده همواره آزار او

اگر سیرت صدق در کار تست *** بدو دل مده کاین نه دلدار تست

منه روی طاعت بدیوان او *** بزن پشت پائی به ایوان او

دل افسرده (مخزن) که پا در گل است *** گرفتار ز دام بلای دل است

الهی زخود ساز بیگانه ام *** بخود آشنا کن در این خانه ام

چنان کن که چون ترکتاز آورم *** بسوی تو روی نیاز آورم

خدایا چسان گویمت بنده ام *** که رویم سیاهست و شرمنده ام

مداح: محمد صالح یزدگردی بروجردی

گویا از واعظان اوایل سده چهاردهم، ادیب فاضل شاعر با تخلص « مداح » ، بیشتر شعرش را به مدایح و مراثی حضرات معصومین علیهم السلام اختصاص داده است.

از او است:

بر درد غریب مرهمی جز غم نیست *** بالین غریب غیر غم همدم نیست

سهل است غم اسیری و درد فراق *** یاران بخدا درد غریبی کم نیست

مدرس: آقا عبد الله فرزند علی اشرف مدرس شیرازی ، فخر العلماء

در ادبیات متبحر و دارای خطی زیبا، در انشاء فارسی و عربی استاد، ملقب به، «فخر العلماء » ، دارای مؤلفاتی است چون « منتخبة «الشواهد» و «نصاب الأبیات » ، نزدیك 1300 درگذشت.

از اوست :

ص: 204

ای شه والا گهر وی خسرو جمشیدشان *** با قضا رایت موافق با قدر خو هم عنان

حمد کت صحت پذیرفتی ز فضل کردگار *** شکر کامد عافیت را ذات پاکت توامان

شکر این نعمت کجا بتوان نمودن تا بحشر *** گر ز سر تا پا مرا هر موی گردد صد زبان

بر وجود اشرفت هرگز مبادا درد و رنج *** بر تن خصمت همانا باد هر وقت و زمان

چند روزی که گشتت عارضه حمی و تب *** گشت جسم ملك از آن بی روح و بی تاب و توان

باش اندر صحت و در عافیت مادام عمر *** ره نیابد بر تنت سوء المزاجی هم چنان

مدرس: میر سید علی فرزند محمد صادق خواتون آبادی اصفهانی

از دانشمندان اصفهان، ادیب نیکو انشاء شاعر ، «ترجمه تنبیهات علیه» از اوست ، به سال 1309 درگذشت.

این بیت از اوست:

اگر آن شوخ بازاری نبودی *** کسی را با کسی کاری نبودی

مرشد: مهدی کاشانی ، مرشد

شغلش نساجی و تخلص شعریش «مرشد» ، بنا بگفته سید مصلح الدین مهدوی اصفهانی

ص: 205

بسال 1257 ش دیده بجهان گشوده و تا سال 1317 زنده بوده است. دو عریضه منظوم به حضرت صاحب الزمان علیه السلام تقدیم داشته و عریضه ای دیگر به عنوان پاسخ از آن حضرت به نظم کشیده در آغاز عریضه اول گوید:

ای کرده کسب نور ز رخسارت آفتاب *** شکل هلال ماه بهر ماه در رکاب

تا نعل کفش پای تو گیرد بانجذاب *** القصه مدح وصفت نگنجد در این کتاب

دارم عریضه ای بتو ای فرقدان جناب *** جمعی برای آمدنت اندر اضطراب

یا صاحب الزمان بظهورت مکن شتاب *** حیف است راحتی ز چه افتی در انقلاب

مرعشی: سید فتح الله فرزند محمد رضا حسینی مرعشی شوشتری

دانشـمند متتبع مـاهر در طب و نجوم، فاضل ادیب شاعر، جامع علوم دینی و عقلی به سال 1249 به حج رفت، در مسـیر راه دزدان آن چه داشت به غارت بردند. این چند رباعی یادگار این سفر و واقعه است:

در کعبه رسیدیم چو از لطف اله *** کردیم سفید از حجر این روی سیاه

در عمره و حج و روضه پیغمبر *** جای همه بود خالی اما نه به راه

***

گر مشتاقی به کعبه ای محرم راز *** زنهار مرو تو از ره نجد و حجاز

کز قلت آب و کثرت جور عرب *** مشکل عجمی ز مکه برگردد باز

***

« زُلفی» به مراجعت چو شد منزل ما *** جز غصه و غم نشد در آن حاصل ما

جمّالان دروغ گویش همه را *** یا رب تو کباب کن ز غم چون دل ما

مرکب: میرزا محمد علی فرزند محمد مقیم لاریجانی

دانشـمند متتبع در علوم دینی، فاضـل ادیب نیکو انشـا، به خط و ادوات آن همت می ورزیـد تخلصـش در شـعر «مرکب» بود دارای کتاب «صحیفة الأنام» و رساله «مرکب سازی » و جنگی که بعضی فواید آن را به سال 1236 نوشته

از اوست :

کار بسیار است در پیش قلم *** گشته لیکن قوت تحریر

باد الطاف الهی رهبرم *** خامة تحریر بادا یاورم

تا دهم این داستان را اختتام *** رو نهم سوی دگر حسب المرام

مسعودی: محمد حسن مسعودی خراسانی

از فاضلان اواخر سده سیزدهم در کتابی به رسم یادگار شیخ محسن گنابادی را چنین یاد کرده است:

بخشنده مهربان روان کرد *** یکتن سوی طوس از گناباد

تا مردم طوس باز بینند *** اخلاق نکوی رفته از یاد

محسن که ز فیض حسن خلقش *** آن را که دلت ز او بود شاد

وز اوست بخطه خراسان *** آرایش فضل و دانش و داد

از دانش و از درستی اوست *** در طوس بنای عدل آباد

مشفق: سید علی اکبر فرزند عبد الحسین بحر العلوم

گاهی در سامرا به تحصیل اشتغال داشت به طهران رفت و به آموختن علوم عقلی اهتمام

ورزید ادیب فاضل عارف شاعر با تخلص «مشفق»، از دانشمندان اوایل سده چهاردهم دارای چند دیوان فارسی بود

این دو بیت از اوست:

ز در در آید اگر آن مه جهان آرا *** کجاست تاب اقامت به حضرتش ما را

ندیده چون رخ خوب تو در جهان (مشفق) *** اگر چه دیده بسی مهوشان سیما را

مضطر: میر یحیی فرزند میر مصطفی نوری تبریزی

اصلاً از نور مازندران و در تبریز سکونت داشت، ادیب فرزانه با اطلاع از دانش های ریاضی، دارای اشعاری است با تخلص «مضطر » ، کتاب «گلزار بهار» را به سال 1305 نگاشته است

در ستایش حضرت الله گوید:

او بنای چرخ را محکم نهاد *** آفریده آب و آتش خاك و باد

بانی این چرخ و این افلاک اوست *** خالق آدم زآب و خاك اوست

اوست چون که قادر و حی و قدیم *** در قیامت محیی عظم رمیم

آفرید از صنع خود لوح و قلم *** بر وجود آورد ما را از عدم

و در منقبت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم گوید:

رسول خدا افضل کاینات *** که بی مهر او نیست کس را نجات

خوشا آن کسی در کف همتش *** بود از محبت مر او را برات

مطهر: عز الدین مطهر فرزند عبد الله حسنی

از دانشمندان اواخر سده هشتم، ادیب شاعر فاضل، در شعر به نام خود «مطهر » تخلص می نمود، در «جنگ تاج الدین احمد وزیر» به سال 782 بعضی از آثار و اشعار خود را نوشته

«جوامع الکلم فی نوابغ الحکم» را پرداخته است.

از اوست :

اگرم دولت وصل تو میسر می شد *** کارم از ساعد سیمین تو چون زر می شد

پایمال غم عشقت شدم امروز ولی *** دوش بی روی تو آتش بسرم بر می شد

و ز تف آتش سوزان و غم بار فراق *** آبم از دیده همی رفت و زمین تر می شد

یاد بادا [؟] شب و روز برغم أعدا *** چشمم از دیدن روی تو منور می شد

چون در آن گوشه چشم تو نظر می کردم *** دلم از گوشه نشینان مکدر می شد

باد چون در سر زلفت بگذشتی در دم *** عالم از نکهت آن باد معطر می شد

باده کان نه بیاد لب تو خوردم پاك *** خون دل بود که از چشم (مطهر) می شد

مظفر: مظفر علی فرزند عبد الرسول اصفهانی

عالم ادیب شاعر با تخلص «مظهر» ، از دانش های دینی بهره کافی داشت و علوم ادبی را نیکو می دانست در اواخر سده سیزدهم می زیست و یادداشتی به سال 1298 نگاشته است. خط و ربطش دل پسند و در رساله «عقل و ذوق» خود پند و اندرزهای دینی و عرفانی را زیبا و به روشی ابتکاری عرضه داشته است.

در پایان آن رساله گوید:

توای در قید هستی پای بند *** تا توانی دل بغیر از حق مبند

حق طلب تا حق طلبکارت شود *** این جهان و آن جهان یارت شود

دل ز صورت خانه نقش اول است *** گر خدا را خانه ای باشد دل است

آشنا شو خو به بیگانه مکن *** خانه حق را صنم خانه مکن

آشنا جو دل به بیگانه مده *** شیشه را بر دست دیوانه مده

کز تغافل بر زمینش می زند *** ور برنجانیش ریشت می کند

معتدی: شیخ عبد الکریم فرزند محمد تقی گرگانی مازندرانی

سال 1255 چشم بدین جهان گشود آغاز تحصیلاتش در گرگان پس از آن در نجف اشرف بود، دانشمندی فقیه و به فارسی و عربی شعر می گفت «الهداية المهدية في فقه الامامية » و « هدية الأصحاب فی حجية الاستصحاب » و جنگی متفرقه از اوست.

معین: معین الدین محمد فرزند عبد الرحیم دماوندی

عالم فاضل ادیب نیکو انشا، در جفر و علوم غریبه متبحر، از شاعران سده دوازدهم و در اصفهان سکونت داشت، رساله ای در قواعد «زبر و بینات» به سال 1121 پرداخته است.

در زبر و بینات دو نام «محمد » و « علی » گوید :

مهر سپهر کرم ماه ملایك خدم *** مرسل قدسی حشم مجمع لطف و عطا

حامی اهل صلاح حادی خسرو فلاح *** حایز فضل و نجاح حضرت خیر الوری

معدن لطف عمیم منبع فضل جسیم *** مثل و شبیهت عدیم مدح تو گوید خدا

دست و دلت بحر و جود داده خدایت درود *** داشت ز تو هر که بود دولت هر دو سرا

والی ملك علو وارث عز و سمو *** واحد بی مثل و کفو وصف تو کرده ادا

عالم و عالم مطیع عاصی و مجرم شفیع *** عرصه مدحت وسیع عالی ذو الاعتلا

ص: 210

لطف و عطایت جلیل لیس لکم من عدیل *** لایق ذکر جمیل لمعه نور هدی

یافت (معین) مقبلی یاور او گر تویی *** یا شه مردان علی یا وصی مصطفی

مفجع: میرزا محمد فرزند محمد تقی ارباب قمی

از دانشـمندان بزرگ قم، مخصوصاً در علم حدیث و فقه معروف بوده و به سال 1341 درگذشته است، به فارسی و عربی شعر می گفت با تخلص «مفجع » ، کتاب های «تشیید البنیان لفتاوی البیان » و « حاشیة الذکری» از اوست.

مفخر: میرزا علی اصغر منشی باشی سلماسی

دیوانی از وی دیده ام دارای حدود دو هزار بیت بیشتر آن در مدایح حضـرات معصومین علیهم السـلام میباشد روز یکشـنبه 12 ربیع الثانی 1317 پایان یافته و گویا بخط سراینده باشد.

این دو بیت از آغاز دیوان نقل می شود:

چو اورنگ حَمَل گردید شاه اختران را جا *** کشید از بوستان دست تطاول لشکر سرما

نه سوزی دارد و نه ریشه این خیاط طبع آخر *** چسان بر پیکر شیخ دوخته این حلیه خارا

مفلس: شیخ حسین فرزند محمد حسین قمی، ارده شیره

شاعری شوخ طبع و با فضل و کمال همواره خوراکش ارده شیره بود و بدین نام معروف

ص: 211

شد تا پایان عمر تنها زیست و با کمال قناعت روزگار گذراند ، «تاریخ قم » را بتفصیل نگاشت و به سال 1367 درگذشت.

مقری: میرزا صادق مکتب دار، ابوعلی همدانی

از شاعران سده چهاردهم دارای اشعاری است عرفانی با تخلص «مقری » ، در همدان سکونت داشت و به مکتب داری اشتغال می ورزید.

در ترجیع بندی گوید:

جز خداوند را مجو فیاض *** غیر او از تمام کن اعراض

زان که او هست دافع الأقسام *** غیر وی کیست شافي الأمراض

کرم لطف او بود به عباد *** روح و ریحان از او و راض ریاض

وه چه نیکوست دوستی با دوست *** من که بر خود نمودم استقراض

درد خود را دوا کن از آن در *** نبض خود بین اگر توئی نباض

عهد با کس مکن اگر کردی *** عهد را از کجاست استنقاض

عیب جوئی مکن اگر مردی *** از عیوبات خلق کن اعراض

حسد و کینه ره مده در دل *** دامن مهر را مکن مقراض

دیو را سوی خویش راه مده *** گر زایمان ترا بود معراض

تا حقیقت نباشد اندر کار *** کی رسد بر مراد خود مرتاض

تو که مانند گل فرح بودت *** رو ترش کرده از چه چون حماض

دل خود بر جهان دون بستیم *** هست ما را از این که استمراض

حالیا روی کن بسوی خدا *** هوی را کن باین ترانه بیاض

که یکی هست و نیست غیر اله *** وحده لا اله الا الله

منزوی: علی اکبر منزوی، حزین

عارف شاعر، لقبش «حزین» و «منزوی» تخلص داشت، بعضی از اشعارش را در سال 1338 نوشته است.

در مناجات گوید:

از گنه کاری هلاکم ای خدا *** رحم کن یك مشت خاکم ای خدا

من ندارم طاقت نار جحیم *** بگذر از جرمم توئی رب رحیم

یا ربا بگذر سیه رو بنده ام *** عاصیم عاصی بسی شرمنده ام

شرم دارم گویمت بگذر گنه *** این من و این جرم و این روی سیه

کی بگویم من عبادت کرده ام *** مجرمم مجرم خیانت کرده ام

یا الهي رحم بر روی سیاه *** هم ترحم کن باین حال تباه

ای خدا چون بنده ای شرمنده ام *** بگذر از جرمم که من درمانده ام

از غلط هایم گذر دستم بگیر *** شرمسارم باریا عذرم پذیر

رو سیاهی دارم از عصیان خویش *** سر فکنده گشتم از طغیان خویش

با همه باشد امیدم بس دراز *** درگه حی غفور کارساز

(منزوی) بس ابتهال از سرگذشت *** آه جان سوزت ز بحر و بر گذشت

مختصر ساز ای ظلوم و ای جهول *** دست زن بر دامن آل رسول

موسوی: سید حسین فرزند رضا موسوی کرد محله ای

شعر بسیار سروده است با تخلص «موسوی»، بیش تر شعرهایش سست و به مدایح و مراثی حضرات معصومین علیهم السلام اختصاص دارد گویا به وعظ و ارشاد اشتغال

داشت به سال 1307 زاده شد و پس از 1367 درگذشت

او راست :

کسی که عاشق صادق بود وفا دارد *** برای حضرت معشوق جان فدا دارد

فدای عاشق صادق جناب بوفاضل *** جهان نشان ز کجا هم چو با وفا دارد

موسوی: سید محمد موسوی

دانشمند عارف ادیب با اطلاع از دانش های عقلی گویا از شاعران سده سیزدهم

در آغاز کتاب «معارف الایمان» خود گوید:

یا ازلی الظهور یا ابدی الخفا *** نورك فوق النظر حسنك فوق الثنا

نور تو بینش گذار حسن تو دانش کسل *** فکر تو اندیشه گاه کنه تو حیرت فزا

دانش و بینش همه کرد رها در رهت *** چشم ارسطو نظر عقل فلاطون ذکا

نکته توحید تو آن چه پسند آمده است *** عقل نگیرد فرو کشف نیابد فرا

فرقة اشراقیان در غمت آشفته سر *** زمره مشائیان در رهت افگار پا

علم تو آن جا که شد پرده نشین بطون *** نیست مطالب درست نیست دلائل رسا

موفق: شیخ محمد تقی موفق

گویا از شاعران سده سیزدهم فاضل ادیب عارف شاعر با اطلاع از علوم عقلی، در شعر «موفق » تخلص داشت.

در مدح مولا امیرالمؤمنین علیه السلام گوید:

زهی حقایق اکوان بعلت تو معلق *** فهی عوالم امکان ز حکمت تو منسق

بذات توست عروض همه صنوف فیوضات *** ز ذات تو همه ذرات ما سوی شده مشتق

پر از جواهر احسان تمام صفحه امکان *** کف بحار فعالت إذا افاض وأنفق

بجوف قطره احسان دو صد کرورچه طوفان *** غریق عالم امکان إذا احاط و أغرق

پر از کرایم اخلاق گشته عرصه آفاق *** جمال شمس مثالت إذا أضاء و أشرق

نه اسم تو است که از اسم ایزد است مولّد *** نه رسم تو است که با رسم أحمد است ملفق

ز بهر مکنسه مطبخ تو گشته مقرر *** طباق ارض و تمامی نه رواق مطبق

یقین که مکنسه مطبخ تو کلبه دنیاست *** جمار نجم از آن بر تلال گشته مفرق

ز بس منیعی و میمون تو ای همای همایون *** بأوج قرب حق از هر جهت مماس ملصق

ز بس بلیغی و اعلم ز بس فصیحی و افهم *** بنزد عقل سکوت است در مدیح تو أوفق

ز شرح مدح کمین رتبه مراتب ذاتت *** لسان عشق شده شق بسان دانه فستق

ز قال آمده لال ز قیل گشته کلیل *** دو صد هزار کرور افصح از صواحب عمعق

ص: 215

ز مدح خادم و قنبر هماره عاجز و مضطر *** دو صد کرور چه حسان دو صد کرور فرزدق

بحسن حضرت خلاق از اعاظم عشاق *** توئی بس اعرف و اعلم توئی بس اشوق و اعشق

عیان بر هر هجوم از فنون کل علوم است *** درخت طوبی علمت إذا استنار و أورق

مهذب: مهذب الدین احمد فرزند عبدالرضا بصری

از دانشمندان بنام اوایل سده دوازدهم، ادیب فاضل، شاعر به فارسی و عربی با تخلص «مهذب» در شعر فارسی، دارای بیش از پنجاه کتاب و رساله می باشد چون «مهذب المقال فی علم الرجال » و « عمدة الاعتماد » و «التحفة الصفوية » و « التحفة العلوية » و « غوث العالم » و « المنهج القويم » .

از اوست در پایان بعضی از رساله هایش:

برآور دو دستت بصد عجز و زاری *** برویت کن اشکی چو یاقوت جاری

دعا کن ز اخلاص با کردگارت *** چنین ای مهذب بلیل و نهارت

الهی بمرکز محیط نبوت *** الهی بماه سماء فتوت

الهی بفاطم که زهرای اکبر *** الهی بسبطین نفس پیمبر

الهی الهی به اهل هدایت *** الهی الهی به اهل ولایت

بده یك رحیقی ز جام کرامت *** ز مینای توفیق وفق سلامت

بدست (مهذب) که عاصی و جانی *** بد کو ضعیف است و بالی و فانی

بکن از کرامت بکارم الهی *** که جز فیض فضلت ندارم الهی

مهندس: محمد خلیل فرزند حسن علی مهندس

از ادیبان و شاعران سده یازدهم ادیب شاعر با تخلص «مهندس» ، بیشتر مهارت وی در ستاره شناسی و علوم ریاضی بود.

تاریخ اتمام اسطرلاب سید رضی را چنین گفته :

آمد تمام تحفه سطرلاب این چنین *** از سعی سیدی که چو خورشید با ضیاست

(سید رضی) که از پی قدرش بدست چرخ *** ربع مجیب مه و خورشید سال هاست

ترتیب یافت از پی ساعات روز و شب *** این لوح کز صفا گل رعنای مدعاست

ساعات معوجش همه چون ابروی بتان *** ساعات مستویش چو دعوای عشق راست

نجمی است بی نحوست و مهریست بی کسوف *** ماهی است بی خسوف شهری بمدعاست

قلب سپهر حلقه بگوش علاقه اش *** کرسی نشین عضاده اش از راه غیب نماست

خورشید عنکبوت زوایای حجره اش *** از صفحه اش صفحه تعلاس باصفاست

فکر (مهندس) از پی تاریخ زد رقم *** (آیینه سکندر و جام جهان نماست)

نائنی: حاج میرزا محمد هادی فرزند ابوالحسن شریف نائنی

عالم فاضل ادیب شاعر واعظ، کتاب هایش را به فضایل و مصایب امام حسین علیه السلام اختصاص داده و به ترتیب مجالس تنظیم کرده است از شاعران سده سیزدهم کتاب « الیوسفیه » و « شرح دعاء عرفه» و «نخبة الأسرار » از تألیفات وی می باشد .

او راست :

خامه ام خضر و دواتم ظلمات *** فکرتم جام و سخن آب حیات

سخنم آب ولی آتش وار *** هست سوزنده دل های فکار

هر که نه در طلب این آب است *** زاتش روز جزا در تاب است

آب نه آتش نخل است و کلیم *** به امید من است این جا مقیم

نی درختی است همه درد ثمر *** آب ها خورده ز خوناب جگر

مدتی خون دل از غم خوردم *** تا کنونش بثمر آوردم

ثمرش گاه بود لؤلؤ صاف *** گاه یاقوت به او گشته مضاف

هر چه زان ها بنظر می باید *** صاف از نرگس تر می باید

این چنین دانه که مانندش نیست *** درة التاج رسول مدنی است

این سرشك غم آن تشنه لب است *** که علی طینت و زهرا نسب است

قرة العین شه بدر و حنین *** گلبن گلشن اعزاز حسین

نادر: میرزا اسد الله فرزند عبد الغفار اشرفی مازندرانی

در فلسفه و کلام متبحر و در ادیان و عقاید پر اطلاع، نگارشش نیکو و شعرش بلند پایه، دارای جایگاهی والا نزد عالمان برجسته روزگار خود «ریاض الأخبار » و « عبرة الناظرین و استبصار المستبصرین» و « خصائل الملوك» از تألیفات او است و کتاب اخیر را به سال 1255 نگاشته است.

ناطق: میرزا صادق کرمانی ، ناطق

در نظم تاریخ استاد و در دانش های دینی ماهر، از شاعران اوایل سده سیزدهم، در سوگ ملا عبدالجلیل کرمانشاهی قصیده ای سروده و تاریخ درگذشت وی را (1219) در چند مصرع یافته است که گویای قدرت تاریخ سازی وی می باشد. گوید :

آه کز جور و جفای آسمان پر رکید *** واه کز دور و قضای روزگار پر رکین

مقتدای اهل دین عبدالجلیل از دهر رفت *** آن که بود از بندگان خاص رب العالمین

آن که او را بود در دل حب فخر الأوصیا *** آن که او را بود در جان مهر خیر المرسلین

بود آثار امانت ظاهر او را در جمال *** بود انوار دیانت باهر او را از جبین

بود شغل وی عبادت در نهار و در لیال *** بود فعل وی اطاعت در شهور و در سنین

هم به ایوان افادت بود او منبر طراز *** هم بدیوان افاضت بود او مصدر نشین

از وفات او شدند اصحاب فضل افسرده دل *** از ممات وی شدند اطیاب عقل اندوهگین

خواست آه از سینه احباب تا سبع سپهر *** رفت اشک از دیده طلاب تا سابع زمین

منکسف شد مهر علم و منهدم شد قصر شرع *** منخسف شد ماه حلم و منعدم شد بدر دین

چون به جسم ازکیا جسم شریفش شد جلیس *** چون به روح اتقیا روح لطیفش شد قرین

خازن الفردوس قد نادی لهم بشری لکم *** أیها الأرواح طبتم فادخلوها خالدین

بهر تاریخ وفاتش کلک ناطق زد رقم *** این مصارع را که هر یک هست تاریخی متین

(از جهان شد مقتدای بزم دین عبدالجلیل) *** (حامی دین قائد ایمان بجنت شد مکین)

(شد ز دنیا مهتدی علم و دین عبدالجلیل) *** (شد جلیل الدین ازین دنیا به فردوس برین)

(شد بجنت قدوه دین امین عبدالجلیل) *** (شد بجنت مجد دین و قبله اهل یقین)

(رفت ازین ملک فنا آن مؤمن آداب دان) *** (تا در ایوان بقا مسکن کند با مؤمنین)

(از جفای آسمان جورجو رفت از جهان) *** (پیشوای فوج علم و مقتدای اهل دین)

(پادشاه اهل علم اندر جنان شد از جهان) *** (شد ازین دنیا جلیل الدین بفردوس برین)

(شد ز دنیا واسع اسرار دین عبدالجلیل) *** (سوی جنت شد زکی وقبله اهل یقین)

(شد بفردوس برین ناجي حق عبدالجلیل*** (اکمل دین شد ز دنیا سوی فردوس برین)

(عادل دین محمد شد سوی جنات عدن) *** (شد ز دنیا سوی جنت قبله گاه مؤمنین)

(مالك و محیی دین شد عازم جنات عدن) *** (حامی دین قدوه ایمان بجنت شد مکین)

(صاحب دار جنان شد پیشوای اهل علم) *** (قابل فردوس باشد پیشوای اهل دین)

ص: 219

ناطق: میرزا محمد صادق ناطق

از شاعران اوایل سده چهاردهم، ادیبی است در نظم تاریخ استاد گویا «ناطق » تخلص داشت ، قصیده ای دارد هر شطر آن تاریخ 1318 را نشان می دهد ، « بحر الألفاظ » را در قواعد نظم تواریخ پرداخته است

ناطق:حاج ناطق فرزند ملك كرمانی

از شاعران اواخر سدهٔ یازدهم، گویا «ناطق» تخلص شعری وی بوده نه نام او، در تاریخ ولادت میرزا محمد علی فرزند میرزا عبد الباقی (1090) گوید:

تعالی الله زهی دولت که از تأیید ربّانی *** دمید از مشرق مجد و علا خورشید نورانی

دُر دُرج شرافت مهبط لطف خداوندی *** مه برج نجابت مظهر اوصاف سبحانی

شدم در فکر تاریخ ولود و مصرعی جستم *** و لیکن مرضی طبعم نبود از نابسامانی

سمّی مصطفی و مرتضی چون آیه نازل شد *** به ماه روز هنگام سحر با فیض یزدانی

در این اندیشه چون خفتم سحرگاهم به خواب آمد *** غریق بحر آمرزش فروغ بزم روحانی

چو عبدالباقی از میلاد این فرزند شد آگه *** بخاک آورد بهر شکر همچون مهر پیشانی

ص: 220

به صحن روضه با فیض عبد المؤمن جدّش *** که طالع بود چون صبح از جبینش نور رحمانی

پس آن گه آن قدر شکرانه داد آشفته حالان را *** که دیگر زلف خوبان هم نمی بیند پریشانی

بمن فرمود تاریخی که گفتی بهر فرزندم *** بخوان خواندم تبسّم کرد و گفتا خوش تو می دانی

در این جا ما غرض تاریخی از این گونه بنوشتیم *** که آن فرزند عبدالباقیا را باد ارزانی

ناکام: میرزا علی اکبر ناکام

از شاعران اواخر سده سیزدهم و احتمالاً در اوایل سده چهاردهم می زیسته.

از گفته او است در مولود سبط دوم سید الشهدا علیه السلام:

باز می خواهد که طبعم گوهر افشانی کند *** دیده ها را روشن از آن لعل رمانی کند

عرش اعلی بهر زهرا نور بارانی کند *** مرغ روح امروز از مولدش شبخوانی کند

***

تا بیان سازم ز اوصاف شه گلگون قبا *** هست از نام خوشش درد نهانی را دوا

چون که باشد طینتم با تربت او آشنا *** مور را نبود عجب وصف سلیمانی کند

***

گوهر منظوم در هر سینه از لطف خداست *** ابلهان را کیمیا دادن یقین عین خطاست

همت روح القدس بر نیت خالص رواست *** عاشقان خویش را ارشاد عرفانی کند

***

می رسد از تربتش هر دم شمیمی بر مشام *** بسته راه کربلا از دور گویم السلام

شور عشق مرقدش باشد مرا بر سر مدام *** تا برای شیعیان روزی به آسانی کند

ماه شعبان بر تمام سال دارد افتخار *** زان که مولود حسین بن علی شد آشکار

تا خدا سرّ شهادت را نموده برقرار *** چون قلم بر لوح ثبت عهد پیمانی کند

تا این که گوید :

می رسی بر کام ای ناکام در وقت ممات *** از در این آستان باشد ترا راه نجات

باشد این اشعار باقی در جهان عین حیات *** ثامن و ضامن غریبان را نگهبانی کند

نجمی: نجمی ایروانی

ادیب شاعر متبحر در علوم و فنون ، اصلاً از ایروان و به آذربایجان آمده، از شاعران سده سیزدهم بوده، «نجمی » تخلص وی و نامش را نیافتیم

در مدح مولا امیرالمؤمنین علیه السلام گوید:

در چمن باز شور مرغان است *** هایهوی هزار دستان است

روح را روح و انبساط و سرور *** چهچه بلبل خوش الحان است

باغ رشك نگارخانه چین *** ساحت راغ باغ رضوان است

صحن گلزار و صفحه صحرا *** پر ز عطر و شمیم ریحان است

بتقاضای فصل فروردین *** ابر گریان و غنچه خندان است

بهمن زار و باغ و صحن و چمن *** باد گلبیز و عنبر افشان است

از شکوفه نسیم سیم فشان *** سنبل از باد صبح لرزان است

در سر شاهدان حجله باغ *** چتر زرکش زمهر رخشان است

از بنفشه چمن عبیر آگین *** پر ز گل دامن بیابان است

بر گلستان ز ابر نیسانی *** دور تا دور نور باران است

تا این که گوید:

نظم عالم باین بساط و شکوه *** با وجود علی عمران است

والضحی روئی و هل أتی افسر *** حکم فرمای کون و امکان است

ص: 222

صاحب اختیار عالم امر *** عالم کل علم ما کان است

نار نمرود بر خلیل خدا *** بتولای او گلستان است

نوح از التفات آن مولا *** ایمن از غرق و موج و طوفان است

نقطه باء اسم ربانی *** عالم نکته های قرآن است

علم مخلوق پیش علم ولی *** نسبت قطره پیش عمان است

حکمران قلمرو لاهوت *** لو کشف مدح و لافتی شان است

خرمن عمر خصم سرکش را *** آذر افروز و برق سوزان است

منکرش روز حشر شرمنده *** مستحق عذاب نیران است

هادی خلق و پیشوای سبیل *** رونق دین و نور ایمان است

گوهر شب چراغ بحر وجود *** شمع مشکاة بزم عرفان است

باك از معصیت مکن (نجمی) *** شافع حشر شاه مردان است

نداف: نداف کاشی

شاعری است شوخ طبع شعرش آمیخته به طنز ولی اخلاقی ، گویا از شاعران اوایل سده سیزدهم ، نام وی و تاریخ زندگیش بدست نیامد.

این حکایت از اوست:

مرد پیری بست عقد دختری *** در سپهر حسن زیبا اختری

شب چو پیر آمد بر دخت جوان *** از کهانت شد چنین افسانه خوان

کای گرفته از همه خوبان خراج *** مقدمت بر تارك من هم چو تاج

بخت بیدارت نگر چون کار کرد *** با خودِ مندی ترا چون یار کرد

شد سر و کارت بچون من کاملی *** پای تا سر دانشی اهل دلی

نه زبان بر ناسزائی آخته *** نه به ملك ظلم توسن تاخته

نه جوانی سرو قدی تند خو *** کش بود هر دم نگاری آرزو

چشم در جائی و دل جای دگر *** هر دمش میل دل آرای دگر

دختر از وی چون همه افسون شنود *** بر کشید آهی و گفت ای بحر جود

این همه وعظ و فسون تو بمن *** نیست یکمو آشنا با این سخن

مادرم گفت آن زن نیکو نهاد *** در دم رفتن که روحش شاد باد

دختران را سینه و پهلو به تیر *** به که همزانو شدن با مرد پیر

نیست بر پیران زنان را آرزو *** حرف بی مهری از این دفتر بشو

پیر چون در آن بری دلدار نیست *** جز جوانی شیوه این کار نیست

عهد و پیمانی که بدشان از نخست *** هر دو بشکستند و بگسستند چُست

نسیم: ملا محمد هادی نسیم

از شاعران نیمه اول سده چهاردهم با تخلص «نسیم»، این مخمس را که گویا از اوست به سال 1312 به خط خود نوشته است:

چه باك ارکه من مجرمم ارکه یار *** که باشم به لطف تو امیدوار

چه خوش گفته سعدی ماه اقتدار *** کرم بین و لطف خداوندگار

گنه بنده کرد است و او شرمسار

نصر آبادی: محمد امین فرزند محمد هاشم نصرآبادی اصفهانی

فاضل ادیب شاعر، منشئاتش بلند و در آن ها بسیار آیات قرآنی و احادیث و اشعارش را بکار می برد. از دانشمندان سده سیزدهم است.

ص: 224

نصر آبادی: محمد مؤمن نصرآبادی

ادیب شاعر، در تاریخ وفات میر ابوالقاسم فندرسکی گوید:

تا شد ز جهان خرد فوج دانش *** شد بحر جهان تهی ز موج دانش

تاریخ وفاتش زخرد جستم گفت *** صد حیف ز آفتاب اوج دانش (1049)

نصرت: محمد کاظم فرزند زین العابدین همدانی

عارف ادیب شاعر با تخلص «نصرت» ، بعضی اشعار خود را در جنگی به سال 1242 نوشته است.

او راست :

لبم از لعل لب یار شرابی دارد *** بخرابات نبازم که چه آبی دارد

خال هندو که بران عارض گلگون دارد *** جلوه حسن به بیند که چه تابی دارد

به تمنای جمالش بدرونم نایی است *** دلم از آتش شوقش چه کبابی دارد

کشتی عمر من از غایت هجر تو شکست *** این چه بحری است که در جلوه سرابی دارد

جام صهبای وصال تو بنوشید مدام *** هر که از شوق تو در سینه ربابی دارد

جوشش عشق تو در هر که نمودار شود *** هم چو دریاست که از خویش حبابی دارد

عارف از هستی خود رست بجانان پیوست *** (نصرت) از جلوه تو حال خرابی دارد

نصیرا: نصیر فرزند محمد معصوم مراغی

از شاعران سده دوازدهم، نیکو می نوشت و نیکو شعر می گفت ادیب فاضل،

«نصیحت نامه» را به سال 1143 پرداخت.

او راست :

برهنه پا به خارستان دویدن *** به دوش خودگران سنگی کشیدن

به ذلت دیدن اوضاع خود را*** به ناخن چاه در خارا کشیدن

به غربت رفتن و تنها گرسنه *** در آن جا مفلس و بیمار دیدن

همه اوقات بودن در تعسر *** بجای انگبین زهری چشیدن

همه آسان (نصیرا) پیش عاقل *** که حرف و منت دونان شنیدن

نطنزی: سید ابوتراب فرزند ابوالقاسم حسینی نطنزی

از دانش های دینی بهره ای داشته، در سال 1239 رسائلی را بخط خود نگاشته، در شعر نیز طبع آزمائی می کرد گوید:

و نیز گوید :

منم بیچاره و درمانده در کار *** به دام معصیت گشته گرفتار

امیدم نیست جز عفوت چو دانم *** که وهابی و ستاری و غفار

و نیز گوید:

الهی منم بنده رو سیاه *** غریقم به گرداب بحر گناه

منم عاصی و بی عمل اسیر زمان *** فسوس و دریغم بود در زبان

گذشته است عمرم به جهل و غرور *** رسیده است ایام کهل و فتور

زمام شبابم بشد ز اختیار *** دریغا که رفته است دستم زکار

نطنزی: سید محمد حسین حسینی نطنزی

ادیب فاضل شاعر در اصفهان سکونت داشت و گویا در آن جا دانش بیندوخت، جنگی را به سال 1291 فراهم آورده است.

نظام: شیخ محمد علی فرزند محمد حسین سبزواری، نظام الدین

اصلاً از سیستان و در سبزوار سکونت داشت، با فقر و نیاز شدید روزگار می گذراند ، خالی از فضل نبود و اشعارش سست با تخلص «نظام»، دارای تألیفاتی است چون «انموذج العلوم » و «تهذیب الکلام» و «جامع الاعراب» و «اصول العقائد» و جز این ها نزدیک 1361 درگذشت.

در مدح مولا امیرالمؤمنین علیه السلام گوید:

أیا طوطی طبع شیرین سخن *** نوا را برافراز اندر چمن

بکن مدح شاه ولایت علی *** که ماند نشان از تو اندر زمن

خدایا عطا کن من بی نوا *** هزاران زبانم تو اندر دهن

که تا مدح شاهنشه خافقین *** بگویم بجمع خلایق علن

توئی شیر حق رهنما و دلیل *** توئی مقتدا ای امام مبین

توئی بعد پیغمبر تاجدار *** وصی و خلیفه بروی زمین

کنم فخر بر هر دو عالم که من *** بمدحت بدین گونه رانم سخن

نقی: محمد نقی فرزند احمد بروجردی

از دانشمندان اوایل سده سیزدهم، شعر بسیار گفته است با تخلص نامش «نقی»، در کاشان اقامت داشت و گویا به وعظ و ارشاد می پرداخت دارای تألیفاتی است چون «عین البکاء » .

از اوست :

ای مسافر اندکی آهسته تر تنها مرو *** اشتیاقت را خبر دارم ولی بی ما مرو

رو به وا پس ماندگان کن حال مهجوران ببین *** آمدم من از پیت ای یار بی همتا مرو

تیغ اعدا عهد ما را قطع نتواند نمود *** از پی تیر مخالف بی من از دنیا مرو

سر بزانوی غمت نتوان نهادن بیش از این *** در پس بار فراق ای یار بی پروا مرو

و در تاریخ تألیف کتاب خود « عین البکاء » گوید:

بهر این تألیف چون بستم کمر *** خواستم امداد از شاه شهید

چون فراغت یافت کلکم از سخن *** گشت سیراب این گلستان امید

تا گشایم باب این غم خانه را *** از (نقی) جستم سراغ این کلید

غوص در عمان معنی کرد و گفت *** گشت از عین البکا این در پدید

نوائی: محمد صادق خان نوائی

گویا از شاعران سده دوازدهم یا اوایل سده سیزدهم باشد و نوائی تخلص می کرد محمد جعفر نائی نوری پاره ای از شعر او را به سال 1229 نوشته است

او راست :

رنجور بود هر آن که عاشق باشد *** غم در دل او طبیب حاذق باشد

جام دلم از خون جگر لبریز است *** آب رخ من گواه صادق باشد

و نیز گوید :

عهدی کردم که چندی بگدائی سازم *** با تقوی و زهد و پارسائی سازم

از فیض نوای تو گذشتم ای چرخ *** یک چند به کنج بی نوائی سازم

نوری: ملا محمد رفیع فرزند علی رضا نوری

عالم متبحر در دانش های دینی ، گاهی در هند می زیست و کتابش نور الهدایة » را به سال

1224 در شهر فیض آباد نگارش داده و در تاریخ تألیف آن چنین سروده است:

نسخه نور الهدایه چون تمام *** شد به فضل ایزد پروردگار

از برای سال تاریخش سرود *** غوطه ور گشتم بدریای شمار

چون شدم غواص بهرآن صدف *** یافتم مقصود مرواریدوار

از ره ابجد اگر خواهی شمر *** ور بخواهی کن حسابش آشکار

گشت تاریخش زوی بر دانشم *** در هزار و دوصد و بیست و چهار

نهاوندی : مولانا علی فرزند عبد الله نهاوندی

عالم فاضل ادیب اریب گویا در کربلا مراحل تحصیل را پیمود از شاعران سده دوازدهم با طنز در شعرهایش از معاصران خود نکوهش می کند کتاب های «فواید علیه » و «سنگ محك » و «اوضاف الناس» از اوست.

نیاز: سید حسن فرزند محمد حسنی طباطبائی

فاضل عارف و ادیب اریب خطیب سخنور و متبحر در تاریخ اسلامی دارای انشائی استوار و شعری نسبتاً نیکو با تخلص « نیاز » ، از دانشمندان اواخر سده سیزدهم کتاب «سیر پیامبر» را نگارش داده است.

در مدح پیامبر گرامی اسلام «صلی الله علیه و آله » گوید:

امین خدا پادشاه رسل *** شفیع جزا رهبر جزو و کل

نخستین شعاعی ز شمس وجود *** درخشنده دری ز دریای جود

محمد که هر چیز کامد پدید *** خداوند از نور او آفرید

ببازار حسنش بسودا گری *** شده عقل کل اولین مشتری

هنوز آشکار و نهانی نبود *** ز پست و بلندی نشانی نبود

که بود این مهین گوهر تابناك *** به تسبیح و تحمید یزدان پاك

نه ز افلاك نامی نه از عرش بود *** که ایوان اجلال او فرش بود

شد از نور او عالم آراسته *** پی خدمتش عالمی خواسته

کلید قضا رفته در مشت او *** قدر چون نگینی در انگشت او

ز خاك درش هر سری تاج یافت *** ز معراج او قدر معراج یافت

بر این گوهر پاک صد آفرین *** که کرد آفرینش جهان آفرین

نیازی: سید محمد رضا فرزند محمد علی حسینی میبدی ، حکیم نیازی

از دانشمندان و شاعران اواخر سده سیزدهم و اوایل سده چهاردهم در روزگار جوانی به تحصیل دانش پرداخته مولدش در یزد بود و چندی نیز در شهرهای ایران مخصوصاً تهران رحل اقامت افکند و با بزرگان عصر خود روابط ادبی و اجتماعی داشت، گویا در سال های آخر عمر در کرمانشاه برای همیشه توطن گزید دیوانی از وی به یادگار مانده است با تخلص «نیازی» و گاهی «حکیم» یا «حکیم نیازی».

او راست :

نیست در چشم من بی سر و پا خواب چرا *** رود از چشمه چشمم همه شب آب چرا

بجز از عشق مرا نیست گناه دگری *** به غم و غصه قرینم به همه باب چرا

می زند صدمه مرا حالت هشیاری من *** ندهد ساقی سرمست می ناب چرا

شادمان آمده اعدا همه در مجلس عیش *** می خورم غصه که محرومی احباب چرا

ماه من گشته همه روشنی بزم رقیب *** بی نصیبم من بیچاره ز مهتاب چرا

از گل عارض او بستر من خار ستم *** مدعی تکیه کند بر خز و سنجاب چرا

من که در خلوت او راه ندارم همه عمر *** بشنوم این همه بدگوئی بوّاب چرا

یا رب از چیست مرا پیر و جوان طعنه زنند *** طعنه شیخ رضایم سخن شاب چرا

عمر عشاق (نیازی) به ملامت گذرد *** پیشه کن صبر اگر نیست تو را تاب چرا

نیاکی: سید نعمة الله نیاکی

فاضل ادیب شاعر، گویا از شاعران سده سیزدهم

او راست :

این اشك عزاکز جگر سوزان است *** این گوهر تر که رشته اش مژگان است

هر چند بهشت است بهایش اما *** چون بهر حسین است عجب ارزان است

و نیز گوید:

گفتی که علی غالب هر غالب بود *** پس حق و را چون دگری غاصب بود

از مهلت فرعون برو پندی گیر *** حق خود نه از کم ابن ابی طالب بود

نیّر: شیخ علی اصغر فرزند علی اکبر بروجردی

در سال 1231 زاده شد و در نجف اشرف علم بیندوخت، کتابهای فراوانی در دانش های دینی پرداخت در شعر «نیر» و در بعضی منظومه هایش «اصغر» تخلص داشت، نزدیك 1300 درگذشت.

نیشابوری: علی فرزند عبد العظیم نیشابوری

ادیب فاضل، در سال های 1253 - 1258 مجموعه ای از چند دیوان بخط خود نوشت و در آن بعضی اشعارش را آورد.

ص: 231

واعظ: شیخ عبد الکریم فرزند محمد علی تربتی خراسانی

اصلاً از تربت حیدری و گاهی در مشهد مقدس برای تحصیل اقامت نمود و در طهران و ری ساکن و به وعظ و ارشاد اشتغال داشت، ملقب به «قاضی» و در شعر « واعظ » تخلصش بود، منظومه «نان و سرکه» را به سال 1245 سرود و در این سال عمرش به شصت رسیده بود.

واعظ: آمیر عزالدین یوسف فرزند محمد واعظ یزدی

از دانشمندان اواخر سده دهم ظاهراً در کربلا اقامت گزید و به وعظ و ارشاد اشتغال داشت ، ادیب نیکو نگارش در فارسی و عربی، کتاب «مشهد السبطین» را نگارش داده است.

او راست :

الهی به خاصان درگاه تو *** که راهی نپویند جز راه تو

به آنان که مست الست تواند *** بهر جا که هستند مست تواند

به آنان که شب ها بسوز و گداز *** بسوی تو دارند روی نیاز

بگوشه نشینان پرهیزگار *** که بر مرکب طاعتند استوار

به پیران وا مانده از کار و بار *** فتاده بخاك مذلت فکار

به آن نوجوانان طاعت پذیر *** که گیرند از مرحمت دست پیر

به اشك یتیمان بی پا و سر *** که نبود کسی را از ایشان خبر

که عصیان ما را ز انعام عام *** ببخشی به آل محمد تمام

واله: سید محمد فرزند محمد باقر موسوی

از شاعران سده دوازدهم با تخلص «واله » ، «دستور نظم» را به سال 1140 در یک

مقدمه و سه باب و یك خاتمه پرداخته است.

واهب: محمد هادی فرزند محمد سعید شیرازی

گویـا اصـلاً از ری و در شـیراز سـکونت داشت در نجوم و تقویم مـاهر بود، ادیب شـاعر با تخلص « واهب » ، کتاب «اشـراق الأنوار » از اوست .

وصالی: محمد رضا وصالی مازندرانی

در دارالفنون طهران پزشکی بیاموخت، ادیب شاعر گویا «وصالی » تخلص وی بود، لقب «حافظ الصحه » بدو داده شد و در سفارت ایران در ترکیه به کار پزشکی پرداخت ، از شاعران أوائل سده چهاردهم می باشد.

این رباعی از اوست :

ما شب گله از پر طاوسی تو کردیم *** خورشید و مه از پرتو فانوسی تو کردیم

از کعبه و بتخانه و در دیر و کلیسا *** تکمیل زیارات بپابوسی تو کردیم

وفا: ابوالقاسم فرزند علی اشرف شیرازی

جامع کمالات و فضایل، خط زیبا و نگارشـی نیکو داشت علوم ادبی را تدریس می کرد و گروهی از فضـلا در محضر درسش تربیت یافته اند دارای اشعاری بلند به فارسی و عربی با تخلص «وفا» می باشد.

از نگـارش هـای وی رسـاله ای در معما بنام «سـبحه معما» و رساله ای در عروض می باشـد که اولی را به سال 1252 و دومی را به سـال 1255 ساخته است.

وفا: حاجی حسین علی فرزند علی اصغر مازندرانی

از خاندانی که به تجارت و زراعت اشتغال داشتند برخواسته و خود به عمل دیوانی در طهران چندی پرداخت و گاهی در هند روزگار می گذراند و با بزرگان آن دیار حشر و نشر داشت با اهل فضل و دانش معاشرت نمود تا بنا بگفته اش فی الجمله روشنی در دیده و صفائی در دل و تزکیه ای در نفس بهم رسانید.

در نگارش استاد و دارای قصاید و غزلیات و اشعاری پراکنده در هجویات و تواریخ و مراثی می باشد نمونه اشعار وی را با کتاب «وصایای وفا» که به سال 1296 برای فرزندش «محمد» پرداخته، در نسخه ای دیدم

در غزلی گوید:

گل رفت و عندلیب لب از گفتگو به بست *** لب از حدیث عاشقی و رنگ و بو به بست

یک صد هزار رشته محکم بپای دل *** آن سرو ناز من ز یکی تار مو به بست

بیداد خصم و لشکر غم هجر دوستان *** از شش جهت رسید و ره از چار سو به بست

وی ماه من ز چهره خود پرده برفکند *** خورشید سرفکند و خجل گشت و رو به بست

افغان و ناله دل و آه جگر چنان *** بگرفته کار تنگ که ره در گلو به بست

سروی کنار او بنشانند هر که او *** از دیده تا بدامن خود یک دو جو به بست

شاید نظاره ای ز سر مهربر (وفا) *** زیرا که دل ز خلق گسست و بر او به بست

ص: 234

این رباعی ها از اوست:

گر زشت فعالم من و گر گبر و یهود *** تو خوب خصالی و تو را عادت جود

گر عفو و و گر غضب کنی دانم فاش *** کز خوب بجز خوب نیاید بوجود

***

گر ذره ای از مهر علی در دل توست *** خورشید فلك چراغی از محفل توست

رو شاد نشین که شاه گشتی بدو کون *** خوش باش که فردوس برین منزل توست

***

تنگ است بسی بسینه ام راه نفس *** از بس که براه حق نمی بینم کس

پر گشته جهان سراسر از ظلم و نفاق *** ای پادشه عصر بفریاد برس

***

به گیتی دمی آب بی رنج نیست *** جز اندر دم اژدها گنج نیست

سخن های سنجیده دارم بس *** چه سازم که یك تن سخن سنج نیست

وفائی: محمد هادی کاشانی

از شاعران نیمه اول سده سیزدهم با تخلص « وفائی » ، متتبع در دواوین شاعران و کتاب های ادب فارسی، «قرابادین شفائی» را به خط خود در سال 1252 نوشته و گویا به طب و پزشکی اشتغال داشت.

هنگام درگذشت فتحعلی شاه قاجار بدیهتاً گفته:

چو فتحعلی شاه فیروز بخت *** فرو هشت تاج و رها کرد تخت

به مخروبه قم بتربت درش *** نهادند خشتی بزیر سرش

زن و گنج و فرزند و ملکت گذاشت *** نه شامش مهیا ز مطبخ نه چاشت

چو بشنید این عارفی در نهفت *** ببین تا چسان سخته و پخته گفت

چو بندی دل اندر سرای سپنج *** نگر تا چه بردند از تاج و گنج

مخور بهر اسباب دنیا غمی *** که هر یك پشیزی نیرزد همی

کف خاکی از تربت خسروی *** شنیدا که می گفت با رهروی

الا ای که بر خاک پا می نهی *** سبک تر که بر فرق ما می نهی

نظامی کز او نظم دارد نظام *** چنین داد داد سخن در کلام

مقیمی نبینی در این باغ کس *** تماشا کند کر کسی یك نفس

در او هر دمی نوبری می رسد *** یکی می رود دیگری می رسد

ز سعدی شنو کان چو نیکو سرود *** که بر تربتش صد هزاران درود

بَرِ مرد هشیار دنیا خس است *** که هر مدتی جای دیگر کس است

فریدون که بر عالمی حکم داشت *** در آن گه که می رفت عالم گذاشت

(وفائی) بدنیا تعلق مگیر *** که نا پایدار است و نا دل پذیر

هجران: محمد تقی فرزند محمد معروف به عراقی

شاعر ادیب، از شاعران سده سیزدهم، گویا از اهالی تارم بود

در سال 1243 جنگی ادبی شعری فراهم آورده و تاریخ پایان یافتن آن را چنین گفته است:

ختم الله یختم بالتوفیق *** کانتها گشت این کتاب انیق

گلشنی گشت هم چو خلد برین *** هر نقط اندرو گلی رنگین

غزلش جمله چون غزال ختن *** که نیاراست وصف آن گفتن

شعرش از شعر طره جانان *** بسته با نافه ختن پیمان

بیت او چون بیوت دار نعیم *** اهل معنی در او بگشته مقیم

حرف او اهل عشق را رهبر *** گشته بر چشمه حیات خضر

صفحه اش هم چو ساعد سیمین *** مشك پاشیده بر گل نسرین

در لطافت شده رباعی او *** چار جوی جنان روان هر سو

الغرض جُنگکی لطیف و ظریف *** که زبان قاصر است از تعریف

پس بتکلیف قبله گاه عظام *** گشت تحریر این سه ماه تمام

بهر تاریخ این خجسته کتاب *** سوی پیر خود شدم بشتاب

تا که تاریخ او بیان سازد *** بهر اتمام او مکان سازد

بعد فکرت چه دُر معنی سفت *** سر برون زد ز جیب فکرت گفت

از هزار و دویست و چهل و سه *** ختم این گلستان قرارش نه

هدایت: شیخ هدایة الله هدایت مهدوی فراهانی

از شاعران اوایل سده چهاردهم مردی متدین و شوخ طبع و اهل طیبت بود با علم منطق و حکمت و فلسفه مخالف، اشعارش دینی در فضایل و مناقب اهل بیت علیهم السلام و پیرامون صفات اخلاقی می باشد دیوانش را به سال 1301 نوشته است.

هزار جریبی: میرزا ابوالقاسم فرزند ابوالحسن هزار جریبی مازندرانی

دانشمندی است ادیب، از دانشمندان اواخر سده سیزدهم و اوایل سده چهاردهم دو قصیده معروف برده بوصیری و عینیه حمیری را شرح کرده و خود به عربی و فارسی شعر می گفت .

قصیده عینیه ای در مدح امیرالمؤمنین علیه السلام سروده و آن را به فارسی منظوم ترجمه

کرده است، این دو بیت از آغاز ترجمه می باشد:

جوانی رفت و ما غافل نباشد بازگشت او را *** مثالی بود کاندر شب بخواب آید خیال او را

به مثل برق چابك رخ نمود و برقعش انداخت *** بمثل ابرها در فرقتش با چشم خون پالا

همدانی: شیخ حسین فرزند محمد حسن کرمانشاهی همدانی

برای دانش اندوزی به حوزه های مختلف رفت چندی در اصفهان به تحصیل اشتغال داشت و فنون گوناگون را تکمیل کرد در دانش ها تبحر داشت و از فلسفه نکوهش می نمود بیش از صد کتاب در علوم دینی و ادبی و تاریخی نگارش داد در سال 1324 در اصفهان درگذشت.

در احوال خود گوید:

مرگ مرا روبروی نشسته *** می نتوانم سخن کنم کم و افزون

مدت سی سال کنجکاوی کردم *** قول ارسطو و فکرهای فلاطون

مشکل من حل نکرد با همه کوشش *** بر سخن من گواست ایزد بی چون

من که چنینم قیاس کن دگران را *** وان که ندارند بجز شواهد مطعون

عیسویان آگهند اگر که از این رمز *** از پی گفت و شنود حاضرم اکنون

جز سخنان خدا و گفت پیمبر *** باقی دیگر فسانه دیدم و افسون

این نه قیاسی است ناپسنده و مطعون *** این نه دلیلی است نارسنده و مظنون

کیست بداند سپهر پر شده خود چیست *** یا ز چه او گشته است علت گردون

باغ چرا در بهار خرم و سبز است *** یار فسرده ز چیست در مه کانون

یزدی: شیخ عبد الخالق فرزند عبد الرحیم یزدی

اصلاً قزوینی و گاهی در یزد سکونت داشت و سال های آخر عمر در مشهد مقدس اقامت گزید، از شاگردان شیخ احمد احسائی و به سال 1268 درگـذشت دارای مؤلفاتی بود چون «اصول دین» و «انفسـنا » و «فضل علم » و «معین الطلاب» و «تعریف تحصـیل العلم» و جز این ها.

از اوست:

شرح این بنیان و این بیت الشرف *** با لسان الغیب گردد منکشف

من عیان سازم بسی اسرار آن *** گر بیابم گوش قدس از هر طرف

یزدی: سید عبد الرحیم فرزند ابراهیم حسینی یزدی

عالمی است پیرو آزمون های شیخ احمد احسائی و مخالف حاج کریم خان کرمانی، از شاعران اوایل سده چهاردهم دارای نگارش هائی چند می باشد چون «کاشف الرموز » و « خان کرمانی » .

خطاب به ولی عصر «عجل الله تعالی فرجه الشریف » گوید:

ای امیر منتظر ای دست حق *** ای ز تو ایجاد بعد ما سبق

وی ز تو این سقف گردون را مدار *** از وجودت فرش خاکی را قرار

ذوالفقار خود براور از نیام *** نیست گردان از جهان مشتی لئام

تا که این نو افسران بی سر شوند *** بار دیگر بر خر خودشان جهند

عالمی از لوث ایشان پاك کن *** پاک از این نا پاکیان این خاک کن

دین پاکت را برای آغشته اند *** رأی خود بگرفته دین را هشته اند

هر یکی شرعی جدا دینی جدا *** برفشان یك آستین بهر خدا

هر چه محرومند از آن باشد حرام *** هر چه دست آید حلال لا کلام

هم چو گرگی کو فتد اندر رمه *** در میان شیعیان تو همه

رخنه کرده جمله اندر خان ما *** الامان زین نابکاران الامان

جلوه ده آخر رخ چون آفتاب *** تا که خفاشان شوند اندر حجاب

یزدی: رفیع الدین محمد خادم یزدی

از شاعران سده یازدهم، در ساخت تاریخ استاد بود، گویا از خادمان روضه رضوی و در مشهد مقدس سکونت داشت.

تاریخ جلوس شاه صفی دوم صفوی را چنین به نظم کشیده:

ای شهنشاه جهان وی زیب تخت خسروی *** پادشاه صورت و مالك رقاب معنوی

نام و تاریخ جلوست خواستم گفتا خرد *** پادشاه کامران سلطان صفی موسوی (1077)

و تاریخ تولیت میرزا شاه تقی محمد فرزند میرزا باقر رضوی را چنین سروده :

شکر کز فیض فضل سبحانی *** صاحب رتبه جلی آمد

خلف مرتضی وکیل رضا *** نایب شاه دین صفی آمد

صاحب رتبه رفیع منیع *** میرزای جهان تقی آمد

بهر تاریخ این موقع شریف *** مصرعی خواستم جلی آمد

سر دشمن فتاد چون گفتی *** متولی متقی آمد (1)

1- سال (1077) پس از حذف عدد حرف دال از سر «دشمن».

یوسف: یوسف فرزند محمد قاضی

از شاعران سده سیزدهم، از قزوین بوده یا در آن شهر اقامت داشته است، در علم حدیث متبحر و دارای نگارشی نیکو و شعری استوار بود، گویا در شعر به نامش «یوسف» تخلص می نمود ، «تحفة الأحادیث » و « ترجمه تحفة الأحادیث » از اوست.

در قصیده ای گوید:

به پستی و بلندی گر بگردم *** نه بینم جز غبار و گردت ای دوست

بگلزار و گلستان گر شوم من *** نمی بویم بغیر بویت ای دوست

بدشت و کوه و صحرا پا گذارم *** نه بینم جز نشان پایت ای دوست

به آبادی گذر افتد مرا راه *** نه بینم هر که بینم جز تو ای دوست

زبان گر بر همه ذکرها گشایم *** همه لغو است بغیر ذکرت ای دوست

هر آواز خوشی گوشم بیاید *** نیاید گوش من جز صوتت ای دوست

شعاع آفتاب و ماه بینم *** همه ذره به پیش نورت ای دوست

بیا تا دست و پایت من ببوسم *** بگردم من بلا گردانت ای دوست

بخواهم عرض حاجاتم بگویم *** بدارم روی خود بر رویت ای دوست

ص: 241

نام شاعران

آثم. نامش معلوم نیست...25

آقا بابا اصفهانی ثابت...59

ابراهیم امینی...37

ابراهیم حسینی، کدخدا...185

ابراهیم، میرزا...25

ابراهیم بن زین العابدین شیرازی...135

ابراهیم بن محمد حسین اولیاء سمیع شیرازی، صفا...145

ابراهیم بن یعقوب موسوی سیوجانی...122

ابو البقاء تفریشی...56

ابوتراب بن ابوالقاسم حسینی نطنزی...226

ابوالحسن بن محمد کاظم جاجرمی62

ابو طالب حسینی...72

ابو طالب بن محمد بیك تبریزی اصفهانی...31

ابو طالب بن محمد علوی شیرازی...136

ابوالقاسم خواجوئی...87

ابو القاسم بن ابی حامد انصاری کازرونی...183

ابو القاسم بن ابو الحسن هزار جریبی مازندرانی...237

ابو القاسم بن عبدالحمید تفریشی، شائق...122

ابو القاسم بن علی اشرف شیرازی ، وفا233

ابو القاسم بن علی نقی طباطبائی بروجردی...43

ابو القاسم بن محمد، جناب...66

ابوالقاسم بن محمد حسین خوانساری، داعی...90

ص: 243

ابو القاسم بن محمد مهدی موسوی خلخالی...81

ابو القاسم بن نظام الدین کاشانی، رضوان...104

ابو المجد بن محمود طباطبائی بروجردی...43

ابو هاشم بن مفید شیرازی...136

احمد تبریزی...54

احمد سجادی قمی...111

احمد عاملی...162

احمد لاهیجی، بدر...42

احمد بن عبدالرضا مهذب الدین بصری، مهذب...216

احمد بن عبدالکریم نوری طهرانی، ظریف...153

احمد بن محمد رضا زنجانی، شوریده...130

اسد الله بن عبدالغفار اشرفی مازندرانی، نادر...218

اسد الله بن محمد رفیع نیاکی لاریجانی...195

اسد الله بن مهدی کاشانی، شعری...127

اسماعیل خاوری...77

اسماعیل دردی اصفهانی...92

اسماعیل همدانی، مخزن...203

اسماعیل بن ابوتراب یزدی لاهیجانی، سید...120

اسماعیل بن محمدکریم تبریزی، ابوالفضل...54

اسماعیل بن محمد کرمانشاهی شهسواری...131

اسماعیل بن محمد تقی دبیر...90

اشرف علی، اشرف...30

اشرف بن محمد علی مشهدی، اشرف...29

اظهر رانکوهی املشی...34

الله قلی بن شاه میرزا سلماسی، محزون...202

بهبود علی بن ابوالحسن رازی...98

بیضا. نامش یافت نشد...50

تقی دلسوز...94

تقی علی آبادی...165

تقی قزوینی...178

تقی کرمانی...187

تقی بن محمد ساوجبلاغی، دبیر اعلم...166

توکل بن ولی ملایری، حامد، توکل...56

جعفر سبوئی رودباری، جعفر...64

جعفر، همدانی ریاض...108

جلال الدین بن غیاث الدین حسینی افجه ای...35

حافظ عزلتي...163

حبیب الله بن زین العابدین زیوانی قمی...110

حسام الدین دولت آبادی...95

حسام الدین بن یحیی لاهیجي...196

حسن اصفهانی صدر الافاضل، تسلیم...56

حسن حسینی آملی، نظام الدین...70

حسن حسینی ساوجی، محنت...203

حسن قاری سبزواری...70

حسن بن سلیمان تونی سلیمی...118

حسن بن علی طهرانی، خفائی...81

حسن بن محمد حسنی طباطبائی، نیاز...229

حسن بن محمد حسن کرمانشاهی همدانی...238

حسنعلی بن جعفر علی بیات...47

حسنعلی بن محمد قمی طهرانی...181

حسن علی بن یعقوب انجدانی سلطان آبادی...37

حسین اصفهانی...31

حسین تبریزی، بیدار...48

حسین قزوینی تبریزی کربلائی...186

حسین کرمانی، خاکی...76

حسین بن اسماعیل طبسی اصفهانی، عارفچه...156

ص: 245

حسین بن حسین قاری اصفهانی، جلال الدین...71

حسین بن رضا موسوی کرد محله ای...213

حسین بن عبدالعلی کرمانی، عاصی...159

حسین بن لطف الله موسوی جهرمی...67

حسین بن محمد رضوی سبزواری، قدری...177

حسین بن محمد سمنانی...119

حسین بن محمد حسین ارده شیره قمی، مفلس...211

حسین بن محمد علی انصاری اصفهانی، ثمر...61

حسینعلی بن علی اصغر مازندرانی، وفا...234

حسینعلی بن محمد...71

حیدر کاشانی...184

حیدر علی بن حسین طهرانی، مجد الأدباء ، ثریا...60

حیدر قلی بن محمد خان سردار کابلی جاوید...63

خان بابا بن خان محمد نائب اسدآبادی، ذره...96

خبازان خوئی...78

خسرو...80

داود بن محمد مخدوم، تفریشی، عارف...154

درویش خلیل اصفهانی، خلیلی...85

رجبعلی بن عباس علی شکیب...129

رضا فروغ...172

رضا بن حسین عطار مشهدی، سید...120

رضا قلی بن موسی خان خوئی، ساقی...110

روح الله بن محمد همدانی، روحی...107

زکی بن عبدالباقی حسینی خلخالی...81

زلفعلی بن محمد کریم اغوزلوئی، زنجانی، خادم...75

زیب العلماء بن حسام حسامی...70

زیرك حسین نقوی لکهنوی، رضی...105

زین العابدین بن آقا میرزا اصفهانی، دلال...94

زین العابدین بن حسین صفوی گنجوی، سیاح...120

زین العابدین بن محمد ایروانی محزون...202

زین العابدین بن محمد یوسف لاریجانی مازندرانی...196

سلطان محمد بیارجمندی...47

سمیع طبیب، طالع...149

شکر الله بن لطف الله قاجار، مجنون...200

شهیدی . نامش معلوم نیست...132

صادق العلوي الحسيني، صادق...141

صادق کرمانی، ناطق...218

صادق مکتب دار، ابو علی همدانی مقری...212

صادق بن علی حسینی کاشانی...184

صالح بن محمد قائنی هروی...174

صالح بن محمد تقی جرجانی مازندرانی...199

صدر الشعرا...144

ضیاء الدین بن محمد باقر بیرجندی، ضیا...147

ضیاء الدین بن محمد نبی تویسرکانی...58

طالب بن محمد طالب مازندرانی، طالب...148

طاهر بن حسن خادم بسطامی...45

عاتب . نامش معلوم نیست...153

عاشور استرابادی...28

عبد الجواد اصفهانی، لقمانی...197

عبدالجواد بن عبدالرحیم باغبادرانی اصفهانی...40

عبدالحسین بن عبدالله بسطامی...44

عبدالحسین بن علی طهرانی شیخ العراقین...134

عبدالحسین بن علی جان سیفی کابلی...121

عبدالحسین بن عیسی رشتی، سحاب...113

عبدالحسین بن محمد فومنی غمناك...169

عبد الخالق بن عبدالرحیم یزدی...239

عبد الرحیم سحری، محمد...114

عبدالرحیم شیروانی حزین...68

عبدالرحیم بن ابراهیم حسینی یزدی...239

عبدالرحیم بن کرم علی پاچناری اصفهانی...51

عبدالرحیم بن نعمت موسوی قزوینی...178

عبد الرزاق بن عبدالنبی شریف کرمانی...188

عبدالرزاق بن علی اصغر قمی، خائف...75

عبد السلام بن علی اکبر تربتی شهاب...130

عبدالصمد بن عبد الباقی کشمیری...190

عبدالغفار تویسرکانی...58

عبدالغنی بن ابی طالب کشمیری...190

عبد القادر بسطامی اصفهانی، محزون...203

عبدالکریم بیرجندی، فایض...171

عبدالکریم قاری...174

عبدالکریم قمی، کوثر...193

عبدالکریم لاری...195

عبدالکریم بن محمد تقی گرگانی مازندرانی، معتدی...210

عبد الکریم بن محمد علی تربتی واعظ...232

عبدالکریم بن محمود روحی سرمست...116

عبدالله رضوی جائسی هندی...61

عبدالله قمصری...180

عبدالله بن ابوتراب طباطبائی، ضیا... 147

عبدالله بن عبدالجبار سمرقندی... 119

عبدالله بن علی اشرف فخر العلماء شیرازی، مدرس... 204

عبدالله بن مهدی بافقی، کتابخوان 40

عبدالله بن نوروز علی بروجردی... 44

عبداللطیف کازرونی...183

عبدالمؤمن بن ابو محمد بسطامی...45

ص: 248

عبدالمطلب بن حسن بن محمد اصفهانی...32

عبدالواسع بن محمد هادی ،قاری شائق...123

عبدالوهاب بن عبدالرحمن دبیلی شیرازی... 91

عقیل...164

علی صوفی اصفهانی، صوفی...146

علی مهری، عرب...162

علی بن ابی القاسم مجدالدین نراقی، مجد...199

علی بن رضی الدین دزفولی، کمالی...192

علی بن زین العابدین اصفهانی، عابد...153

علی بن عبدالعظیم نیشابوری...231

علی بن عبدالله حائری، حقیقی...73

علی بن عبدالله نهاوندی...229

علی بن محمد رشتی گیلانی...101

علی بن محمد نیریزی شیرازی، دعاء...94

علی بن محمد جعفر شریعتمدار، استرآبادی، خوشدل...88

علی بن محمد سلیم مازندرانی سلیم...118

علی بن محمد صالح خاتون آبادی، مدرس...205

علی بن محمد علی میبدی یزدی عاشق...158

علی بن مرتضی حبیب دزفولی...93

علی اصغر منشی باشی سلماسی، مفخر...211

علی اصغر بن علی اکبر بروجردی، نیّر...231

علی اکبر حزین منزوی...213

علی اکبر حکیم افتخاری سبزواری، افتخاری...35

علی اکبر ناکام...221

علی اکبر بن ابراهیم قراچه داغی، دیوانه...96

علی اکبر بن احمد یزدی مصلائی راغب الشعراء...99

علی اکبر بن عبدالحسین بحر العلوم، مشفق...207

علی اکبر بن غلامعلی مروج الاسلام خراسانی، شفیق...129

علی رضا کلارستائی...191

علی محمد انجدانی...37

علی محمد لواسانی کرمانی...188

علی محمد بن محمد علی اژه ای اصفهانی، شریفی...127

علینقی بن رمضانعلی...166

غلامحسین بن محمد صادق قریشی، جوهر...67

غلام رضا روحانی...107

غلامعلی بن محمد هروی حائری، صفا...145

غیاث الدین کرمانی، ابواسحاق...188

فتاح بن نظام الدین اردبیلی، کوثر...194

فتح بن محمد رضا شریف خوئی...86

فتح الله بن محمد رضا مرعشی شوشتری...206

فضل الله فاضل...169

قاری گیلانی کاشانی...194

قاسم سامنی ملایری، قاسم...175

قاسم علی قائنی...174

قربانعلی قزوینی بیدل...48

کاظم ،تفریشی، کریم...189

کاظم بن طالب تفریشی بها...46

لطف علی فانی...171

لطف الله بن محمد معصوم...197

لطفی شیرازی...198

مجد الدین مجدی...200

محبعلی بن ناصر الدین سرایانی...115

محسن اشرف زاده مدرس ، اشرف...30

محسن بن مؤمن مؤمنی قزوینی عاصی...160

محسن بن محمد رفیع گیلانی اصفهانی، عاصی...160

محمد حائری طهرانی...152

محمد خان بیرجندی تائب...53

محمد رازی طهرانی...152

محمد رفیع الدین خادم یزدی...240

محمد طبیب اصفهانی، طبیب...151

محمد غفاری...168

محمد مجاهد دیمی پوینده...51

محمد موسوی...214

محمد بن ابوتراب مرودشتی شیرازی جلال...65

محمد بن ابو طالب صفوی شیرازی، قطب...179

محمد بن ابو طالب موسوی استرآبادی حزینی...69

محمد بن اسدالله لك سلماسی، پیرایه...52

محمد بن حسین بنابجوئی مهرآبادی...46

محمد بن زین العابدین قمی تفریشی...56

محمد بن سعید موسوی گلپایگانی طایر...150

محمد بن عبدالحسین رشتی...102

محمد بن عبدالحسین قزوینی، خاك...76

محمد بن عبد الرحیم دماوندی معین...210

محمد بن عبدالغفور خوئی تبریزی، حکیم قبلی...47

محمد بن عبدالنبی اخباری نیشابوری سیل...121

محمد بن علی سلماسی، قاصد...176

محمد بن علی مقری کاشانی...184

محمد بن علی نیشابوری خراسانی شائق...124

محمد بن محمد باقر طباطبائی یزدی طالب الحق...148

محمد بن محمد باقر موسوی واله...232

محمد بن محمد تقی ارباب قمی، مفجع...211

محمد بن محمد صالح روح افزائی دماوندی، عبرت...162

محمد بن محمد علی حسینی، زمزم...108

محمد ابراهیم شربتدار...126

محمد ابراهیم بن احمد محلاتی، خلوتی...84

محمد ابراهیم بن درویش محمد کازرونی شیرازی...136

محمد ابراهیم بن علی اکبر حاج شریفی خوانساری، ادیب...26

محمد ابراهیم بن محمد علی سمنانی...120

محمد اسماعیل بن محمد هادی کزازی فدائی...172

محمد اشرف بن عبد الحسیب علوی عاملی...165

محمد امین، امین...36

محمد امین بن محمد هاشم نصر آبادی اصفهانی...224

محمد باقر بن عبدالملك لاهیجانی باقر...41

محمد باقر بن محمد تقی رضوی اصفهانی قمی...181

محمد باقر بن محمد حسن البیرجندی القائنی، صافی...142

محمد تقی موفق...214

محمد تقی بن ابوالحسن حسینی...72

محمد تقی بن محمد عراقی هجران...236

محمد تقی بن محمد حسن رضوی...104

محمد تقی بن محمد حسن شیرازی...137

محمد تقی بن محمد رضا شاه تقی...124

محمد جعفر بن محمد طاهر کرمانی خراسانی اصفهانی...80

محمد جواد بن عباس گلپایگانی، صافی...142

محمد جواد بن عبدالمجید پوده ای نجفی شیخنا...207

محمد حسن ،خراسانی مسعودی...207

محمد حسن علوی رضوی...105

محمد حسن بن ابراهیم زارع عمرو آبادی، شاهد...125

محمد حسن بن علی محمد بیهودی قائنی فنائی...173

محمد حسن بن محمد رحیم خوئی تبریزی، جعفری...64

محمد حسن بن محمد رحیم لنجانی اصفهانی... 198

محمد حسن بن محمد علی جابری انصاری...62

محمد حسین ادیب آزاد، ادیب...27

محمد حسین اصفهانی، خیالی...88

محمد حسین اصفهانی، فدا...172

محمد حسین تدریسی...55

محمد حسین فارسی سری...116

محمد حسین حسینی نطنزی...226

محمد حسین بن ابراهیم حائری، فخر المتکلمین...68

محمد حسین بن ابراهیم فارسی شیرازی...169

محمد حسین بن علی میرجهانی حیران...73

محمد حسین بن محمد جعفر کاشانی طوبی...51

محمد حسین بن محمد حسن همدانی، اقبال...35

محمد حسین بن محمد شفیع، اختر...26

محمد حسین بن محمد صادق حسینی اصفهانی...33

محمد حسین بن محمد علی لاری، طایر...150

محمد خلیل بن حسنعلی مهندس...217

محمد رحیم حسینی...73

محمد رحیم لنجانی اصفهانی، رحیم...100

محمد رحیم بن کریم خان کرمانی...189

محمد رحیم بن محمد مؤمن استرآبادی، عقیلی...164

محمد رضا مازندرانی وصالی...233

محمد رضا بن ضیاء الدین شیرازی...139

محمد رضا بن کمال الدین حسینی استرآبادی...29

محمد رضا بن محمد علی میبدی نیازی...230

محمد رفیع بن علی رضا نوری...228

محمد رفیع بن محمد شفیع قزوینی...179

محمد زکی درودی مشهدی...92

محمد زمان بن کلب علی تبریزی...54

محمد زمان بن کلب علی جلایر خراسانی، ساقی... 111

محمد شفیع بن محمد قزوینی، قانع...176

محمد صادق خان نوائی...228

محمد صادق ناطق...220

محمد صادق بن علی شریف خراسانی کرمانی اطوار...33

محمد صادق بن غلام رضا اوحدی زهانی...38

محمد صادق بن محمد حسین شیرازی...140

محمد صالح رضوی...105

محمد صالح یزدگردی بروجردی، مداح...204

محمد علی تنکابنی، قانع...177

محمد علی خورشاهی، راجی...97

محمد علی کمالی... 193

محمد علی واعظ کرمانشاهی...186

محمد علی بن اسدالله انزلجی شریعتمدار مازندرانی...126

محمد علی بن حسن بیرجندی، صفا... 146

محمد علی بن محمد حسین سبزواری نظام...227

محمد علی بن محمد حسین طبسی اصفهانی عارفچه...157

محمد علی بن محمد رشید قمی...182

محمد علی بن محمد مقیم لاریجانی، مرکب...207

حمد قاسم بن شجاع الدین ،نجفی قاسم...175

محمد کاظم رحمت رحمت...100

محمد کاظم بن زین العابدین همدانی، نصرت...225

محمد مؤمن نصرآبادی...225

محمد محسن قندهاری رجائی...100

محمد مفید بن محمد سعید لاهیجانی...196

محمد مقیم تویسرکانی...59

محمد مهدی بن باقر شریف معلم بیدل...49

محمد نقی بن احمد بروجردی، نقی... 227

محمد هادی کاشانی وفائی...235

محمد هادی نسیم...224

ص: 254

محمدهادی بن ابوالحسن شریف نائینی...217

محمدهادی بن محمد سعید شیرازی واهب...233

محمد هادی بن محمد صالح شیرازی...140

محمد هاشم صفوی اصفهانی، رستم الحکماء...101

محمود موسوی قدسی...177

محمود بن عبدالعظیم موسوی خوانساری...87

محمود بن محمود بن علی گلستانه...194

مریخ قاجار...174

مصطفی خراسانی سرابی سجادی...115

مصطفی قلی بن حیدر قلی شاملو محروق...201

مطهر بن عبدالله حسنی، مطهر...208

مظفر علی بن عبدالرسول اصفهانی، مظهر...209

معین الدین حسنی...71

ملك سعید بن محمد خلخالی...84

موسی فرزند محمد تنکابنی، پزشك...51

مهدی سعدی...117

مهدی کاشانی، مرشد...205

ناطق بن ملك کرمانی، ناطق... 220

نجمی ایروانی...222

نداف کاشی...223

نصر الله ،زنجانی شیخ الاسلام...134

نصیر بن محمد معصوم مراغی، نصیر... 225

نظر علی بن ابو الحسن اسدی حبیبی، عاصی...161

نعمة الله نیاکی...231

ولی نوری بکاء...45

هاشم تبریزی، غمکده...168

هدایة الله مهدوی فراهانی هدایت...237

یحیی بن علی محمد لاریجانی، بقائی...45

ص: 255

یحیی بن محمد علی ساروی مازندرانی، صبا...144

یحیی بن مصطفی نوری تبریزی مضطر...208

یدالله قاضی دماوندی جلال الدین...95

یوسف صدیق...145

یوسف بن خداداد افشار رفعت...106

یوسف بن محمد عز الدین یزدی واعظ...232

یوسف بن محمد قاضی، یوسف...241

ص: 256

درباره مرکز

بسمه تعالی

جَاهِدُواْ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ

با اموال و جان های خود، در راه خدا جهاد نمایید، این برای شما بهتر است اگر بدانید.

(توبه : 41)

چند سالی است که مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه موفق به تولید نرم‌افزارهای تلفن همراه، کتاب‌خانه‌های دیجیتالی و عرضه آن به صورت رایگان شده است. این مرکز کاملا مردمی بوده و با هدایا و نذورات و موقوفات و تخصیص سهم مبارك امام علیه السلام پشتیباني مي‌شود.

براي خدمت رسانی بیشتر شما هم می توانید در هر کجا که هستید به جمع افراد خیراندیش مرکز بپیوندید.

آیا می‌دانید هر پولی لایق خرج شدن در راه اهلبیت علیهم السلام نیست؟

و هر شخصی این توفیق را نخواهد داشت؟

به شما تبریک میگوییم.

شماره کارت :

6104-3388-0008-7732

شماره حساب بانک ملت :

9586839652

شماره حساب شبا :

IR390120020000009586839652

به نام : (موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه)

مبالغ هدیه خود را واریز نمایید.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک 129/34- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 88318722 ـ 021

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانه‌ای
قائمیه
اصفهان
www
برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹